ميلن جون ملائون

عبدالله آرائين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صدين جون صدائون

(تقريرون)

ليکڪ: عبدالواحد آريسر

Rs. 12-00

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻه اکر.....

"سنڌي قومي ڪتابي سلسلو"

شروع ڪرڻ جو مقصد، سنڌي ماڻهن کي، متان ننڊ، ظلمت ۽ ڌاريي سامراج جي سازشن خلاف قومي شعور ڏيڻ آهي.

ان لاءِ عبدالواحد آريسر جي تقريرن جو هي مجموعو پهريون سبق آهي، جيڪو اداري پاران عام پڙهندڙن توڙي قومي ۽ سياسي ڪارڪنن جي گهرج آهر ڇپايو پيو وڃي.

ادارو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهاڳ

انساني تاريخ ۾ جيتري روشني آئي آهي، اها وقت ڪان تاريخ جي واضح روشنيءَ ۾ اسان ڏٺو آهي، ته ايشيا ۽ يورپ جي هر قوم، هر فاتح جرنيل سنڌي قوم جي وجود کي مٽائڻ ۽ ميسارڻ لاءِ ويهن ئي ننهن جو زور پئي لاتو آهي. جيڪڏهن سنڌ جي پوري سرزمين کوٽائي ڪجي ته ان جي هر ٽڪري ۾ ڪو نه ڪو موهن جو دڙو دفن ٿيل هوندو ۽ زمين جي هر گرانٺ جي هيٺان ڌارين جي هڏن، ڪٽيل ڪنڌن محب وطن سنڌيءَ جو غيرت مند لاش پوريل هوندو.

سنڌ جي ڌرتي جو اهڙو ڌرو به نه هوندو، جنهن کي فاتحن جي گهوڙن نه لتاڙيو هجي ۽ جتي مظلوم سنڌين جو رت نه وهيو هجي.

تاريخ جي انهيءَ پوري جنگ، پوري لتاڙ، پوري پيچ ڦاهه ۽ پوري قتلام، سنڌ جي تاريخ جي پيرن ۾ ڏاوڻ وجهي، ان جي ارتقائي رفتار کي روڪي ڇڏيو ۽ سنڌ جي ثقافت جي فطري اوسر کي جامد ۽ غير متحرڪ بڻائي وڌو. ان جي باوجود سنڌ جي بهادر عوام پنهنجي قومي وجود کي برقرار رکيو آهي ۽ وڏي جاکوڙ، جدوجهد ۽ جانفشاني سان سنڌي قوم جو وجود ۽ ان جي جامد ثقافت کي پنهنجي انفراديت سان گڏ اڄ جي باشعور نئين نسل تائين پهچايو آهي.

سنڌ جو اهو قديم ورثو، اسان، تائين، سنڌ جي باشعور نوجوانن تائين ۽ ويهين صديءَ جي تقاضائن جو آواز ۽ للڪار ٻڌندڙ ذهين نسل تائين، جنهن حالت ۽ صورت ۾ پهتو آهي، سا انتهائي ڏکي، منجهيل ۽ پيچيده، ٽڪرائن جو شڪار، چوطرف هوڏار قومن، ملڪن ۽ نظرين جي يلغار ۽ گهيري هيٺ آيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي، نظريه ارتقا مطابق، هيئن ته ائين ٿيڻو هو، ته سنڌي قوم جي فرزندن کي هر صبح، ڪائي پراسرار قوت، ٻلندي ڏانهن پرواز ڪرائي ها. هر نئون ڏينهن پهرئين کان بهتر هجي ها، هر نئون ڏينهن پهرئين کان بهتر سندن جي ذهن، ۽ جسمن ۾ نيون اميدون، انوکيون امنگون ۽ بالاتر ارادا ۽ زندگيءَ سان پيار پيدا ڪري ها ۽ هر مهرانجهڙي شام سندن دلين ۾ لطف ۽ محبت جا پيالا ڀري اوتي ها. ليڪن جنهن نظام تحت سنڌ جو عوام صدين کان زندگي گذاريندو آيو آهي ۽ جيڪو غلاميءَ وارو سرشتو سنڌ جي عوام کي هر دور ۾ نصيب ٿيندو رهيو آهي، تنهن فطرت جي ارتقائي چشمي جا ڦوهارا هن سرزمين تي خشڪ ڪري ڇڏيا آهن، ۽ هر نئون صبح اسان کي بلنديءَ ڏانهن نه پر پستيءَ جي اونهاهه ۾ اڇلائي رهيو آهي. گذريل هڪ سؤ سال هن ڪائنات جي ترقيءَ جو لازوال سرمايو آهن. تن ۾ اسان هميشه وانگر غلامي، ذلت ۽ پستيءَ جي کڏ ۾ ڪرندا رهيا آهيون.

نتيجي طور انسانيت جي مطمئن، شاندار، مسرت ۽ پڄاڻيءَ جا گيت ڳائيندا قافلي کان هزارين سال پوئتي رهجي ويا آهيون. هاڻي پوري انساني برادريءَ ۾ شامل ٿيڻ لاءِ سنڌي عوام کي هن نظام مان ڇوٽڪاري کان پوءِ هلڻو نه، پر ڊوڙڻو پوندو. صدين جو فاصلو سالن ۾، ۽ سالن جو وڇوٽ ڏينهن ۾ پورو ڪرڻو پوندو. هيئنر صورتحال اهڙي آهي، جو جيڪڏهن سنڌي قوم ڊوڙڻ به چاهي ته ڊوڙي نه ٿي سگهي، ڇو ته سندس پيرن ۾ پيڙيون پيل آهن، ۽ سندس پير ڪنهن حڪم کان سواءِ حرڪت به ڪري نه ٿا سگهن. هن وقت سندس حالت انهيءَ مجرم وانگر آهي، جنهن جو هڪ رستو جيل ۽ ٻيو ڦاسي گهاٽ ڏانهن هجي، ۽ ٻيا سڀ رستا ۽ راهون مٿس بند هجن.

صدين کان جيڪو ظالمانه ۽ غاصبانه نظام، هن قوم ۽ ملڪ تي مسلط ٿيندو رهيو آهي، جيڪو ڦرلٽ جي گرم بازاري

رهي، جهڙي ريت هتي جي هر انسان جي احساس ۽ تمنائن کي
گهوڙن جي سنبن، سپاهين جي تلوارن، ڪوتوالن جي ڏنڊن،
جلادن جي ڇرين، وڏيرن، سردارن ۽ رئيسن جي حڪمن ۽ مفتين
جي فتوائن بارن ڪچليو، دٻايو ۽ مسايو آهي، ۽ جهڙي طرح
مال ۽ دولت جي بکين جون هتي حرفتون، اٽڪلون، چالاڪيون
۽ چالبازيون، پنهنجا جلوا ۽ جوهر ڏيکاريندڙيون رهيون آهن، تن
سڀني گڏجي بيشمار ذهني ۽ دماغي بيماريون پيدا ڪري ڇڏيون
آهن. خرابيون آهن ته شمار کان ٻاهر، اختلاف آهن ته سڪ جي
ڦڪي وانگر ڪتيل، جهيڙا ۽ جهڳڙا آهن ته انت بحر دي ڪل
نه ڪائي. وري چاره گر، معالج، حڪيم ۽ ڊرڪ ڏاهن جو ته
ڪاٿو ئي ڪونهي، هر هڪ جي حالت اها جو "واڻيون وڃ، ٿيون
ڪوهه چاڙان ڪيهي وڃا" هن قوم جي بدقسمتي اها آهي، ته
صديون گذري ويون، ڪيتي جڳ، جاڙ ڪري ويا ۽ ماحول ڪيترا
ڦيرا ڪاڏا، دنيا ۾ انقلاب ۽ رد انقلاب جا چڪر هلندا رهيا، پر
هيءَ قوم آزاديءَ جو صحيح لطف ماڻي ته ٺيو پنهنجي ماڳ، پر
آزاديءَ جي لفظ جي لذت چکڻ کان به محروم رهي آهي، ڪوس
هر دور ۾ ورندي اچ تائين آزاديءَ جي نالي ۽ نعري کان
مختلف طريقن، بهانن، حيلن حوالن سان روڪيو ويو آهي. نتيجي
۾ هن قوم جي ماڻهن کي شايد ئي انهيءَ تاثير ۽ اثر جي خبر
هجي، جيڪو آزاديءَ جو جهنڪلي گل پنهنجي اندر رکي ٿو.
جڏهن هن قوم کي هيءَ خبر پئي ته آزادي جو لفظ اچاريندي،
وطن پرست، موت جي منهن ۾ اڻين شوق سان هليو ويندو آهي،
جيئن ڪوئي ازل جو اجايل روح مهنديءَ جي خوشبوءِ ڏانهن
هليو ويندو آهي. جڏهن هن قوم تصور جي ڪنن سان ڪنهن
مجاهد آزاديءَ جي اڏ وڍيل نڙيءَ مان "آزادي آ اعلان اسان
جو" جي مسحور ڪن موسيقي ٻڌي، ۽ جڏهن هن سر زمين جي
فرزندن کي معلوم ٿيو، ته ويٽنام جي جهنگلن، بنگلا ديش جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيندين ۽ آفريڪا جي صحرائن ۾ موت جو فرشتو، انهيءَ لفظ ۾
جذبي جي قوت کان پڇي ونو ۽ دنيا جي اڪيلي آزاديءَ جي
لفظ جي گرمائش مان موت جي فرشتي جا پر جلندا ڏٺا آهن.
وطن پرستي جي آزاديءَ جي نعري مان تقدير جا ڪيئي ڪاتب
جهڙاڪي مان ڏٺي پيا آهن. آزاديءَ جي صدا ۾ ڪوڙ نه هوندو
آهي، فريب جي گنجائش نه هوندي آهي ۽ ضمير جي ملامت
نه ٿيندي آهي، تنهن ڪري اها پوري ڪائنات جي سچائين جي
صدا بڻجي ڪنهن ازل ۽ ابد جي لافاني نغمي جي تخليق جو
سبب بڻجي پوي ٿي.

جڏهن سنڌي قوم ۾ آزاديءَ جي اکر جي اهميت، پنهنجي
پوري پس منظر سان جاڳ وٺندي، انهيءَ وقت هو دنيا جي قومن ۾
پنهنجي مرتبي ۽ درجي تي سوچڻ شروع ڪندي. شايد هي
ننڍڙي حقيقت پوري ريت سندس ذهن ۾ ويهي وڃي، ته هيءَ
صدي اهڙي آهي، جنهن ۾ آزادي ۽ حريت جي هوائن، غلاميءَ
جا زنجير ٽوڙي ڇڏيا آهن، ڪٽ ڪاري رکيا آهن، ۽ قيدن جا
ڪوٽ جهوري ۽ پوري وڌا آهن. هن صديءَ نه صرف ايشيا جي
مظلومن ۽ محڪومن کي غير ملڪي غلاميءَ مان ڇوٽڪارو
ڏيارڻو آهي، پر آفريڪا، لاطيني آمريڪا ۽ اوڀر يورپ ۾ سامراج
۽ سرمايه داريءَ جي ديو جو پوري ريت گهيرو ڪري، اهڙو ته
سوڙهو گهٽيو آهي، جو سندس فرار ۽ بچاءَ جو ڪوبه رستو ۽
راهه نه بچي آهي. اڄ آزاد قومن جي گڏيل اداري ۾ اهڙو به
جهنڊو آهي، جنهن کي پنجن لک انسانن جي نمائندگي جو اعزاز
آهي، ته اهڙو به سرخ پرچم آهي، جنهن کي ٥٧ ڪروڙ فولادي
انسانن جي نمائندگيءَ جو شرف حاصل آهي. اهڙو به ڦريرو آهي
جنهن جي پليان اهنسا، عدم تشدد ۽ سول نافرماني ذريعي آزادي
جي امنگ ڪارفرما آهي، ته اهڙو به جهنڊو آهي، جنهن کي خونريز
۽ مسلح انقلابن مان اندلث جو رنگ ۽ روپ ورتو، انهيءَ اداري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ ٻڌو آهي، اهڙي دور ۽ انهيءَ صديءَ ۾ هلندڙ واقعن ۽ تحريڪن جي هوائن کان سنڌ پنهنجو پاڻ الڳ رکي، ته اها هن سرزمين جي فرزندن جي وڏي بدقسمتي ٿيندي.

هيءُ وقت آهي جو سنڌ جو عوام پنهنجي قسمت جو تعين سري کان جائزو وٺي، نون لاڙن ۽ رجحانن مان اڳتي وڌڻ لاءِ مواد ميڙي ۽ گذريل معاهدن تي نظرثاني ڪري. اهڙا معاهدا جيڪي قومن کان سندن جدا وجود جو حق کسي وٺن، تن جي دائمي حيثيت کان انڪار ڪرڻ گهرجي. معاهدا ٻه طرفي مفاد ۽ هڪ ٻئي جي وجود جي بقا ۽ احترام تي مبني هوندا آهن. جڏهن ته ڪيل معاهدا صرف هڪ ڌر جي مفاد جي نگراني ۽ نگهباني جا وسيلا ۽ ذريعا بڻجي وڃن، ته پوءِ اهڙن معاهدن جو باقي رهڻ انسانيت لاءِ نقصانڪار ۽ انصاف جي ڳل تي چماٽ جو مثل هوندو آهي. سنڌ جي تاريخ ۾ اهڙا به معاهدا ٿيا آهن جن سنڌ کي تقسيم ڪيو. اهڙا به عهدناما ٿيا آهن، جن سنڌ جي دولت ايران ۽ قنڌار پهچائي. اهڙا به اقرارناما آهن، جن غلام شاهه ڪلهوڙي جهڙي انسان کي يرغمال بڻايو. اهڙا به صلح ناما آهن، جن سنڌ کي هندوستان جو صوبو بڻايو. اهڙا به واعدا آهن، جن سنڌ جي وجود کي ون يونٽ ۾ ضم ڪيو. پر ڇا اهڙا معاهدا باقي رهيا؟ جيڪڏهن قومي مفاد خاطر ظالمانه ۽ غاصبانه معاهدا هن کان اڳ ۾ ٽٽندا رهيا آهن، ۽ سنڌي قوم انهن معاهدن ٽوڙڻ تي شرمندگي نه پر فخر محسوس ڪري ٿي، ته پوءِ ڪو اهڙو معاهدو ڇو اسان جي وجود جي خاتمي جو سبب بڻجي، جنهن تي صحيح ڪرڻ ۾ اسان ڀاڱيوار نه هئاسون.

دنيا جو ڪهڙو سياستدان آهي، ۽ ڪهڙي قوم آهي، جنهن معاهدا نه ٽوڙيا هجن، پوءِ اهو ڪنهن چرچل هجي يا ڪو ٻيو ڪير به.

اقوام متحده جي ميمبر ملڪن مان ڪن ملڪن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آدمشماري چند هزار آهي ۽ اهي ملڪ دنيا جي هن معزز اداري ۾ پنهنجي باوقار حيثيت مڃائي چڪا آهن، ته پوءِ اهڙي حالت ۾ هڪ ڪروڙ ماڻهن تي مشتمل سنڌي قوم جو پنهنجي تاريخي، تهذيبي ۽ سياسي حيثيت کان بي خبر رهڻ، نه صرف هڪ تلخ حقيقت آهي، پر تاريخ جو وڏو حادثو پڻ آهي. هاڻي هي سنڌ جي باشعور انسانن تي ڇڏيل آهي، ته هو ڪيترو وقت سنڌي قوم کي پنهنجي مستقل حيثيت کان محروم رکڻ لاءِ حاڪمن جو هٿيار بڻجن ٿا.

هيستائين اسان سنڌي قوم جي غلاميءَ جي سلسلي ۾ ”صدين“ جو لفظ استعمال ڪندا آيا آهيون، انهيءَ مان ڪو ماڻهو اهو مطلب به ڪڍي سگهي ٿو، ته صدين جي عرصي ۾ سنڌي قوم جي اندر اهڙي ڪا به هلچل اهڙي ڪا به تحريڪ ۽ اهڙو ڪو به لاڙو پيدا ئي ڪونه ٿيو آهي، جيڪو غلاميءَ جي زنجيرن کي ٽوڙڻ لاءِ موثر ڪردار ادا ڪندو رهيو هجي. اهو نتيجو ڪڍڻ صحيح ڪونه ٿيندو، ۽ اهڙو نتيجو ڪڍڻ سنڌ جي تاريخ جي انهن لازوال انسانن جي قربانين ۽ جانفشانين کان لاپرواهي ۽ بي خبري ٿيندي، جيڪي هر دور جي اونده ۽ اوجهڙ ۾ پنهنجي فولادي ارادن سان روشني جا مينار پيدا ڪندا رهيا آهن، جن جي مقدس خون سر زمين سنڌ تي مهنديءَ جا گل پيدا ڪيا آهن.

هن سر زمين تي ڏکئي وقت ۾ بهار جا گونچ ۽ ڳاڙها گل پيدا ٿيندا رهيا آهن، پر پوهه جي پاري، انهن کي ساڙي ۽ سڪائي ڇڏيو آهي. اڄ تائين اهو رجعت پسندي ۽ غلاميءَ جو پارو غالب ايندو رهيو آهي، شايد هاڻي ڪنهن وحشي دراوڙ جو خون باهه جا الا بڻجي هن سر زمين تي ڪري ۽ رجعت پسندي جي برف کي هميشه لاءِ ڳاري پگهاري ڇڏي ڪاش ائين ٿئي. هن گهٽ ۽ ٻوسٽ، هن جمود ۽ بيپرواهي، هن لاتعلقي ۽ لاغرضي ڪيترا پنڪا ۽ پيڙهيون پڙپارڳ ڪري ڇڏيون آهن. صدين جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غير ملڪي تسلط اسان جي صحتمند قومي جسم ۾ جيڪي ناسور پيدا ڪيا آهن، تن ۾ آزاديءَ جي احساس جي خاتمي سان گڏ اسان جي قوم ۾ انتشار ۽ اختلاف جو پيدا ٿيڻ به آهي. اهو ناسور جيتوڻيڪ هاڃيڪار آهي، ته به لاعلاج نه آهي. ويچارسون ويل ڪونه آهي ۽ ڏکڻ فرق نه ڪرڻ جي حد تي نه پهتو آهي. قومن کي محڪوم رکڻ لاءِ هميشه لاءِ بيعزتو ۽ خوار ڪرڻ ۽ سندن تهذيب ۽ تمدن کي پيلي چٽ ۽ ناس ڪرڻ لاءِ حاڪمن طرفان اختلاف ۽ انتشار پيدا ڪرڻ، تمام پراڻو طريقو، جهونو هٿيار ۽ آزمايل نسخو آهي. فرعون کان ماڻونٽ بيٽن تائين ۽ چاڻڪيا کان سرڪاري اديب هر درباري فلسفي ۽ دانشور پنهنجي آقائن ۽ حڪمرانن کي اهو سبق پڙهائيندو آيو آهي ۽ پڙهائيندو رهندو. پر سنڌ ۾ اهو نسخو ڪجهه وڌيڪ ڪاريگريءَ، ڏاهپ ۽ اثرائتي نموني استعمال ڪيو ويو آهي، جو وقت گذرڻ سان گڏ ان جي اثرائتيءَ ۾ اضافو ٿيندو رهيو آهي. هتي هڪ مذهب جا ٻئي مذهب سان اختلاف، هڪ مذهب جي مختلف فرقن ۾ اختلاف، هڪ ذات جا ٻي ذات سان اختلاف، سادن جا موالين سان اختلاف، شيعن جا سنين سان اختلاف، برهمڻن جا ٻين سان اختلاف ۽ ساسين جا جوڳين سان اختلاف، سنڌ جي قومي جسم ۾ زهر وانگر پکڙجندا رهيا ۽ غلامي جي ڪڙين کي وڌيڪ مضبوط بنائيندا رهيا. وڏي ڳالهه، ته اختلاف نبيرڻ جو ذريعو زبان نه پر لٺ، ڪهاڙي ۽ تلوار کي سمجهيو ويو. اهڙي ريت سنڌ جو ماڻهو پنهنجي ويڙهاڪ فطرت، پنهنجي ئي پاڙن ۽ هم وطنن خلاف استعمال ڪندو رهيو. غير ملڪي حڪمرانن انهيءَ تشدد کي جيڪو سنڌي عوام ۾ غصب خلاف پرورش وٺندي، سندن جسم جي رڳن جي ذري ذري سان باهه وانگر پڙڪي ٿي هو، وڏي هوشياري ۽ اٽڪل سان مقامي ماڻهن ڏانهن موڙي ڇڏيو، وڌيڪ ملن ۽ پنڊتن جي انهيءَ پروپيگنڊا ته حاڪم خدا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو ٻاڇو ۽ ڀڳوان جو اوتار آهي، تنهنڪري سائنس ڪونسڻ منهنجي ٻئي جهان چٽ ڪرڻ، سنڌي عوام جي تشدد پسند طبيعت ڪي طاقت آزمائي جو ميدان صرف پنهنجن پاڻون ۽ وطن ڇاون پر ڪونڻ تي مجبور ڪيو. جو ته بهرحال طاقت ۽ قوت پنهنجي اظهار جو موقعو ڳوليندي رهندي آهي ۽ پنهنجي استعمال لاءِ وقت تاڙيندي رهندي آهي.

اهڙي طريقي سان سنڌين جون ڪهاڙيون ۽ بندوقون، پاهمي قتل ۽ خونريزي جون ايتريقدر ته هيراڪ بنجي ويون، جو بيشمار انسان انهن جو کاڄ بنجي چڪا آهن، بي انت جسم انهن جو گرهه بنجي ويا آهن؛ لاتعدا جانثا جوان خونريزيءَ جو شڪار ٿي چڪا آهن؛ سوين عورتون رنڙ بڻجي ويون آهن، ۽ هزارين گهوٽ ٻاهمي فسادن ۾ گهائل ٿي چڪا آهن. مطلب ته فساد ۽ خونريزيءَ جي هڪ ڊگهي ندي آهي، جنهن ۾ سنڌي عوام جو رت مهاراجا ڏهيرس جي شهادت کان هن وقت تائين وهندو آيو آهي انهيءَ پوري سر گذشت ۽ ماجرا جي پيدا ٿيڻ، انکي مضبوط بنائڻ ۽ اڳتي وڌائڻ لاءِ جوابدار ۽ ذميدار صرف غير ملڪي قبضو ۽ تسلط آهي پر انڻ کي خام مال، غلام قومن جي پيرن، وڏيرن، سردارن ۽ مذهبي مهندارن جون ہلاڻ ۾ چڪريون ۽ هڪ ٻئي کان اڳيائي وارو جذ و ئي موجود ڪري ڏيندو آهي. ٻاهرين ڦورو حاڪ ن جو نظام، پنهنجي شڪل و صورت سان ئي اختلاف، انتشار ۽ فرقي پرستي جو حامل هوندو آهي.

غلامي هڪ اهڙي لعنت آهي جيڪا نه صرف قبيلن جو احساس ڏياريندي آهي، پر انهن قبيلائي اختلافن کي قوت، طاقت ۽ خوراڪ پهچائي، سردارن جي هڪ ٻئي جي خلاف ڀڙڪارن سان همت افزائي ڪري، انهن جي پراڻن ويرن، پلاندن ۽ دشمنين کي چمڪائيندي رهندي آهي. انهيءَ ڪري قوم کي متحد ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منظم ڪرڻ لاءِ، ويرن ۽ ٻلاڏن جي ڇڪتاڻ مان آجو ٿين لاءِ انهيءَ نظام ۽ انتظام جو خاتمو ڪرڻ ضروري ٿيو پوي، جيڪو قومي انتشار ۽ اختلاف جو ڪارڻ ٿيو آهي؛ اهو آهي غير ملڪي ۽ غير قومي قبضو ۽ تسلط. حقيقت ۾ اندروني خرابيون، ٻاهرئين قبضي جي ڪري ئي پيدا ٿينديون آهن. موجوده دور ۾ سنڌ اندر ذات وار تنظيمون، انهن جون تاريخون، انهن جا شجرا ۽ سندن سربراه مقرر ڪرڻ ۽ پوءِ انهن سربراهن ۽ سردارن طرفان حڪمران ڌر جي فائدي ۽ تائيد ۾ بيان ٻازيون، سڀ قومي وحدت کي ڪمزور ڪرڻ، ڪنهن مضبوط قوم پرست تحريڪ جو رستو روڪڻ ۽ قبيلائي انتشار کي هوا ڏيڻ، محڪومي کي گهڻو وقت جاري رکڻ جا حربا آهن. اهي طريقا، جيڪي پارٽيون سنڌ ۾ استعمال ڪري رهيون آهن، يعني ذات ۽ قبيلي وار تنظيمون ۽ جماعتون ٺاهڻ سي تمام پراڻا آهن؛ ۽ هر جاءِ تي مقامي محڪوم ماڻهن جي خلاف استعمال ٿيندا رهيا آهن. انهيءَ سلسلي ۾ ايشيائي نظام جي فلسفي جو ماهر فرانز فينن لکي ٿو:

”ڪڏهن ڪڏهن حاڪم ٽولو، قوميت جي وڌندڙ شعور کي روڪڻ لاءِ، يا انجو رخ موڙڻ لاءِ هٿ پير هڻندو آهي. هو انهيءَ سلسلي ۾ انقلابين جي خلاف پيرن يا وڏيرن جي مدد وٺڻ بجاءِ قبيلن ۽ برادرين کي جماعتن جي صورت ۾ منظم ڪري، قومي تنظيم جيڪا حاڪمن لاءِ حقيقي خطرو هوندي آهي، تنهن جي خلاف انتشاري گروهه پيدا ڪندو آهي، ۽ اهڙيون جماعتون اڀرنديون آهن جن جو بنياد صرف نسل تي هوندو آهي. قبيلن جا قبيلا حاڪمن جي هدايت تي جماعتن جي صورت ۾ منظم ٿي، انقلابي قوم پرستي جي راهه ۾ رڪاوٽ بڻيا آهن.“ اها صورت حال جيڪا ڪان وٺي جاري آهي ۽ اختلاف ۽ انتشار جي باهه قومي وحدت جي قلعي ۾ ايتري قدر ته اثر ڪري چڪي آهي، جو سنڌي قوم جو لفظ ئي هڪ بي جان، ذليل ٻڪري بي ترتيب ۽ منتشر فردن جي انبوهه جي نشان دهي ڪري ٿو.

صدين کان وٺي قوم ۾ گهر ڪري ويل نفرت ۽ نفاق جي بيماري

جي ملاح جون ڳاهي ساهي ڪوششون ۽ ڪاوشون ڏينديون آيون آهن.
انهن سڀني ڪوشش مان اسان جي صوفي بزرگن جي محبت واري تعليم کي وڏو مقام ۽ مرتبو حاصل آهي. صوفين، ناموافق حالتن ۾ نه صرف مختلف مذهبي فرقن ۾ اتحاد آڻڻ جي ڪوشش ڪئي، پر وحدت الوجود جي نظريه جي بنياد تي مختلف مذهبن ۽ قومن ۾ پڻ محبت ۽ ڀائيچاري جو جذبو اڀارڻ لاءِ بي پناهه جدوجهد ڪئي. انهيءَ جدوجهد ۾ هنن کي بي شمار تڪليفون آيون، پوءِ به اهي پاڪباز ۽ سچي خانه محبت جا الستي مست پنهنجو ڪم ڪندا رهيا، پر انهن جي تعليم ۽ تربيت به امن ۽ آشتي جو سبق سيکارڻ جي باوجود سنڌ جي قومي وجود کي آزادي ۽ خود داري سان همڪنار ڪرڻ ۾ پوري ريت ڪامياب نه ٿي.

جيتوڻيڪ هي حقيقت آهي، ته مذهبي ڇڪتاڻ کي گهٽائڻ، مختلف مذهبن جي پوئلڳن ۾ محبت ۽ ڀائيچاري جا جذبا پيدا ڪرڻ لاءِ جيترو ڪم سرزمين سنڌ جي صوفين سرانجام ڏنو آهي، اوترو شايد ئي دنيا جي ٻئي ڪنهن ملڪ جي ڪنهن مصلح پاڻ پتوڙيو هجي. تاهم انهن صوفين جون اصلاحون، رياضتون، عشقون، خانقاهون، ذڪر، اذڪار، ورد وظيفا ۽ ڪنبڻ ۾ چلي ڪشيون، سنڌ جي عام ماڻهو جي سمجهه ۽ پهچ کان ٻاهر هيون. جنهن ڪري انهن صوفين جي جيڏي شايد ئي ڪو ماڻهو وڃي ايضياب ٿيڻ لاءِ ويو هجي. پر انهن جي مرڻ کان پوءِ اکها انسان جا ميڙ بزرگن جي قبرن تي اولاد ۽ رزق ۾ برڪت وجهڻ شروع ڪندا هئا. جيڪڏهن ڪنهن بزرگ، صوفين جي مخصوص ماحول ۽ اصطلاح مان نڪري وطن جي آزادي ۽ قوم جي معاشي، معاشرتي ۽ اقتصادي خوشحالي لاءِ پاڻ پتوڙڻ شروع ڪيو به آهي، ته وقت جي جابر حڪومتن، ڌورو ۽ خاص حاڪمن ۽ ديسي دلالن، انهيءَ بزرگ کي صوفيءَ کان وڌيڪ سياستدان سمجهي، ڇني ۽ مشهور ڪري ڪيس انتهائي بيدردي سان شهيد ڪري ڇڏيو آهي. مخدوم بلاول ۽ شاهه عنايت شهيد جا مثال سنڌ ۾ صوفين جي باشعور ۽ وطن دوست ذهنيت سان گڏ مخصوص مسلمان فاتحن جي

ڌاڙيلن ۽ رهزنن واري ذهنيت جي نشان دهي نه ڪن، جيڪڏهن مسلمان اسپين تي حملو نه ڪن ها؛ جيڪڏهن هو ترڪيءَ تي يلغار نه ڪن ها؛ جيڪڏهن هو آفريڪا جي صحرائن ۾ مظلوم انسانن جي لاشن تي گهوڙا نه ڊوڙائين ها؛ جيڪڏهن هو برصغير هند جي مهندي رنڱيءَ تهذيب کي دونهاڌيل نه بنائين؛ پر صرف مخدوم بلاول ۽ شاه عنايت جي شهادت ئي هن ڪي دنيا جي تاريخ ۾ هن جــو مصداق بنائڻ لاءِ ڪافي هئي ته "مسلمان طاقتور هجڻ جي حالت ۾ بدترين ظالم ۽ ڪمزوري جي صورت ۾ بهترين فرمانبردار هوندو آهي." شايد اردو جو طنزنگار اديب شوڪت ٿانوي مسلمان فاتحن جــي مخصوص ٽولي جي انهيءَ ذهنيت کان واقف هو؛ جڏهن هن هي حقيقت بيان ڪئي، ۽ شايد هن جي پوري ادبــي عمر ۾ اها ئي حقيقت سندس قلم مان نڪتي ته:

(۱) ڪمزور هــو دشمن تو فــولاد هے مؤمن،
انگريــز هــو حاکم تــو اولاد هے مؤمن-
فرشتون کو هے شکوه کہ کم آميز هے مؤمن،
حورون کو هے شکايت کہ بهت تيز هے مؤمن.

سنڌ جي صوفين پنهنجي تعليم ۽ تربيت ذريعي سنڌ جي حاڪمن جي ذهنيت ۾ ايڏي عظيم الشان تبديلي آندي، جو هو مسلمان فاتحن جي جارحانہ عادت تي هلڻ بجاءِ صلح، امن ۽ انسانيت دوستي جي عظيم قدرن جا علمبردار ۽ نگهبان ٿي رهيا. اها صوفين جي ئي تعليم هئي، جنهن سنڌ جي بي بهاءَ لاڪيٽي ۽ درويش صفت بادشاهہ ڄام نظام الدين کان هي چوايو ته:

اهي ڏينهن نہ اچي جو آءٌ پنهنجي گهوڙي تي چڙهي پر وارن بادشاهن تي حملو ڪريان."

صوفين جي ئي جماعت مان سرزمين سنڌ جو لاثاني انسان لطيف پيدا ٿيو. صوفين مان لطيف پهريون شخص آهي، جنهن سنڌي قوم جي زبان ۾ سندس عوامي اصطلاحن ۾ سائس ڳالهايو ۽ انکي صدين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي مصيبت کان ڇوٽڪاري لاءِ جنجهوڙيو. لطيف کي رڳو پروڙ هئي ته سنڌين جي هستي جو ڪارڻ غير ملڪي غلامي نه آهي اما اهڙي لعنت آهي جنهن سنڌين ۾ اختلاف ۽ انتشار جهڙي باهه ڀڙڪائي ڇڏي آهي. جڏهن هو چوي ٿو ته:

ڪٺا منجهه قرار هئا هيڪاندا سنگ ۾، ڳاهي ڳالهه فراق
جي ڪيا ڌارون ڌار، ته چاڻا پيهر ڪير ملندو ڪنهن سان!

اهڙيءَ بيت مان هن حساس قوم جي نبض شناس حڪيم جي احساس ۽ سوچ جو اسانکي پوري ريت سراغ ملي ٿو. هو سنڌين کي اهو وقت به ياد ڏياري ٿو، جڏهن اهي اتحاد ۽ پڌي جي سنگ ۾ قرب ۽ قرار سان رهيا پيا هئا. پنهنجي پيدائشي سرزمين تي مزي ۽ آزاديءَ سان زندگي گذاريندا هئا. پر پوءِ فراق جو فرق پيو ۽ وطن جا فرزند، ذهني، سماجي ۽ نفسياتي طرح هڪ ٻئي کان ڌارون ڌار ٿي ويا. اهو فراق جو (ڳاهه) شاهه صاحب جهڙي نظر ڌارين جا حملا، فاتحن جون هلائون، غاصبن ۽ غلام بنائيندڙن جون چڙهايون، لٽيندڙن ڦڙيندڙن جون هڪ ٻئي پٺيان ڪاهيون آهن، جن وطن عزيز جي فرزندن جي ڳچيءَ ۾ غلامي جو ڳٽ وجهي، کين ڇڙ و ڇڙ، منتشر، پريشان ۽ ڌارون ڌار ڪري ڇڏيو. کين معاشي ۽ اقتصادي طرح ايترو قدر تنگ دست، سڃو ۽ بکيو بنائي ڇڏيو جو هرڪو پنهنجي گذران لاءِ پريشان ۽ حيران ٿي ويو. منجهائن ڪنهن اعليٰ قدر ۽ نصب العين جي سوچ، ڳولا ۽ جستجو نڪري ويئي. انهيءَ حالت کان اڳتي وڌندي، لطيف انسان کي ٻڪين کان اتحاد ۽ وکر ڪري رهڻ جو سبق سکڻ جي تلقين ۽ تبليغ ڪري ٿو.

وکر ڪيو وتن، پرت نه ڇنن پاڻ ۾،
پسو پکيئڙن، ماڻهو نٿا ميٺ کڻوا

پکين جي پاڻ ۾ پرت نه ڇنڻ ۽ وکر ڪيو وتڻ جو وڏو سبب هي آهي ته هنن جي جنس مان ڪوبه سندن محنت ۽ جدوجهد جي ڦل کان کين محروم نه ٿو ڪري. هنن مان ڪوبه ٻئي جي محنت

تي ٽٽو پلجي، ڪنهن ۾ به سنڌين هم جنس سان وڙهڻ ۽ ڪونسڻ جي عادت ڪانهي. هنن جا ڏک ۽ سک، هنن جي زمين ۽ آسمان، هنن جا آکيرا ۽ آشيانه، هنن جا گيت ۽ مرثيا، مشترڪ، هڪ جهڙا ۽ گڏيل آهن. هنن جو مقصد هڪ، منزل ساڳي ۽ ماڳ مقرر آهي. آئين ۽ چاڙهين سنڌن سرمايو، محنت ۽ مسلسل محنت سنڌن ڏنڌو، جستجو ۽ تڙپ سنڌن ڪائنات، آزادي ۽ آڌام سنڌن انتهائي مسرت. انجي ابتڙ انسان ڇڙوڇڙ انهيءَ وقت ٿين ٿا جڏهن سنڌن محنت جو قل ڦريو وڃي، سنڌن جستجو تي بندش ۽ آزاديءَ سان هلڻ ڪان روڪڻ لاءِ سنڌن پيرن ۾ ڏاڍا بيڙيون وڌيون وڃن لطيف وطن ڇاون کي اها آزادي ۽ نغميءَ واري زنـــدگي گذارڻ جـــا ڏس پتا ۽ نشان ٿو ڏئي. حقيقت ۾ سنڌي قوم جي اتحاد ۽ آزادي جو ذهني، فڪري ۽ نظرياتي طور علمبردار ۽ پيامبر لطيف ئي آهــي. اڄ به سنڌي دانشور جڏهن اهو چون ٿا ته ورها ڱي وقت سنڌ ئي هئي، جتي جو انسان ۽ سر زمين ڪنهن به وڳوڙ، فساد، خونريزي ۽ ويڙهه کان پاڪ رهيا، ته اهو صرف لطيف جي تعليم جو اثر هو ۽ آهي.

لطيف اهو خود دار، غيرت مند، محب وطن ۽ با اصول شاعر ۽ مفڪر آهي، جنهن صوفين جي روايت کان بغاوت ڪندي، گوشي نشيني ۽ درويشي کي ترڪ ڪري، سنڌ جي معصوم ۽ ابوجهه عوام سان رابطو قائم ڪيو ۽ فڪر ۽ مراقبي جي بجاءِ قوم پرستي ۽ وطن دوستيءَ جو پرچارڪ ۽ مبلغ بڻجي ويو. هن آخرت جي بدران سنڌ ۽ سنڌي قوم جي شاندار ۽ روشن مستقبل لاءِ پنهنجون لاتيون، باتيون ۽ آيتون، تنبوري جي تنوار تي سنڌ جي ازلي ۽ ابدي فضا ۾ اتفاقي جي رنگن وانگر پکيري ڇڏيون. شاهه وقت جي وهڪري کان ڏار ٿي، پنهنجي سدا زنده شاعريءَ کي دربارن کان دور ڪري، سنڌ جي ڏنارن جي لافاني زبانن تي جاري ڪري ڇڏيو.

هن پنهنجي ڪشتي ۾ صرف اها خيرات قبول ڪئي، جيڪا سنڌ جي عوام ڪيس مرڪن ۽ لڙڪن جي صورت ۾ ڏني. جنهن اکهاڙي حقيقت کي ڪي دانشور هرويرو لباس ڍڪائڻ جي ڪوشش ڪن ٿا،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تنهن حقيقت کي شاهه ننگي ٽيل ڏٺو ۽ محسوس ڪيو ته انسان جي فطرت جڏهن صحيح معنيٰ ۾ بيدار ٿي پوندي. ان وقت مظلوم، ظالم جي هر شيءِ کان نفرت ڪندو. انجي هر آڇ کي انتهائي حقارت ۽ نفرت سان ٺڪرائي ڇڏيندو ۽ مظلوم لاءِ پنهنجي آقائن کي قتل ڪرڻ کان سواءِ ۽ انهن جي ڪوٺن کي ڪيرائڻ کان علاوه ڪوبه رستو نه رهندو. جڏهن مظلوم انسان، ظالم ۽ غاصب قوتن کان ڪنهن به ڀلائي ۽ نيڪيءَ جي اميد رکڻ جي بجاءِ مڪمل مايوس ۽ نا اميد ٿيو پوي، ان وقت هر وطن دوست قيدي جي روح ۽ ضمير جي گهراين مان هي آواز نڪري ٿو ته: ”سنهنجي آهه اها، ڪڏهن ڪيرائيندين ڪوٽ کي.“ اهڙي وقت ۾ ڪا خيز ران ڪنهن هارون رشيد جو بسترو گرم ڪرڻ بجاءِ، انکي زندگي جي گرمي ۽ حرارت کان محروم ڪندي آهي. ۽ صبح ۽ شام ڪو ابونواس شاعري جو قصيدو ڪٿي، دربار شاهي ۾ حاضر ٿيڻ بجاءِ، گولين جو سينهن وسائيندو آهي.

ظالم طاقت لاءِ اهو ضروري نه آهي ته هرو ڀرو ٻاهران مسلط ٿيل هجي. اندروني قومي حاڪم جڏهن اگهاڙي آمريت ۽ عوامي راين رجحانن، لاڙن ۽ اميدن جي قتل ۽ غارت گري تي لهي اچن، ۽ هنن جي وقت جو اسي سيڪڙو حصو صرف پنهنجي ذات جي بجاءِ ۽ بقا جي بندوبست جي تجويزن، اٽڪلن ۽ عياشيءَ جي تدبيرن تي خرچ ٿيندو هجي، اهڙي وقت ۾ اهو حاڪم پنهنجي پوري وجود، زوءَ لشڪر، نظام حويلين ۽ ڪوٺن سميت دفن ڪرڻ لائق آهي. سومرن جو مثال اسان جي سامهون آهي. هو اهي باغيرت سنڌي هئا، جن عرب ۽ پٺاڻ سامراج سان مزاحمتون ڇوٽون ۽ چڪريون کائي سنڌ ۾ نيج قومي حڪومت جو بنياد پيو دفعو برپا ڪيو.

ليڪن انهن جو ٿي هڪ سردار ۽ حاڪم جڏهن ظلم ۽ ذلت تي لهي اچي ٿيو، ان وقت شاه صاحب، انهيءَ (ڪوٽ) يعني پوري نظام، سسٽم، سرشتي ۽ دستور جي تباهي ۽ بربادي لاءِ مشورو ۽ ڏس ٿو ڏئي. سوچڻ جي صرف هي ڳالهه آهي ته زياد تي صرف هڪڙي ماڻهو عمر جي آهي. ليڪن ماءُ وٺي انهيءَ پوري ڪوٽ کي ٿي مسمار ڪرڻ ٿي چاهي. جنهن ڪوٽ، جنهن تخت ۽ تاج سنڌ جي عوام کي ظلم جي گهاڻي ۾ پيڙڻ شروع ڪيو آهي ۽ جنهن سنڌ جي شاندار قوم ۾ واڄا ۽ پرجا ۾ نفرت ۽ نفاق پيدا ڪيو آهي، اهڙي ڪوٽ، اهڙي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تاج ۽ تخت، اهڙي حڪومت ۽ بادشاهيءَ کي بهرحال ختم ٿيڻ گهرجي، جو تہ اها حڪومت، قوم ۾ اتفاق ۽ ٻڌي ٻڌيءَ بجاءِ نفرت ۽ انتشار پيدا ڪري ٿي. اهڙي حڪومت جيڪا ملڪ جا پورا وسيلا پنهنجيءَ ٿي بچاءَ جي چالن ۽ طريقن تي خرچ ڪري ٿي؛ عوام جي بنيادي حقن جي حفاظت بجاءِ انهن جي پائماليءَ تي سندرو ٻڌي قوم جون لچون لڙڻ شروع ڪري ٿي، تنهن کي باقي رهڻ جو ڪوبہ حق ڪونهي.

١٩٤٧ ۾ برصغير ۾ آيل پونچال، هن خطي ۾ جتي پين انيڪ خرابين کي جنم ڏنو، اتي شاهہ لطيف جي فڪر ۽ انجي روشني ۾ تعمير ٿيندڙ نئين سنڌ کي ڪاپاري ڌڪ هنيو. اهو ڌڪ هڪ قوم کي ورهائي پہ اڌ ڪرڻ، تهذيب ۽ ثقافت جي روايتن کي چڙوچڙ ڪرڻ ۽ سنڌي قوم جي وجود جي مڪمل انڪار ڪرڻ لاءِ هڪ سوچيل، سمجهيل ۽ سٽيل سازش تي مبني هو. اهو حادثو جيڪو يو پي ۽ لاهور جي تخريبي ۽ سازشي ذهن جي پيداوار هو. تنهن صوفين، درويشن ۽ الله لوڪن جي هزارها سالن جي محنت سان تعمير ڪيل محبت ۽ الفت جي آکيري کي نفرت جي باهہ جي حوالي ڪري ڇڏيو. وطن جي لازوال محبت ۽ بي پناهہ عشق کي ڪفر ٺهرائي، قطرت جي صدين جي پالوٽ ۽ فياضي جي ذريعي وجود ۾ آيل حقيقتن ۽ صداقتن تي انساني سازشن کي ترجيح ڏيئي، انسان جي سرتبي ۽ مان جي بيعزتي ڪري سائنسي دور ۾ ڪن وهمن، وسوسن ۽ ڦيٽن ڦڪين جي آڌار تي ماڻهن کان وطن جا ڪک ۽ اباڻا اجها ڇڏايا هن سرزمين تي جيڪي انسان صدين کان پنهنجي وجود ۽ شعور سان سنڌ جي تاريخ ۽ تهذيب جي اوسر ۽ واداري جو سبب بنيا هئا، جن جي سوچ ۽ لوچ مان وطن پرستي ۽ قوم پروريءَ جي روشنيءَ جا ڪرڻا ماحول ۽ ملڪ کي منور ڪندا رهيا؛ جن جون سچ ڪوڏيءَ جهڙيون دليون، انسانيت دوستي جا نغما آلاپيندڙيون هيون، جن جي نس نس ۾ لطيف جي پيغام ۽ فڪر جون سيخون لڳل هيون، جن جي موجودگي سرزمين سنڌ جي هر سنڌ ۽ سوسم ۾ سونهن ۽ سچ، حسن ۽ حقيقت، زندگي ۽ زندہ دليءَ جي جذبن جي تخليق جو ڪارڻ هئي ۽ اهي ئي هئا جن جي ڪري ساري ڏيهہ ۾ خوشي ۽ خوبي، مسرت ۽ محبت جي سرهاڻ پکيڙيل هئي. تن کي جلا وطن "جسماني" طرح ٿيڻو پيو. انهن جي جاءِ تي اهي ماڻهو آيا، جن جو هر اخلاقي قدر رت هاڻو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. انهن جي نظريي ۾ مذهب پنيان نفرت جا انبار، رت جون نديون، غلامن جون قطارون، ٻارڙن جون چيخون، ڀڪرون ۽ ننڍل عصمتن جي آبگينن جون ڪرچيون آهن. انهن جي تهذيب جو ڪل سرمايو چاپلوسي، بداخلاقي، خونخواري، ملڪ ۽ قوم سان غداري ۽ ڇڪلن جي شب بيداري آهي. جن جي طبيعت ۾ ڦرماري، مزاج ۾ بدڪرداري ۽ سرشت ۾ دغابازي آهي. انهن اڄي پنهنجي آقائن ليڊرن ۽ سرپرستن جي معرفت هن ملڪ کي پنهنجي ڪالوني بڻائي ورتو آهي ۽ مقامي قوم کي پوري ريت نو آبادياتي نظام ۾ جڪڙي ڇڏيو آهي. حقيقت ۾ ٻاهران آيل ماڻهن جي هن ملڪ ۾ حيثيت اها ساڳي آهي، جيڪا ڪانگو ۾ بيلجم جي، الجزائر ۽ گهانا فرانس جي ۽ انگولا، موزمبيق ۽ گني بساءِ ۾ پرتگال جي هئي. اڄ جڏهن هي لفظ لکي رهيو آهيان ان وقت سچي پچي اڄ پنهنجي ملڪ ۽ قوم کي بيٺڪي نظام ۾ جڪڙيل سمجهان ٿو سچان ٿو سنهنجي] سامهون آفريڪا جي انهن ملڪن جو سياسي سماجي ۽ معاشرتي نقشو موجود آهي، جيڪي يورپ جون ڪالونيون بڻيل هئا. انهن ملڪن ۾ مقامي ماڻهن جا اسڪول ۽ يورپي لوڪن جا اسڪول، مقامي ماڻهن جون بستيون ۽ يورپي حاڪمن جون بستيون، مقامي ماڻهن جون اسپتالون ۽ يورپي آبادگارن جا شفاخانا، هڪ ٻئي کان مختلف، هڪ ٻئي کان پري، هڪ ٻئي کان اعليٰ ۽ ادنيٰ هوندا هئا.

ساڳي حالت سنڌ ۾ سنڌين ۽ پناهگير جي رهائش ۽ بود باش جي آهي. هڪ طرف لياري آهي، جنهن ۾ سنڌي رهن ٿا، جتي گندگي اوندهه، بدبوءِ، بيماري ۽ پاڻيءَ جي اڻاٺ آهي. ٻئي طرف محمود آباد آهي، جيڪا پيرس جو ڏيک پيئي ڏيندي آهي. هڪ طرف عزيز آباد آهي، جيڪا هر وقت روشنين ۽ رنگن ۾ ٻڏل هوندي آهي، ته ٻئي پاسي پانگريا ڳوٺ آهي، جنهن ۾ ديوين جا جهنگ، ڪچا جهوپڙا، مڇر ۽ ڪني پاڻيءَ جا ڍبا آهن. پانگريا ڳوٺ ۾ جيڪڏهن ڪنهن غير سنڌيءَ جو گهر هوندو ته اهو وڏيري جي سوريت وانگر مينگاويل هوندو ۽ عزيز آباد محمود آباد ۽ ظفر آباد ۾ جيڪڏهن ڪنهن سنڌيءَ جو گهر هوندو ته اهو ڪنهن بيوه جي بخت وانگر اونداهيءَ ۾ ٻڏل هوندو. ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ پنهنجي ملڪن لاءِ نهيل اسڪول زندگيءَ جي هر سهولت سان مالامال ۽ سنڌ جي ٻهراڙيءَ جا اسڪول

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيئي جي روشنيءَ کان محروم. اسپتالن جي ٻاهران سنڌي مريض اڻين پيا هوندا، جيئن بيابان ۾ ڪوچڙن جو ڪافلو ۽ پناهگير اسپتالن ۾ ائين آرام سان هوندا جيئن عباسي خليفن جي محلاتن ۾ قصيده گو شاعر. ٻاهران آيل ماڻهن جي مسجد ۽ مقامي ماڻهن جي مسجد ۾ به فرق هوندو آهي. ٻاهرين جي مسجد ۾ خدا تعاليٰ جي اطاعت بجاءِ ظالمن، غاصبن ۽ بدڪردارن جي اطاعت جي تعليم ڏني ويندي آهي. انهي انساني اتحاد جهڙي عظيم مقصد کي پنيرو اجهلائي، فساد، جهيڳڙي، نند وڏائي، ڪافر مومن، پاڪ پليت، جنتي دوزخي جي تقسيم جا پروانا جاري ڪيا ۽ ورهايا ويندا آهن. انهيءَ مسجد ۾ اعليٰ روحاني ۽ اخلاقي قدرن جي تعليم بجاءِ ابن قاسم ۽ اقبال تي ايمان آڻڻ جي تلقين ۽ تبليغ ڪئي ويندي آهي. مقامي ماڻهن جي عبادتگاهه معمولي ننڍڙي ۽ سادي هوندي آهي ۽ ٻاهران آيل ماڻهن جي عبادت گاه ڪنهن حرام خور سيٺ جي پيٽ وانگر وڏي ڪشادي ۽ وڪري هوندي آهي. اسان ڏسون ٿا ته هڪ طرف ٻاهران آيل ماڻهو آهن. جيڪي علم، هنر، فن ۽ ڪاريگريءَ جا مالڪ بڻايا ويا آهن. جن وٽ بيشمار دولت آهي، عاليشان جايون آهن، بي انداز دڪان ۽ تجارتي مرڪز آهن، بهترين ڪاٽا آهن، خوبصورت ڪپڙا آهن، وندر گاهون آهن. ٻئي پاسي ڪاوانٽيل چهرا، ڏٻرا ۽ بيمار جسم، ڦاٽل ڪپڙا، بکيا پيٽ، اجهي کان محروم. اهو آهي سنڌي عوام هن سرزمين جو اصلي مالڪ. مطلب ته هتي ڏيڍ ڪروڙ آدم رهي ٿو، هڪ ڪروڙ سنڌي ۽ اڌ ڪروڙ غير سنڌي. هر طرح جي مصيبت ٻهرين جي حصي ۾ ۽ هر طرح جو عيش ۽ آرام پوئين جي ڀاڱي ۾. انهن ٻنهي جي وچ ۾ ننڍا وڏا زميندار، اسلام پسند دانشور ۽ نقلي ڪميونسٽ ورڪر، تنهن کان چوٽيءَ تائين ڪوڙا، مصنوعي ۽ ٺونٺي. جن جو ڪم دلالي آهي، اهڙا دانشور، ورڪر ۽ انهن جا استاد گهمندڙ ڪوڙ ۽ ڳالهائيندڙ فريب آهن. جڏهن به سنڌي عوام سان ٿيندڙ جنين، ناانصافين ۽ حق تلفين خلاف آواز اٿاري ٿو، رڙي ڪوڪي ٿو ته هڪدم اهي دانشور، ورڪر فلسفي ۽ تعليمي ماهر وڏي دانائي، ڏاهپ ۽ (خيرخواهي) سان سنڌين کي چون ٿا، ته نفرت چڱي شيءِ ڪانهي. اهي اسلامي، پورهيت ۽ انسان پائر آهن. هي سڀ ڪجهه هنن محنت ۽ جاکوڙ سان حاصل ڪيو آهي. هي نوان سنڌي آهن ۽ توهان پراڻا سنڌي آهيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نون ۽ پراڻن سنڌين جي اصطلاح تي هن وقت سونکي سينيگالي قوم پرستن جو هي ستولو ياد اچي رهيو آهي، جيڪو هنن مدرسينگ هور جي يورپين متعلق پاليسي تي چيو هو:

”سان جو مطالبو ۽ گهر آهي، ته آفريڪي عوام کي آفريڪا جي ذري ذري جو مالڪ ۽ مختار بنايو وڃي ۽ اسانجو ليڊر يورپين کي آفريڪي بنڻ جوڻ ۽ مشهور ڪرڻ ۾ مشغول آهي.“

هي پنهنجي جاءِ تي حقيقت آهي ته قومون نيون يا پراڻيون نه ٿينديون آهن ۽ نه وري سرزمين سنڌ قومن ٺاهڻ جي مشين يا فيڪٽري آهي، جنهن جو ڪم صرف هي هجي ته روز قومن جا نوان ماڊل تيار ڪندي رهي. جيڪي ماڻهو لڏ پلاڻ ۽ ڪنهن منصوبي تحت پاڪ ٺالن جي آڙ ۾ هتي اچي، هن ملڪ ۽ انجي عوام جو استحصال ڪن ٿا ۽ پنهنجو رشتو صرف آسماني اعلانن تي وڪن ٿا، تن جو سرزمين سنڌ سان ڪوبه واسطو نه آهي. اهي سنڌي قوم جي هتن ۾ ذرو به پاڻيوار نه آهن. اهي سنڌي قوم جو جزو، حصو ۽ ڀاڱو نه آهن. جيترو وقت هتي رهيا، اسان انهن کي اڻين تصور ڪنداسين، جيئن انگريز برصغير ۾ ۽ فرينچ الجزائر ۾.

سنڌ جو عوام پنهنجي مجبورين لاچارين ۽ بيوسين جي باوجود سمجهي ٿو ته ڌارين وٽ جيڪا دولت آهي، تنهنجو بنياد سنڌين جي غلامي تي رکيو ويو آهي. انهن ماڻهن جي ڳورن جسمن ۾ سنڌي عوام جو رت آهي. انهن جي دڪانن جي رونق ۾ سنڌي قوم جي پگهر ۽ پورهئي سان اضافو ڪيو ويو آهي. اهو سڀ ڪجهه سنڌي قوم جي ملڪيت آهي، جيڪا ڪاڏڻ اسلام جي آڙ ۾ ڦري ويئي آهي.

نئين سنڌ ۾ اهو احساس ته هتي جي هر شيءِ جو مالڪ سنڌ جو بهادر ۽ دلير عوام آهي، نهايت تيزيءَ سان پکڙندو پيو وڃي ۽ سنڌ جي هر طبقي ۽ پيشي جو ماڻهو پنهنجي وطن جي حيثيت ۽ ڪيفيت کان پوري ريت واقف ٿيڻ لڳو آهي ۽ هن وقت جنهن قسم جي واند هن ملڪ ۾ رچائي پئي وڃي جنهن قسم جي ڪمڏ ڪيڏي پئي وڃي، تنهنجي خاتمي لاءِ سنڌ جي شهري آبادي توڙي ٻهراڙيءَ جا رهاڪو ڪي قدر پاڻ پتوڙڻ لاءِ تيار ٿيا آهن. هن وقت اسان کي وايو منڊل ۾ جيڪا سجاڳيءَ ۽ جاڳرتا جي سرهاڻ ۽ جوت نظر اچي ٿي، سا گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ سنڌ جي ڳالهه جو هڳاءُ آهي، ٻوڙيءَ ٻاڙي تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي ٻول ۽ رنگ رتول آهن، گليءَ گليءَ ۾ ڪنهن انوکي گيت جي گونج آهي، سا ڪا خود بخود ڦوٽ ڏيڻ سان يا ڪنهن بزعم خود بزرگ ڏاهي جي قلمي اُڏامَ ساري سان پيدا ڪانه ٿي آهي. جهڙي حالت هن ملڪ ۽ قوم جي ۱۹۴۷ع ڌاري ٿي هئي. تنهنکي ڏسي ڪير ٿي چئي سگهيو ۽ ڪنهن ٿي گمان ڪيو ته سنڌ ۾ وري به لطيف جي لاٽ پنهنجو اثر ۽ تاثير ڏيکاريندي. پر جهڙيءَ طرح عربن، ايرانين، مغلن، ارغونن ۽ پٺاڻن جي مسلسل حملن ۽ يلغارن ذري گهٽ سنڌيت جي وجود کي ناس ۽ نابود ڪيو هو ۽ نجي انهيءَ جارحيت جي خاتمي جي علامت لطيف جي روپ ۾ ظاهر ٿي ۽ لطيف جنهن سڪاو ۽ آبادي جو خواب ڏٺو سو غلام شاه جي دور ۾ مڪمل ٿيو. بلڪل ساڳي طرح انگريزن جي اچڻ ۽ وڃڻ پناهگيرن، پنجابين جي وارداتن مان سنڌ ۽ سنڌي قوم کي پنهنجو وجود صحيح سلامت رکڻ، اڳتي وڌائڻ ۽ پنهنجي تاريخي حيثيت سڃاڻڻ لاءِ جدوجهد ۾ ڀرپور حصو وٺڻ لاءِ قدرت جي. ايم. سيد کي پيدا ڪيو. هن عظيم ۽ اڏول شخصيت سازشن ۾ گهيريل سنڌ ۽ سنڌي عوام لاءِ اهو ڪردار ادا ڪيو آهي جيڪو لطيف پنهنجي لافاني پيغام ذريعي تخليق ڪيو هو.

ڏکين وقتن ۾ چڙهو چڙهه ٿيل قومن ۾ ڪي شخص پنهنجي جدوجهد ۽ قربانيءَ ذريعي قومي اتحاد ۽ عوامي چونڪاري جي راه ۾ نشانيون بنجي ويندا آهن. هنن جو وجود قومي جدوجهد جي تاريخ جو عنوان هوندو آهي. ۽ هو آزاديءَ جي تاريخي رفتار جا سنگ ميل هوندا آهن. جن کان سواءِ آزاديءَ جي تحريڪ غير معروف بنجي ويندي آهي.

اڄ جي سنڌ ۾ جي. ايم. سيد ئي اهڙا شخصيت آهي، جنهن سنڌي قوم جي هڪ طرح نئين سر تجديد ۽ اوسر ڪئي آهي. هن ئي سنڌين کي ٻڌايو ته هي ٻاهران آيل سانڍو جيتو ڻيڪ ٻنسي، هنر ۽ تعليم جي زور تي سنڌ کي ڀيلي ويا آهن، پر انهن کي پنهنجي تاريخ، پنهنجي اڳين جي حشر ۽ فطرت جي انقلابي پهلوئن مان سبق پرائڻ گهرجي ته ظالم ۽ غاصب قوتون، تمام تر ظلم ۽ تشدد جي باوجود، ڪٿي به ڪامياب نه ويون آهن. نه ڪانگو ۾، جتي مظلوم شيدين جا همت وڌيا ويندا هئا، نه انگولا ۾، جتي غير مطڏڻ انسانن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چين ۾ سوراخ ڪري تالا لڳايا ويندا هئا. نه الجزائر ۾ جتي ڏهه لک انسان قتل ڪيا ويا. نه مڊغاسڪر ۾ جتي هڪ سال ۾ ۹۰ هزار ماڻهو ماريا ويا، نه ڪينيا ۾ جتي ۱۹۵۲ع ۾ به لک انسان قتل ڪيا ويا. ۽ نه بنگله ديش ۾، جتي نون مهينن ۾ ۳۵ لک انسان ظلم ۽ جبر جو شڪار ٿيا.

غاصبن وٽ دليل ڪابه حيثيت نه ٿو رکي. هي بدترين قسم جا وحشي آهن، جيڪي رڳو طاقت جي اڳيان جهڪي سگهيا آهن، تنهن ڪري پاڻ ۾ طاقت پيدا ڪريو ۽ سندن پيدا ڪيل وحشت ۽ بربريت کين پوري طاقت سان واپس موٽائي ڏيو.

جي-ايم سيد جي انهيءَ آواز ۽ پيغام کي جن نوجوانن پڙهو. سمجهيو ۽ انتي عمل ڪرڻ لاءِ ميدان ۾ نڪتا، انهن هزارها پرجوش ڪارڪنن سان هڪ عبدالواحد آريسر به آهي، جنهنجي تقريرن جي جي ڪتاب تي آءٌ هي به اکر لکي رهيو آهيان.

سندس پهريون مجموعو پڙهه جو پيغام ۽ هي ”مدين جون صدائون“ پڙهڻ کان پوءِ جيڪا ڳالهه مون محسوس ڪئي آهي، سا هي آهي ته مصنف پنهنجي قومي تاريخ ۽ تهذيب جي دفاع ۽ بچاءُ جي سلسلي ۾ انتهائي جذباتي ۽ جارح بڻجي ويو آهي. منهنجي خيال ۾ اهو ردعمل آهي، سامراجيت ۽ ان جي نمائندن جي طرز عمل جو، جيڪو هنن عربن جي حملي کان وٺي، پناهگيرن جي اچڻ تائين، سنڌ جي قديم ۽ شاندار سڀيتا ۽ روايتن سان اختيار ڪيو آهي.

هر ايندڙ سامراج دستور موجب اهو مشهور ڪيو ويو آهي ته سنڌي ماڻهو اڻ پڙهيل، جاهل، وحشي ۽ ڌنار هئا، جن کي اسان اچي مهذب بنايو آهي ۽ جيڪڏهن اسان هتان هليا وياسين، ته هيءَ وري تاريڪيءَ جي ونهيءَ کڏ ۾ ڪري پوندا ۽ ڪڏهن به نڪري نه سگهندا. انهي پس منظر ۾ مصنف جي لهجي جي ڪوڙاڻ سمجهه ۾ اچي سگهي ٿي.

هن جي رد عمل جي پٺيان، هڪ عظيم، شاندار، آزاد ۽ باوقار قوم جي تشڪيل، فروغ ۽ اڀار جي خواهش ۽ تمنا کي به نظرانداز نه ٿو ڪري سگهجي. جيڪا هر انهيءَ شيءِ کي ڊاهڻ، پٽڻ، پورڻ ٿي چاهي، جا سندس راهه ۾ رڪاوٽ ٿي بڻجي ۽ سنڌ جي حقيقي وجود کان انڪار تي مبني هجي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آويسر جي باري ۾ آءُ ڪجهه به لکڻ نه ٿو چاهيان، صرف سنڌ جي عظيم مورخ ۽ مفڪر سيد حسام الدين راشديءَ جي انهيءَ خط مان هڪ ٽڪرو پيش ڪرڻ تي اڪتفا ٿو ڪريان، جيڪو هن صاحب سنڌ جي قومي شاعر نياز همايونيءَ کي لکيو هو ا

برادرم نياز

"پيغام ۾ عبدالواحد آويسر جي تقرير پڙهيم، تقرير پڙهي ايمان تازو ٿيو، نه صرف تازو ٿيو پر پاڻ وڌيو. خدا جو شڪر آهي جو پاڻ وٽ اهڙا لعل لين ٿا.

ملي ته منهنجا سلام ڏجوس ۽ پاڪر پائجوس، خداوند ڪريم کيس صحت ۽ وڌيڪ توانائي عطا ڪري."

انهيءَ کان وڌيڪ آءُ ڪوبه تبصرو ڪرڻ پنهنجي لاءِ غير ضروري ٿو سمجهان، هر پڙهندڙ پاڻ ئي فيصلو ڪندو ته سنڌ جي باري ۾ سندس محبت ۽ صداقت ڪيتري حد تائين پهتل آهي.

خادم لاڪمر
ايم . بي . بي . ايس ٿيون سال
ايل-ايم-سي ڄامشورو سنڌ

آرٽ ۽ مجي مور

سائين جي-ايم سيد جي سالگره •
جي موقعي تي ڪيل تقرير.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غلام ملڪن ۾ عظيم شخصيتون اهي هونديون
آهن جن سامراجي قبضي جو وڏي دليري ۽
بهادري سان مقابلو ڪيو هجي.

غلام ملڪن ۾ جڏهن پنهنجي قومي هيرن جي ياد
گرم جوشي ۽ تحرڪ جو سبب بنجي، ان وقت
سمجهڻ گهرجي ته قوم اڳتي وڌڻ لاءِ تيار آهي.

فهمن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صدر محترم ۽ سائيوا!

گذريل سال هن تاريخ ۽ ڏينهن تي ڪراچي ۾ گڏ ٿيا هئاسون. هٿين خالي، بي سروساماني جي حالت ۾، اسان جي انهيءَ سادي گڏجاڻيءَ حاڪمن جي دلين ۾ موت جي ڌڪڻي پيدا ڪري ڇڏي، ۽ هنن جون پيشانيون، ڊپ کاڌڙ ڪاوڙ کان ڪال ڳرل جي بستري وانگر گهنجي ويون. نتيجي ۾ سنڌ وزارت جي نئين گهوٽ، پنهنجي مڙسي جو مظاهرو ڪندي، گرفتارين جو هڪ نه ڪٽندڙ پر جلدي ٽٽندڙ سلسلو شروع ڪرائي ڏنو آهي، جيڪو اڃا تائين جاري آهي.

اسان گذريل سال سنڌ جي عظيم قومي اڳواڻ جي سالگره تي جيڪو وچن ڪيو هو، تنهن تي عمل ڪندي وٺ پڪڙ جي طوفان کان بيپرواه، وري گڏ ٿيا آهيون. اڄ ڪارونجهر کان ڪشمور تائين، اسانجي سوچ ۽ لوچ هڪ آهي. اسان جا ارادا جواني جي امنگن وانگر تازا آهن. اسانجي عمل ۾ تازگي، توانائي مضبوطي ۽ سچائي آهي. اسانجا مخالف انهيءَ چوڪريءَ وانگر، جيڪا خوبصورت مستقبل جي تمنا ڪٺي گهران نڪري ۽ بازار حسن ۾ پهچي وڃي، پنهنجي اٿلي چار ۾ ڦاسي چڪا آهن. هر ظالم ۽ جابر حڪومت عوامي طاقتن جي اوسر کان هميشه خوف زده رهندي آهي، انهيءَ ڪري هو عوامي قوت جي فطري اڀار کي ڪيسن، وارنٽن، سزائن، گولين ۽ ڦاسين ذريعي هميشه ۽ دٻائڻ چاهيندي آهي. حقيقت ۾ جڏهن ڪابه حاڪم ٽڙ انهن ڪنڌن تي اچي، ته پڪ سمجهڻ گهرجي ته هو اندر ۾ انتهائي بزدل آهي ۽ پنهنجي ڊپ کي لڪائڻ جا طريقا استعمال ڪري رهي رهي آهي. اهي طريقا سندس ڪمزوري جو دليل آهن، خوف جو اقرار آهن، ۽ بزدلي جو اعتراف آهن. انهن ٺي حربن، چالاڪين ۽ حرفتن جو استعمال، هو هن ڀيري به ڪندي، جو ته جي. ايم سيد جي سالگره تي قوم پرست ۽ وطن دوست طاقتن جو گڏجڻ، هن ملڪ جي رجعت پسند، بدبودار ۽ خونخوار حاڪمن، انهن جي ڀائيوارن سندن سائين ۽ پنگ پائيوارن لاءِ موت جي علامت ۽ نشاني آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هر غاصب ۽ ظالم، موت کان ڊڄندو آهي ۽ پنهنجي بچاءَ لاءِ هٿ پير هڻڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. هو پهرين اسان تي ڪيس ڪن، سزائون تجويز ڪن، ۽ پوري پاڪستان جو ڪاغذ اسانجي ڪيسن ناهڻ ۾ خرچ ڪن، مگر هو اسان کي جهڪائي نه ٿا سگهن، پنهنجي نظر ۾ تان هٽائي نه ٿا سگهن. اهي ساڳيا ماڻهو سياڻي اسانجي فتح جا منتظر هوندا. دوستو! منهنجي اجوڪي ڳالهه ٻولهه جو عنوان آهي ”جي. ايم سيد جي خود داري“:

خود داري هڪ اهڙي وصف آهي، هڪ اهڙو قدر آهي ۽ هڪ اهڙو گڻ ۽ جوهر آهي، جيڪو آفاقي ۽ دائمي آهي، انسانيت، ملڪن قومن ۽ شخص لاءِ عزت، احترام، وقار ۽ مان جو سبب رهيو آهي. جيڪي قومون، ملڪ ۽ شخص، انهيءَ گڻ کان خالي رهيا ۽ انهن خودداريءَ کي بازار جي مڻائي سمجهيو، سي نه صرف انسانيت جي مجموعي واڌاري لاءِ ڪارگر نه ٿيا، پر پنهنجي وجود کي برقرار رکڻ ۾ به ناڪام ويا آهن. انهيءَ ڪري قوره طبقن، حاڪمن ۽ غاصب ماڻهن جو اهو دستور رهيو آهي، ته هو مظلوم ۽ محڪوم ماڻهن مان انهيءَ گڻ کي نچوڙي ۽ نپوڙي ڪيڍي ونندا آهن. خود داري جو مطلب آهي، ته انسان پنهنجي ذاتي حيثيت ۽ تاريخي طرح حالتن کيس جيڪو ڪم سونپيو آهي، انجو پورو احساس رکي ۽ انهيءَ احساس کي هر حالت ۾ باقي رکڻ لاءِ جو ڪجهه پيش اچي، تنهنجو مڙس ٿي مقابلو ڪري، ڪنهن به حالت ۾ آنچ نه سچي، انهيءَ جو باقي رکڻ ئي هن وٽ سڀ کان وڏو اعزاز هجي.

خودداري جا ڪيترائي قسم آهن، انهن مان شخصي خودداري ۽ قومي خودداري وڏي اهميت جا حامل آهن. جي. ايم سيد انفرادي خودداري جو هن ملڪ ۾ هڪ مثال قائم ڪيو آهي. هن هر انهيءَ شيءَ کي حقارت سان ٺڪرائي ڇڏيو آهي، جنهن مان سندس خودداري کي ڌڪ لڳڻ جو انديشو پيدا ٿيو هجي. هن پنهنجي شخصي وقار کي قائم ۽ دائم رکڻ لاءِ وقت جي وڏين وڏين آڇن کي رد ڪري ڇڏيو آهي انهيءَ سلسلي ۾ آءٌ به مثال پيش ڪندس:

(١) ستر جي چونڊن کان اڳ ڪن ماڻهن جي صلاح هئي، ته جي. ايم سيد پيپلز پارٽي جي اتحاد سان ٺهڻ ۾ گهٽ قومي اسيمبليءَ جي سيٽ حاصل ڪري وٺي، پر سيد صاحب جو چوڻ هو ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي لاءِ اليڪشن ۾ شڪست ايتري خراب نہ آهي، جيتري پيپلز پارٽي جي معرفت اسيمبلي جي رڪنيت حاصل ڪرڻ.

بيو دفعو اليڪشن کان پوءِ بنگله ديش مان هڪ ليڊر آچ ڪني تہ، سيد صاحب. مجيب الرحمان جي خالي ڪيل سيٽ تان اليڪشن لڙي. انهيءَ پيڪش جي جواب ۾ سيد صاحب چيو تہ مون ڪڏهن بہ ڌارين جي ڪلهي تي هٿ رکي بندوق نہ هلائي آهي. بنگال مان اليڪشن کٽڻ، منهنجي اصول ۽ روايات جي خلاف آهي. مونکي جڏهن پنهنجي قوم ئي نہ چونڊيو آهي، تہ پوءِ اسيمبلي ۾ وڃي ڪهڙو چڱو ٽڙس سڌبس. اندازو لڳايو تہ هڪ انسان جي خود داري، وقت ۾ پنهنجي عروج تي آهي، جڏهن ڪشمر کان ڪراچي تائين جا سياستدان اهڙيءَ اسيمبليءَ ۾ وڃڻ لاءِ پنهنجو عيال ۽ آل گهورڻ لاءِ تيار آهن ۽ جن جو نعرو آهي تہ "ڪرسي مرابده وڪفش بر سرم بزن" يعني اسانکي ڪرسي ڏيئي چڏيو پوءِ پلي مٿي تي پادر هڻندا رهو. اهڙي وقت، اهڙي ماحول، اهڙي دور ۽ اهڙي سمي ۾ هڪ انسان پنهنجي جليل آکيري جا ڪک گڏ ڪري، محلات تعمير ڪري رهيو آهي، صدين جي اجهاميل آگ کي پنيت بنائڻ لاءِ صدين جي سودائي ماڻهيءَ وانگر ڏيڙي جي وٽ سوري وينو ۽ ڪوئي الستي چنگ چوري رهو. هنجي خود داري انڌي ٿاهين آهي، جو انکي جهڪائڻ لاءِ لاچ ۽ لوڀ جي هوا بہ پهچي نہ ٿي سگهي. ڪير آهي، جو هن گندي ماحول، ابن الوقتي ۽ موقع پرستي واري سياست جي سٽي خاني مان پنهنجي پڳ سلامت ڪئي ويو هجي؟ هتي اديب جو قلم وڪڻو، عالم جو علم نيلام ٿيو، مولوين جون دستارون فروخت ٿيون؛ سياستدان جو ضمير اقتدار جي چڪيا تي چڙهيو، دانشور جي فڪر تي واڪ لڳو شاعرن جو ڪوتائون اطلاعات کاتي جا اشتهار بڻيون، ۽ پرهيزگارن جي چوغن جا بخيا ٽٽي پياه پر هي ماڪيءَ کان مٺو ۽ زهر کان ڪوڙو، پوپري کان نرم ۽ فولاد کان سخت انسان، چٽي رهيو آهي، تہ اسان پنهنجو دامن نپوڙيون تہ فرشتا وضو ڪن. سندس انهيءَ خوبي ۽ خصلت کي ڏسي سنڌ جي عظيم شاعر نياز همايوني چٽي ڏنو، تہ:-

"تنهنجو عشق انساهون هر جابر جي ذات اڳيان.
تنهنجو ڪنڌ جهڪڻ جو ناهي ڪنهن بي لات منات اڳيان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آڏا آيا ڏاڍ گهڻا پر توکي الڪو اوڏو ناهي،
هر ڪنهن پنهنجو اصل ڇڏيو پر تنهنجي اصول کي لوڏو ناهي.

انهيءَ وضاحت مان اندازو لڳائي سگهو ٿا، جي. ايم. سيد جي ڪردار جي پختگيءَ ۽ طويل صبر آزما جدوجهد ۾ سندس استقامت جو، ڇو ته جنهن شخص ۾ انفرادي خودداري نه آهي، جنهن ۾ پنهنجي ذات جو احساس ناهي، جنهن کي انفرادي شخصيت کي محفوظ رکڻ جو فڪر ڪونهي، سو اجتماعي خودداري تي ڪيئن سوچي سگهندو؟ جيڪو ماڻهو پاڻ ٻئي جي محتاجي هر قدم تي نه صرف قبول ڪرڻ لاءِ تيار هجي، پر انتي فخر به ڪري، سو قوم کي محتاجي مان ڪڍي، خوددار ۽ غيرت مند بنائڻ جو سوچي نه ٿو سگهي. اسانکي هي ڳالهه سوچي ۽ سمجهي ڇڏڻ گهرجي، ته جنهن ماڻهو هڪ دفعو پنهنجي خودداري قربان ڪئي، ۽ جنهنکي وڪامڻ جو مزو ۽ ملهه معلوم ٿيو، هو ڪڏهن به سڌري نه ٿو سگهي.

اها ڳالهه مون جي. ايم. سيد جي انفرادي خودداري متعلق چئي آهي. هاڻي آءٌ سيد صاحب جي قومي خودداري جي متعلق ڪجهه چوڻ چاهيان ٿو:-

١٩٤٥ع جو سن آهي، هندوستاني حڪومت جي گرمي جي دارالحڪومت، شملي جي ٿڌين هوائن ۾ ٿيل اهم ڪانفرنس ۾ هندوستاني مسلمانن جو خود ساخته بابءِ قوم ويٺو آهي. پيشاني تي ڪاوڙ ۽ فڪر جا گهرا نشان اٿس، ته هڪ نوجوان اعتماد ۽ بيخوفيءَ سان ڪمري جو آٽوميٽڪ دروازو کولي اندر داخل ٿئي ٿو ۽ جناح صاحب سان ڪن سياسي مسئلن تي انتهائي جوش ۽ تيزيءَ سان ڳالهائي ٿو، اهو نوجوان جي. ايم. سيد هو.

جناح صاحب سندس گفتگو ٻڌي چوڻ لڳي ٿو، ته

"سيد صاحب مونکي تنهنجين ڳالهين مان بغاوت ۽ قوم پرستي جي بوءِ اچي رهي آهي، انهيءَ ڪري مان سمجهان ٿو ته اسان جون واٽون جدا ٿيڻ تي آهن."

سيد صاحب پنهنجي ڪتاب "نئين سنڌ لاءِ جدوجهد" ۾ لکي ٿو ته جناح جي انهيءَ چوڻ کان پوءِ منهنجي لاءِ ٻه رستا کليل هئا: هڪ طرف اهو شخص هو، جنهنکي آءٌ قائد اعظم چوڻ تي هريل هوس، جنهنکي هندوستاني مسلمانن جو نجات ڏيندڙ سمجهندو هوس ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻي طرف منهنجو ديس سنڌ هو.

اها سنڌ، جتي ڏيرهن پيڙهين کان منهنجي وڏن جون هڏيون پوريل هيون ۽ جنهن سر زمين کي منهنجي ابن ڏاڏن وهانئن لاءِ مقدس مقامن تي ترجيح ڏني هئي. اها سنڌ، جتي جا ماڙو ماڻهو صدين کان سورن ۾ سڙندا پئي آيا. اها سنڌ، جتي جا معصوم ۽ ابهم ٻارڙا پيرين اگهاڙا علم جي روشني کان محروم هئا. اها سنڌ، جنهنجي انسانن کي هر دور ۾ بيدردي سان چچريو، ڪٺو ۽ غلام بنايو ويو هو. اها سنڌ، جنهن کي والديڪو بنائي، فاتحن، پيرن سان پئي ڏڏيو هو. ۽ اها سنڌ جنهنجي قسمت جا فيصلا هن وقت به لکنو جا هٿ ٺوڪيا نواب ۽ دليءَ جا ٺڳ ڪرڻ چاهين ٿا. آءٌ ان پيڙهن ۾ پئي پڙس ۽ تريس منهنجي خوش اعتقادي جي تقاضا هئي، ته جناح جو طرف وٺان ۽ منهنجي خودداري، قومي غيرت ۽ حب الوطني جي تقاضا هئي، ته سنڌ جو طرف وٺان. مون وطني محبت جي تقاضا کي مد نظر رکي، جناح ۽ انجي مسلم ليگ کان بغاوت جو اعلان ڪيو. منهنجي انهيءَ اعلان شرط، پوري هندوستان مان مونکي خط پهتا، ته ساري ديس جا ترقي پسند تنهنجي انهيءَ قدم جي حمايت ۾ آهن. پر جڏهن مون پنهنجو سفر شروع ڪيو، هر قدم تي جناح جي آمرانه ۽ عجلانه فيصلن ۽ قدمن جي مزاحمت ڪئي، ۽ مسلم ليگ جي جڙتو مسلم قوميت جي نظريه جا پردا چاڪ ڪرڻ شروع ڪيا، ته ڪوبه ترقي پسند مون سان شامل نه ٿيو. سڀ ساٿي ساٿ ڇڏي ويا. ڪجهه ٿڪي پيا، ڪجهه لچڪي ويا، ۽ آءٌ اڪيلو رهجي ويس. اهڙي وقت ۾ شاه لطيف جي هن بيت منهنجي رهنمائي ڪئي ته:

سکن واري سڌ، متان ڪا مون سان ڪري،
اندر جنهن اڻ، ڏونگر سي ڏور ننديون.

مون سوچيو، ته اڄ جيتوڻيڪ اڪيلو رهجي ويو آهيان. ماڻهو ٻارن وانگر ڪوڙن والديڪن تي هرکجي، منهنجو ساٿ ڇڏ ويا آهن، پر مونکي يقين آهي، ته منهنجو ناتو سنڌ وطن جي تاريخ ۽ تهذيب سان ڳنڍيل آهي. منهنجي پٺيان بيشمار تاريخي ۽ تهذيبي روايتون آهن. مونکي مهاراجا ڏاهر ۽ دولهه دريا خان جو وٽ پڪاري چئي رهيو آهي، ته اهوئي رستو آهي، جنهن سان سنڌ جي عوام کي حقيقي آزادي ملڻ پوڻ واري آهي. مون پنهنجي انهيءَ ناقابل تبديل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻئين جي روشنيءَ ۾ فيصلو ڪيو، ته سنڌ جو هي سنڌ جو شير ضرور جاڳندو. اهي ميدان ۽ ماڻهو، اهي شهر ۽ واهڻ جتي ڪڏهن اسان جي ابن ڏاڏن جو رت وهيو آهي، جتان سنڌ جي ٻچن ۾ غلاميءَ جا زنجير وجهي، ايران ۽ عربستان جي گهٽين ۾ وڪيو ويو آهي، سي آزاديءَ جي سڏن جي گونج ۽ گرج سان ٽپي اٿندا. دوکي جي ديوار ڀڄندي، جهونا گڙه ڇڏيندو، ڪاڪ ڪرندي ۽ سنڌ رو موسل ماڻهندو. اهو آهي سيد صاحب جي تحرير جو سنهنجي لفظن ۾ مطلب.

(٢) تاريخ جو ورق وري ٿو. ڪراچي جي ايئر پورٽ تي يونين جيڪ بدران باز نظيري شهنشاهيت جي علامت وارو جهنڊو جهولڻ لڳي ٿو. ديسي ديس ڇڏي، پرديس پيڙا ٿين ٿا. سنڌ جي شهرن ۾ ليار جي رس جهڙي مٺڙي زبان سنڌيءَ جي بجاءِ، ٿوهر ول جي ٻاڙ جهڙي ٻوليءَ جو واهپو شروع ٿئي ٿو. دليءَ جا ٺڳ ۽ واجد علي جا وارث، ڪراچي کي ڪٽڻ لاءِ واڳون وارا وات ڦاڙيو اچي وڃن ٿا. سنڌ جو مسلمان، مسلمانيءَ جي آڙ جي پنڪين ۾ آهي. انهيءَ وقت هيءُ اڪيلو انسان آهي، جيڪو اسان کي سنڌ جي سياسي قبرستان ۾ عيسيٰ وانگر "قم باذني"

(اي سنڌ وهوڙل وسنيو! سنهنجي آواز سان سجاڳ ٿيو) جو نعرو هڻندو نظر ٿو اچي.

(٣) وقت ٻيل گاڏيءَ جي رفتار سان اڳتي وڌي ٿو. ١٩٥٣ع سنڌ اسيمبليءَ جي ايوان ۾ حاڪمن جي هشمت کان بيپرواه، نظرياتي زهر کان محفوظ اهوئي انسان، سنڌي ٻوليءَ کي سنڌ جي سرڪاري ۽ قومي ٻوليءَ بنائڻ لاءِ قرارداد پيش ڪري، اڪيلي سر پنهنجي زنده جاويد لفظن جي خوشبوءِ سنڌ جي فضا ۾ پکيڙيندي ۽ سنڌ جي سياسي کيت ۾ سچائي ۽ سونهن جا موتي پوکيندي چئي رهيو آهي:

"جناب عالي! مونکي پرواه نه آهي ته سنهنجي اسيمبليءَ جي سيٽ وڃي ٿي يا بچي ٿي، پر مان سنڌ جي عوام جي آواز کي اوهان تائين پهچائي رهيو آهيان، ته سنڌي زبان کي هن صوبي جي سرڪاري ۽ قومي زبان بنائڻ جي اوهان تائيد ڪريو جيڪڏهن اوهان اڄ انهيءَ فرض ۾ گسنا، ته پوءِ ايندڙ سنڌ، جيڪا شاندار ۽ پاڻ ڀري هوندي، تنهن ۾ اوهانجو نالو غدارن جي لسٽ ۾ لکيو ويندو."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دوستو! اوهان ٿورو انهن لفظن جي لهجي، اعتماد ۽ خود داريءَ تي غور ڪريو، ته آءٌ اوهانکي اج کان چوڏهن سو سال اڳ جو هڪ واقعو ٻڌايان!

قريشي صاحب! رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم کي جڏهن سندس دشمنن لالچ ڏني ڳهري، تڏهن پاڻ سڳورن جيڪو کين جواب ڏنو هو، سو هي آهي ته "جيڪڏهن سنهنجي هڪ هٿ تي سج ۽ ٻئي تي چنڊ رکيو وڃي، تڏهن به آءٌ پنهنجي فرض ادائي کان نه هٽندس ۽ مونکي يقين آهي ته اهو وقت جلدي ايندو، جڏهن آءٌ ڪامياب ٿيندس، ۽ هڪ عورت شام کان سون جي هڙ اڇلائيندي ايندي، پر ڪاٿس ڪوبه ڦرڻ وارو نه هوندو". ٻنهيءَ ڳالهين ۾ جيڪو اعتماد آهي، گهٽ ۾ گهٽ سونکي انهيءَ ۾ ڪوبه فرق نظر ڪونه ٿو اچي.

(٤) چهرا بدلجن ٿا. دنيءَ جي نگين بجاءِ سندن جانشين پنجابي اڳتي وڌن ٿا. سنڌ جي نالي ۽ نشان مٽائڻ کان اڳ جي. ايم. سيد کي قيد ڪيو ٿو وڃي. سائن جي قيد مان آزادي مليس ٿي. پاهر نڪري، نظر ڪري ٿو، ته سنڌ جا زمين ۽ آسمان بدليل نظر اچنس ٿا. ذات سنڌي سياستدان ون يونٽ جي چنڪري ڪنواو سان لائون لهڻ لاءِ پنهنجي واري جي انتظار ۾ پنجابي نڪاح خوان وٽ قطار ڪريو بيٺا آهن ۽ سچي سنڌ وائڙي ٿي ڏسي رهي آهي.

سائين خود هڪ دفعو سونکي ٻڌايو ته ون يونٽ ٽوڙائڻ لاءِ جدو جهد دوران هڪ دفعو آءٌ ان وقت جي گورنر جنرل سان مليس ۽ کيس چيم ته ون يونٽ ٽوڙيو. هن چيو ته ون يونٽ پاڪستان جي اتحاد لاءِ ضروري آهي، انهيءَ ڪري ٽوڙڻ جو سوال ئي پيدا نه ٿو ٿئي. سون چيو ته "جيڪڏهن توهان ون يونٽ نه ٽوڙيندءَ، ته اسان پاڪستان ٽوڙينداسين."

وقت انهيءَ اعتماد ۽ خود داري جي سچائي، ٢٠ صديءَ جي سڀ کان وڏي واقعي جي صورت ۾ تاريخ جي صفحن تي هميشه لاءِ چٽي ڇڏي آهي.

(٥) ستر جي اليڪشن ۾ شڪست ملڻ کان پوءِ چند شاگرد رنڌي جي. ايم. سيد وٽ وڃن ٿا، ته سائين جنهن قوم اوهان کي نه سڃاتو آهي، تنهنکي ڇڏي ڏيو. سيد صاحب جو جواب آهي ته "قوم مونکي نه سڃاتو آهي، پر مون قوم کي سڃاتو آهي. سنهنجو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سائنس ناتو الستي آهي. جيڪو فتح ۽ شڪست کان بالا تر آهي، منهنجي هر شڪست فتح جو پيش خيمو ثابت ٿي آهي. جناح پوري شڪست کان پوءِ حيدر بخش جتوئي ۽ شيخ اياز ايري آيا، جن قوم پرستي کي اڳتي وڌايو. هي شڪست وري کي اڻ موت انسان اپاريندي جيڪي سنڌو ديش جي قيام لاءِ جدو جهد ڪندا.“

انهيءَ پوري سر گذشت مان اوهان چڱيءَ طرح سمجهي ويا هوندؤ، ته سيد اعظم، جناح سان بغاوت وقت جيڪو وچن ڪيو هو، تنهن مان سورهن جا ارڙهن آنا وفادار ۽ سچو رهيو آهي.

هتيءَ ڪڙي ڳالهه جي وضاحت ضروري ٿو سمجهان، اها هئيءَ ته ڪامريڊ اسٽالن، ٻي جنگ عظيم وقت تقرير ڪندي چيو هو، ته يونان ۾ هڪ ديوتا هوندو هو، جنهن کي ڪشتيءَ ۾ ڪوبه ديوتا شڪست ڏيئي نه سگهندو هو. هڪ دفعي ڪشتي جي سالياني مقابلي ۾ ٻاهران آيل هڪ ديوتا اتي جي جادوگر کان يوناني ديوتا جي شڪست نه کائڻ جو سبب پڇيو، جنهن تي جادوگر جواب ڏنو ته انهيءَ ديوتا جا پير زمين کان مٿي نه ٿا کڄن، تنهنڪري هنکي ڪوبه ديوتا مات ڪري نٿو سگهي. ٻاهران آيل پهلوان ڪنهن ترتيب ۽ ترڪيب سان ناقابل شڪست ديوتا کي وارو ڪٽي زمين تان پير چڙائي، شڪست ڏيئي ڇڏي. ڪامريڊ اسٽالن انهيءَ مثال کي مد نظر رکي چوي ٿو ته جيڪي قومون ۽ فرد پنهنجي مادر وطن سان پنهنجو ناتو مضبوط ڳنڍيل رکن ٿا، تن کي ڪوبه مٽائي نه ٿو سگهي، ڪامريڊ اسٽالن جي انهيءَ مثال مان اوهان جي-ايم سيد جي ڪردار جو اندازو لڳائي سگهو ٿا، ته هو هر شڪست کان پوءِ اڀرندو آهي جيئن برسات کان پوءِ ڏٿ جا سلا. انهيءَ جو واحد سبب سرزمين سنڌ سان سندس لستي انگ آهي.

مون اڳي هڪ دفعو لکيو هو ته پاڪستان جو حاڪم ٽولو، جماعت اسلامي کان ايڏو خوفزده ناهي، جيترو جي-ايم سيد ۽ سندس پيدا ڪيل تحريڪ کان. جو ته هن ٽولي کي خبر آهي ته جماعت اسلامي هوا ۾ بيٺل آهي ۽ اهڙيون ڪيتريون تحريڪون ختم ٿي ويون. جهڙوڪ خاڪسار ۽ مسلم ليگ. مگر جي-ايم سيد جي تحريڪ جون پاڙون هن سر زمين جي تاريخ ۽ روايت جي پاتال ۾ کتل آهن ۽ هن مهاراجا ڏاهر کان وٺي شهيد عبدالرزاق سومري تائين جي قبرن تي آزادي ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حريت جا ڳالهه رکي، سنڌ جي حريت پسند تاريخ ۾ هڪ تسلسل قائم ڪيو آهي. اهڙي تحريڪ ڪڏهن به ختم ٿي نه ٿي سگهي. انهيءَ ڪري منهنجي اوهانکي گذارش آهي، ته پنهنجي ليڊر جي نقش قدم تي هلو ۽ سندس تعليمات تي عمل ڪريو.

اسان جو ليڊر سادگي جو مجسو آهي پر اسان عرب رياستن جي بگڙيل شهزادن وانگر هوٽلن ۾ پئسا ۽ وقت ضايع ڪريون ٿا. اسان جو ليڊر مخالفن لاءِ به نيڪي ۽ محبت جا جذبا رکندڙ آهي ۽ اسان پنهنجي ئي سائين جي گريبانن مان وٺون ٿا. اهو اسان سڀ جي فڪر تي عمل نه ٿا ڪريون پر الٽو انکي نقصان پهچائي رهيا آهيون.

جيئي جيئي سنڌ!

★

واٽ ۽ لاٽ

شهدادپور جي سيڪنڊري استادن جي يونين جي نمائندن جي مان ۾ سنڌي ادبي سنگت شهدادپور طرفان ڏنل دعوت ۾ صدارتي تقرير —

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هر غلام ۽ پٺتي پيل ملڪ جي سچار وچولي طبقي کي گهرجي ته هو جيڪو به علمي ۽ فني سرمايو غاصبن ۽ انهن جي يونيورسٽين مان حاصل ڪيو آهي سو عوام جي بيداري ۽ آزاديءَ لاءِ وقف ڪري ڇڏي.

فرانز فينن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عزت لائق استاد ۽ ساٿيو!

اڄ سنڌي ادبي سنگت شهداد پور جو نهايت ٿورائتو آهيان، جو ان جي نوجوان ۽ پرجوش اديبن، استادن جي مان ۾ ڏنل دعوت ۾ مونکي شريڪ ٿيڻ جو موقعو عنايت ڪيو، جو اڄ استادن جي سامهون سنڌن، پڙهايل، سيکاريل ۽ پڙهايل سبق دهرايان، جيئن مونکي به خبر پوي ته آيا مون مليل سبق پڪو ڪيو آهي يا نه؟

حقيقت هي آهي ته دنيا جي ملڪن ۾ جيڪڏهن ڪوبه فرد پوري سوسائٽي، معاشري ۽ ماحول ۾ عزت ۽ احترام، مان ۽ شان، وقار ۽ عظمت سان ڏٺو وڃي ٿو، ۽ جنهن کي ڏسڻ شرط انهيءَ قوم جي انسانن جون پيشانيون ان ماڻهو جي عظمت جي محرابن ۾ سجدا ڪرڻ لاءِ بيقرار هونديون آهن، سو صرف استاد آهي ۽ بس!

برصغير جي سڀ کان وڏي ۽ تهذيبي اهميت رکندڙ ملڪ ڀارت جو پهريون صدر بابو راجندر پرشاد، تعليمي ماهر هو ۽ ٻيو صدر راڌا ڪرشن استاد هو. ٽيون صدر عزت ساب ذاڪر حسين پڻ استاد هو. آمريڪا جو ڪوبه صدر جيڪڏهن صدارت تان لهو آهي، ته ان ڪنهن ڪاليج ۽ يونيورسٽي ۾ پروفيسر ٿيڻ پنهنجي لاءِ صدارت کان نه وڌيڪ مان ۽ مرتبي وارو سمجهيو آهي. جهو ته اتي جي ماڻهن کي استاد جي اهميت ۽ حيثيت جي پروڙ ۽ پرک آهي ۽ هنن کي خبر آهي ته سياڻي جو ڊاڪٽر، انجنيئر، سائنسدان، فلاسفر، سياستدان، نفسياتي ماهر، ڪامياب واپاري ۽ اقتصادياتي جو ماهر هڪ عظيم استاد جي ئي تعليم ۽ تربيت جي ذريعي پيدا ٿي سگهي ٿو. اهوئي سبب آهي ته عوام دوست ۽ عوامي ڀلائي چاهيندڙ ملڪن ۾ قومي بجيٽ جو وڏي ۾ وڏو حصو تعليم تي خرچ ڪيو ويندو آهي ۽ استاد مالي طرح شاندار طريقي سان زندگي گذاريندو آهي. پر آهي ملڪ جتي جي حڪمران ٽولن، ڦورو طبقن ۽ غاصب جڻن جو مقصد صرف حڪومت ڪرڻ، عوام کي پٺتي ڌڪيو، جاهل ۽ بدحال رکي، ڪمن هميشه لاءِ محڪوم ۽ مجبور ڪرڻ هوندو آهي، اهڙن ملڪن ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بجيٽ جو وڏو حصو فوج ۽ پوليس تي خرچ ڪيو ويندو آهي. اتي عزت فوجي سولجر ۽ پوليس جي سپاهي جي هوندي آهي. اتي مان وارو اهو هوندو آهي، جنهن جي هٿ ۾ ڏنڊو ۽ ڪلهي تي بندوق رکيل هوندي آهي. اهڙن ملڪن ۾ پڙهيل ماڻهو، استاد ٿيڻ بجاءِ پوليس وارو ٿيڻ پسند ڪندو آهي ۽ گريجوئيٽ نوجوان پروفيسر ٿيڻ کان فوجي ڪئپٽن بڻجڻ پنهنجي لاءِ مفيد سمجهندو آهي. اهڙن ملڪن ۾ استاد رٽائر ٿيڻ کان پوءِ مختيارڪار جي آفيس ٻاهران سرءُ مان ٺهيل جناح ڪيپ پائي، ڀڳل چشمو چاڙهي، عريضي لکندو آهي. اهو سڀ انهيءَ ڪري آهي، جو اتي جا حاڪم طبقا نه چاهيندا آهن، ته عوام ۾ صحيح تعليم پکڙجي، ۽ ماڻهو پنهنجي زندگي جو شانائتو رخ ڏسن، هنن کي پنهنجي حيثيت جو احساس پيدا ٿئي، هو ڦرلٽ، ظلم، ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ جو اصل نسل معلوم ڪري، پنهنجي خوشحال زندگي لاءِ مڙس ٿي ميدان ۾ مقابلي لاءِ نڪري نروار ٿين. حاڪم چاهيندا آهن، ته ماڻهو اڻ پڙهيل رهن، بيروزگار ٿي چور ۽ ڌاڙيل ٿين، جيئن انهيءَ نمين خون ۽ نسل کي گوليءَ جي ذريعي ختم ڪن. يا ته هو اسڪول جي اڌوري واهيات ۽ دقيانوسي تعليم مان وحشي، بيغيرت، بدمعاش ۽ بيرحم ٿي نڪرن، جيئن کين فيڊرل سيڪيورٽي فورس، فوج، پوليس، اسٽرائڪنگ فورس ۾ ڀرتي ڪري، سندن جسماني ۽ ذهني صلاحيتن جا گوڏا سر وانگر چٽي مفلوج بڻائي ڇڏين تا ته هو ڪنهن ذهني ۽ اخلاقي حرڪت چرپر ۽ هلچل جا اهل ئي نه رهن. هو جيڪڏهن ڏسن ته صرف اشاري سان، ٻڌن ته وائرليس جو آواز. هلڻ چاهين ته حڪم وسيلي، گفتگو ڪن ته گوليءَ جي زبان ۾ بس! نه هو نانگ بڻجن. وڇون بڻجن. بگهڙ ۽ ڪتا ته بڻجن، پر انسان بڻجن، اهو سبب آهي، جو هتي استادن کي پنهنجي گذر سفر لاءِ پنهنجي محنت جي معاوضي لاءِ ۽ پنهنجا ڏکيا سکيا ڏينهن ڪٽڻ لاءِ رستن تي مظاهرا ڪرڻا ٿا پون. پر نتيجي ۾ حڪومت کين ڇا ٿي ڏئي؟ پوليس جا ڏنڊا، گوڙها گيس، جيل، نوڪرين تان برطرفيون ۽ غلط الزام ۽ گاريون! استاد ويچارو سيني گهاٽين جي باوجود پنهنجو فرض پورو ڪري رهيو آهي، هو ڏسي ٿو پڻ ته هن سبب سندس ٻارڙا ته تعليم کان محروم آهن. پر هو پوءِ به قوم جي ٻچن کي زيور تعليم سان سينگاري رهيو آهي. انڌير اهو آهي جو استاد لاءِ جيڪو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لفظ هتي استعمال ڪيو وڃي ٿو، سو انتهائي حقارت آميز ۽ خسيس حيثيت رکندڙ آهي. انگريزي جو لفظ ماسٽر (Master) جنهنجي معني آهي، پنهنجي فن، پيشي ۽ سبجيڪٽ ۾ ماهر. انگريزي ۾ سٺي ادب، بهترين شعر ۽ لاجواب افساني کي "ماسٽر پيس" ڪري ڪوٺيو ويندو آهي. اهو ماسٽر اسان وٽ ڦري ٿيو ماستر ۽ وڏيرن ۽ حاڪمن جي محاوري ۾ استاد يعني (ٽڪي جو ماستر) يا ماسترڙو يا ٽري پولي ۾ (ماستريو). سو سائين منهنجا! جيڪا هستي قومن وٽ عظمت جو مينار آهي، روشني جو ذريعو آهي، قومن جي اخلاقي، علمي ۽ ذهني لياقتن، اهليتن ۽ صلاحيتن جي علامت آهي ۽ قومي نفسيات جو اهڃاڻ آهي، تنهنجي عزت اسان وٽ اها وڃي بيٺي آهي. اهڙين حالتن ۾ اسان سڌرون ته ڪيئن؟ اسان ترقي ڪريون ته ڪهڙي نموني؟ تعليم عام ٿئي ته ڪهڙي طريقي سان؟

سڪندر يوناني جو قول آهي ته "ماءُ پيءُ پار کي آسمان تان لاهي هيٺ آڻيندا آهن، ۽ اهو صرف استاد ئي آهي جيڪو کيس فرش تان کڻي عرش تي پهچائيندو آهي، ذهني، علمي ۽ فڪري طرح! پر اسان ته خود استاد کي آسمان تان لاهي، زمين جي ڪنهن گندي ٽڪري تي اڇلائي ڇڏيو آهي.

اسان استاد جون نظرون ڪتاب سان هٽائي، پوليس جي زندگي تي کپائي ڇڏيون آهن. انهيءَ صورت ۾ پار آسمان تي پهچڻ بجاءِ تحت الثريٰ ۾ ڪرندو. پاڙي جي حفاظت بجاءِ لڄن جو لٽيرو بڻبو. علم جو امرت پيڻ بجاءِ چرس جا سوٽا هڻندو. زندگي لاءِ جدوجهد ڪرڻ بجاءِ وڏيري جا بوٽ پالش ڪندو. اسڪول وڃڻ بجاءِ ڀنڀما جو گيٽ ڪيپر ٿيندو. لائبريرين ۾ وڃڻ بجاءِ ڳتن ۽ چڪلن ۾ ويندو يا فيڊرل سيڪورٽي فورس ۾ ڀرتي ٿيندو، ڳالهه سڙيئي هڪڙي آهي!

معزز استادو! ڪنهن ڪتاب ۾ پڙهيو هوم، ته فلسفي جو تعلق دماغ سان، سائنس جو جسم سان ۽ ادب جو واسطو دل سان آهي. دل جڏهن اداس ٿيندي آهي ته ميران ٻائي جي تنبوري جون تارون ٽٽي پونديون آهن ۽ ڪائنات ماتمي بڻجي ويندي آهي. دل جڏهن مستيءَ ۾ ايندي آهي، ته ٻهاڙي جهرڻن سان سهاڳ جا گيت ڳائيندا آهن. دل جڏهن ڳائيندي آ ته آسمان ۾ اندراڻ جا رنگ اڀرندا آهن. دل جڏهن بود ۾ پرجي ايندي آهي، ته عاهه جو سر سارنگ جنم وٺندو

آهي ۽ دل جڏهن بغاوت ڪندي آهي تہ هيمون ڪالاڻي پيدا ٿيندو آهي. اها ساڳي دل استاد وٽ سادي ۽ سفيد ڪاغذ وانگر ايندي آهي. اهو پوءِ استاد تي ڇڏيل آهي تہ انهيءَ ٻار جي سادي ڪاغذ وانگر بيداغ دل تي ڇا ٿو لکي؟ انهيءَ ڪاغذ تي هو انجيل، گيتا ۽ قرآن بہ لکي سگهي ٿو، "مين ڪئمف" بہ لکي سگهي ٿو، "پرنس" بہ لکي سگهي ٿو "داس ڪيپٽال" بہ لکي سگهي ٿو، "گيتان جلي" بہ لکي سگهي ٿو، "شاهہ جو رسالو" بہ لکي سگهي ٿو، "موجوده سياسي مسئلا" بہ لکي سگهي ٿو تہ "عظيم الميو" پڻ.

ٻين لفظن ۾ آءٌ چوڻ چاهيان ٿو تہ اهو تعليم ۽ استاد تي مدار رکي ٿو تہ مستقبل جو انسان ڪهڙي نموني جو هجڻ گهرجي.

اسڪول ۽ ماحول، ميڪاولي، هٽلر، ميسوليني، فرانڪو، توجو، چيانگ ڪائي شيڪ، زار، سالا زار ۽ يحيٰ کي جنم ڏئي ٿو. ۽ اهو پڻ استاد ۽ اسڪول ئي آهي، جتان مارڪس، لينن، گانڌي، ٽيگور ۽ جي.ايم.سيد زندگي جو فلسفو کڻي اچن ٿا.

دوستو! ۱٦ ع صدي يورپ ۾ جديد دور جي آغاز جي صدي آهي. هن صدي کان يورپي قومن نہ صرف پنهنجي اندروني معاشرتي ۽ معاشي زندگي جي پراڻن قدرن ۽ روايتن کي آهستي آهستي اجلائڻ شروع ڪيو، نہ صرف پراڻي جاگيرداري نظام ۽ شهنشاهيت جي ونگن ڊنگن ۾ تبديلي آندي، پر پنهنجي صنعتي نظام کي مضبوط بنيادن تي بيهارڻ لاءِ ايشيا ۽ آفريڪا جي ملڪن، قومن ۽ حڪومتن کي مڪر، فريب ۽ طاقت ذريعي غلام بنائڻ، پنهنجي صنعت لاءِ ڪچو مال هٿ ڪرڻ ۽ پنهنجي ملڪن ۾ تيار ٿيل شين کي پنهنجي غلام بنايل ملڪن ۾ وڪڻڻ شروع ڪيو. اهو دور يورپ جي اڳتي وڌڻ جو سبب بڻيو تہ ايشيا ۽ آفريڪا جي ملڪن لاءِ ذلت، غلامي محڪومي خواري ۽ پسماندگي جو سبب بڻيو. انهيءَ دور هلندي، ساڳين مقصدن کي مدنظر رکي، انگريزن هن برصغير تي قبضو ڪيو. سنڌ تي انگريزن جي حڪومت جيتوڻيڪ ۱۹ صديءَ جي وچ ڌاري باقاعدي طور قائم ٿي، پر سامراجين جا اثر هتي تمام آڳاٽو پوڻ شروع ٿي چڪا هئا. پهرين طاقت اچڻ شرط پراڻي نظام تعليم کي درهم برهم ڪري ڇڏيو ۽ انهيءَ جاءِ تي هڪ اهڙي قسم جو نظام- تعليم جاري ڪيو جيڪو سامراج جي مقصدن کي هٿي ڏيندڙ هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهيءَ تعليمي سرشتي رائج ڪرڻ مان انگريزن جا ٻه مقصد هئا.
(١) پڙهڻ جو مقصد وڪري، انگريزن کي خبر هئي، ته غلام ملڪن ۾ ڌارين حاڪمن خلاف جدوجهد جي شروعات جيڪڏهن ٿي سگهي ٿي، ته اها صرف پڙهيل ڳڙهيل ۽ باشعور طبقي مان ٿي سگهي ٿي، انهيءَ ڪري هنن تعليم جو مقصد محدود رکيو، اهو هڙ صرف نوڪريءَ ۽ نوڪري جيئن ته حاڪمن جي هٿ ۾ هئي، تنهن ڪري هنن تعليم کي ايترو محدود رکيو، جو ايترا ماڻهو پڙهي سگهن، جن کي سرڪار نوڪريون ڏئي سگهي، جيئن اهڙا ماڻهو بيروزگاري جي ڊپ کان حڪومت وٽ هميشه مجبور رهن ۽ ڪو به باغيانه خيال دل ۾ نه آڻين، جو سرڪار جي خلاف ڪا جدوجهد جنم وٺي سگهي. بدقسمتي سان انگريزن جي وڃڻ کان پوءِ ديسي سامراج به تعليمي سرشتي کي جيئن جو پوءِ تيئن باقي رکيو آهي. انهيءَ جو نتيجو اهو نڪتو آهي، جو پڙهيل طبقو ٿورڙو ۽ ڏاڍو عوام جي اڪثريت اڻ پڙهيل ۽ جاهل رهجي ويئي آهي ۽ انهن ٻنهيءَ ۾ سماجي ۽ معاشرتي سطح تي هڪ خال پيدا ٿي ويو آهي. انهيءَ خال ڪمترين ئي برائين ۽ خرابين کي جنم ڏنو آهي.

(٢) انهيءَ تعليمي سرشتي مان انگريزن جو ٻيو مقصد هو، پڙهيل ماڻهن کي سست ۽ ڪاهل بنائڻ. ڪاليجن ۽ يونيورسٽين جي پرآسائش زندگي ۽ آرام طلبي شاگردن کي ايتري قدر ته سست بنائي ڇڏيو، جو هو پڙهڻ کان پوءِ انهيءَ زندگيءَ ۾ سوني وڃڻ لاءِ تيار ڪونه هئا، جنهن زندگيءَ ۾ سندن ساٿي رهيا پيا هئا. پڙهيل جيڪڏهن هاري جو پٽ به هو ته انهيءَ هر کي ويجهو وڃڻ نه ٿي چاهيو. مزدور جو پٽ هو ته اهو محنت مزدوري ڪري ماني کائڻ لاءِ تيار ڪونه هو. هنکي نوڪري کپندي هئي يا ڪو اهڙو ذريعو جنهن سان بنان محنت جي آسائش ملي سگهي. اهو ساڳيو طريقو اڄ به جاري آهي. شاگرد وقت جي حڪومت جي دلالي ڪري، پرمٽون وٺي، عيش ڪن ٿا، پر محنت لاءِ تيار ڪونه آهن. ڪنهن حڪومت خلاف جدوجهد ڪرڻ ۾ جن تڪليفن جو تصور آهي، انهن کي هو برداشت ڪرڻ لاءِ قطعي آماده نه آهن. نتيجي ۾ سامراج جي دلالي ڪري به پنهنجو حاصل ڪن ٿا. اوهان استادن کي شاگردن مان انهن ٻنهيءَ بيمارين جو خاتمو آڻڻو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيئي ڳالهه - سنڌ ۾ ڪنهن به تنظيم يا تحريڪ کي عام ماڻهن تائين پهچائڻ جو سڀ کان موثر ۽ ڪارائتو ذريعو صرف استاد ئي آهن. هي ملڪ جنهن جو ٽن ڏوين طرفان، هڪ سوچيل سمجهيل سازش ۽ منصوبي تحت مسلسل استحصال ڪيو پيو وڃي، هتي جي عام گهڻائي ماڻهوءَ کي هن ٢٠ صديءَ جي سائنسي، سماجي ۽ سياسي فاعدن کان محروم رکيو پيو وڃي، هتي جي انسان کي ضروريات زندگي کان وانجهيل وڪڻ لاءِ هن دور ۾ ٿورو ٽولن غاصب طبقن ۽ بدمعاش حرفتي ماڻهن منظم نموني پنهنجو پروگرام ٺاهيو ۽ انتي عمل ڪيو آهي. هن عظيم الشان تهذيبي ورثو رکندڙ قوم ۽ ملڪ جو سياسي طرح پنجابي استحصال ڪري، آبادي جي بنياد، فوج جي طاقت ۽ سول سروس جي قابليت جي آڌار تي پنهنجو ساراج قائم ڪريو ويئو آهي. هتي جي شاندار زبان ۽ قابل فخر تهذيب جو استحصال پناهگيرن جي حقير اقليت اردو زبان ۽ اسلامي تهذيب جي پر فريب نعرن ۽ نظرين ذريعي ڪري رهي آهي. معاشي ناهمواري جي هاڃي کي سنڌ جو وڏيرو پاڻي وڃيو آهي، انهن حالتن سنڌي ادب، تهذيب ۽ ماضي جي روايات کي ڪاپاري ڌڪ هنيو آهي. عوام تائين پهچڻ جا سڀ ذريعا: جهڙوڪ اخبارون ۽ رسالا، ريڊيو ۽ ٽيليويزن، سئنيما هائوس ۽ ٿيٽر، تقرير ۽ تحرير، سيني تي مٿين ٽنهيءَ غاصب ڌرين جو قبضو آهي. جنهنڪري صحيح سوچ، آزاديءَ جو پيغام، قومي احساس ۽ وطن جي خوشحالي ۽ حريت جو سبق عوام تائين پهچائڻ سياسي ڪارڪن ۽ قومي ورڪر لاءِ انتهائي دشوار بنجي ويو آهي. سياسي ورڪرن جي چر پر ۽ گفتگو تي حاڪم طبقو اهڙي طرح چوڪسي سان نظرون ڪپايو ويٺو آهي، جيئن بازار حسن جو پڙوو نٿين ڦاسايل طوائف جي چر پر تي نظر رکندو آهي.

اهڙي حالت ۾ استاد ئي آهن، جيڪي ڪوڪرا پار کان ڪراچي تائين ۽ ڪارونجهر کان ڪنڌڪوٽ تائين، هر ڳوٺ ۾ پنهنجي عوام، هارين، پورهيتن، ڪڙمين ڪاسبين، اوٺين ۽ ريڍارن سان رات ڏينهن لهه وچڙ ۾ ايندا رهندا آهن. اهو قدرت هڪ شاندار موقعو سنڌ لاءِ ميسر ڪري ڏنو آهي. اوهان استاد هن وقت سنڌ جي تاريخي فرياد کي جيڪڏهن ٻڌو ٿا ۽ اهو فرياد عوام ۽ پنهنجي شاگردن تائين پهچايو ٿا، ته اهو تاريخ جو هڪ شاندار باب ٿيندو ۽ وطن عزيز جو

سورخ اوهان جي انهيءَ بهترين ڪارنامي ۽ لاجواب ڪردار لکڻ کان سواءِ اڳتي وڌي نه سگهندو.

اوهان جاگرافي جي سبق ۾ اهو ڪجهه چڱي سکهو ٿا، جيڪي چوڻ لاءِ اسان کي پريسن تائين پهچڻ ڏکيو ٿي پيو آهي. اوهان تاريخ ۾ ابترو ڪجهه پڙهائي سگهو ٿا، جنهن جي هن وقت وڌيڪ مدي ۾ جي مظلوم سنڌ کي ضرورت آهي ۽ جيڪڏهن اوهان پنهنجي بهترين ذهني صلاحيتن کي ڏاهپ سان استعمال ڪيو، ته يقينا غلام سنڌ آزادي لاءِ اٿي تيار ٿيندي.

اڱهور ننڍ ۾ ستل سنڌ ڪر موڙي اٿندي ۽ اهو فاصلو جيڪو دنيا جي قومن صدين ۾ طئي ڪيو آهي، سو سنڌ سالن ۾ طئي ڪري وٺندي. چو ته اوهانجي تربيت ۽ تعليم ذريعي سنڌ کي ڪو ليڻن، ڪو مائو، ڪو هوچي من، ڪو ڊاڪٽر جي گوئيرا، ڪو سوئيڪارنو، ڪو نهرو، ڪو گانڌي، ڪو ٽيٽو، ڪو ناصر، ڪو بن باالله، ڪو ڪاسٽرو ۽ ڪو مجيب الرحمان ملي ويندو. ۽ جڏهن به ڪنهن قوم يا ملڪ کي مارڪس، گانڌي ۽ جي-ايم-سيد جي فلسفي ۽ فڪر تي عمل ڪرڻ لاءِ اهڙا ماڻهو ملي وڃن، ته پوءِ اهو ملڪ غلام، بيوس، مجبور ۽ ذليل رهي نه ٿو سگهي. هو شاندار ۽ مضبوط قيادت جي رهنمائي ۾ صدين جا فاصلا سالن ۾، سالن جا مهينن ۾، مهينن جا، هفتن ۾، هفتن جا ڏينهن ۾ طئي ڪري وٺندو آهي. اهو تاريخ جو فيصلو آهي، اها هن صدي جي سڀ کان وڏي سچائي ۽ حقيقت آهي.

ٻين ڳالهه- جيئن ته اوهان استاد آهيو تنهنڪري اوهان سان ڪي تاريخ جا استاد هوندا، ڪي جاگرافي جا، ڪي حساب جا، ڪي جاميٽري جا، ڪي علم بدن جا، ڪي ادب جا ۽ ڪي سماجي اڀياس ۽ شهريت جا ۽ سونکي يقين آهي ته اوهان سان هر هڪ عزت لائق استاد پنهنجي پنهنجي فن جو ماهر ۽ مڪمل ڄاڻو هوندو. جيتوڻيڪ موجوده دور ۾ اهليت، لياقت ۽ حق جي بنياد تي نوڪريون نٿيون ڏنيون وڃن، نوڪريون صرف وڏيرن جي پٽن، وزيرن جي چمچن، حڪمرانن جي لنڌي خوشامد ڪندڙن جي پٽن ۽ پوٽن کي ملن ٿيون. پر آءٌ سمجهان ٿو ته اهڙا نالائق ۽ نا اهل، سفارشي، ابن الوقت، ڪم چور ۽ قوم جا دشمن، استاد جهڙي مقدس پيشي ۾ ڪونه ايندا، چو ته انهيءَ پيشي ۾ هنن کي ڪابه حرام جي ڪمائي ڪانه ٿي ملي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهڙا ماڻهو اهڙين جاين تي ويندا، جتي کين ”هذا من فضل ربي“ ۽ بازاري ڪمائي ملي. جنهن مهل شام جي وقت تي پنهنجن بيگمن، سرپتن ۽ محبوبائن کي مينگاري، مرڪس جي گهوڙن وانگر رمتن ۽ مارڪيٽن ۾ موڪلين. انهيءَ بنيادي ڪارڻ کي مد نظر رکندي، گهٽ ۾ گهٽ استادن ۾ اها اميد ڪري سگهجي ٿي ته هنن ۾ پنهنجي فن سان شوق ۽ محبت هوندي. اهڙي اميد جي آسري تي، آءٌ هڪڙي گذارش ڪندس. اها آهي، سنڌ جي تاريخ جي چند چاڻ ڪري انکي صحيح صورت ۾ پيش ڪرڻ بابت.

اسان جڏهن به سنڌ جي آزادي ۽ خودمختياري جي ڳالهه ڪريون ٿا ته پناهگير ڪميونسٽ ۽ انهن جا نقلي شاگرد اسانکي چون ٿا، ته پائي سنڌ جڏهن آزاد هئي، ان وقت به سنڌي حاڪمن ۽ قومي بادشاهن جي ظلم هيٺ پيڙجندي رهي، لٽبي رهي، لتاڙبي رهي. سنڌ تي صدين کان سک جو سورج طلوع ئي نه ٿيو آهي. انهن ماڻهن جي ذهن ۾ بادشاه جو نمونو جيڪڏهن آهي ته اهو ئي آهي جيڪو روس ۾ زار شاهي ۽ هندوستان ۾ مغل سامراج جو هو.

هنن سنڌي بادشاهن جو نمونو، خوراڪ، بود باش، رهائش ۽ ماڻهن سان برتاءُ نه پڙهيو آهي، ۽ نه ئي سمجهڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. آءٌ هتي صرف هيٺري وضاحت ڪرڻ گهران ٿو ته توهان جڏهن عباسي بادشاهن جو ذڪر تاريخ ۾ پڙهو ٿا، ته انهن جي دستر خواني تي هزارها قسمن جي کاڌن ۽ شرابن جو موجود هئڻ به ملي ٿو. انهن جي محلات جي شان شوڪت ۽ بانهين جي جهرمٽ الف ليليٰ داستانن کي جنم ڏنو. اوهان مغل بادشاهن جي روبرو ڪيئا قسمن جي طعامن جي موجودگي، سون چانديءَ جي ٿانون، بهترين عمارتن، بيشمار تاج محلن، لال قلعن ۽ [illegible] جي موجودگي ڏٺي ته. اوهان محمد غوري جي مرڻ کان پوءِ انجي ذاتي خرچ لاءِ گڏ ڪيل خزاني ۾ پنج سو من وگهو هيرا ڏسو ٿا، پر سونکي ٻڌايو سنڌ جي ڪنهن به حاڪم جي دستر خواني جو ذڪر توهان پڙهيو؟ سنڌ جي بادشاهن جي رهائش لاءِ اوهانکي ڪا شاندار رهائش گاه نظر آئي، جيڪا ڪروڙن جي جي خرچ سان تيار ٿي هجي؟ مونکي افسوس آهي جو جهانگير جون جايون ته سلامت آهن، پر چار نظار الدين جون جايون سلامت نه آهن. ريگستاني رياست جوڌپور جي راڄا جي بنگلن ۽ سون جا پنگها ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ملي سگهن ٿا ۽ سلامت رهي سگهن ٿا، پر ڄام ننڍي جا نه. عمر سومري جو ڪوٽ ته آهي پر محلات نه ڪانهي. غلام شاهه جو قلعو ۽ سيٽ ته آهن، پر رهائش گاهه جو ڪوٽ نه آهي، محلات نه ڪانهي. سبب صرف هي آهي ته سنڌ جا حاڪم انتهائي سادا ۽ عوامي هئا. هنن جي رهائش ۽ خوراڪ سنڌ جي معياري ماڻهو جهڙي هئي، هنن نه اهڙا عياشي جا سامان گڏ ڪيا ۽ نه ئي عوام کي لٽيائون ڦريائون. هو عوام مان هئا، انهن جا خادم ۽ همدرد ڪي هئا. هنن پنهنجو معيار زندگي اهڙو رکيو ني ڪونه جنهن جي لاءِ مغلن وانگر رعيت جو رت چوسڻو پوي. سنڌ تي قبيلن جي پوري برادري جي حڪومت ٿيندي هئي، بادشاهه جي مقرري ۽ معزولي پوري قبيلي جي مرضيءَ سان ٿيندي رهندي هئي. هنن جو واسطو ناتو هيٺين طبقن سان هميشه ڳنڍيل رهيو.

ڄام نظام الدين پنهنجي پيءُ هڪ غريب فقير سان پرڻائي هئي. ڄام تماچي مهاڻن مان شادي، انهن کي پنهنجي برادري ۽ مائٽي ۾ داخل ڪرڻ لاءِ ڪئي هئي. سنڌ جي ماڻهو جو معيار زندگي، انهيءَ دور ۾ ايترو ڪڏهن به نه ڪريو هو، جيترو هاڻ نظر اچي ٿو. انهيءَ وقت سنڌ ۾ زراعت جو نظام انتهائي سادو هو. جتي وڏيري جو وجود به ڪونه هو، هر ماڻهو پوکيندو ۽ کائيندو هو. سال ۾ ان مان معمولي حصو بادشاهي انتظام لاءِ سرڪار جي حوالي ڪندو هو. اناج ايتري نه ججهي انداز ۾ پيدا ٿيندو هو، جو بادشاهه ملازمن کي پگهار به روڪڙ جي بجاءِ اناج جي جنس مان ڏيندو هو. زراعت جو موجوده سسٽم انگريزن جي اچڻ کان پوءِ شروع ٿيو آهي. انهيءَ مان جيڪي خرابيون ٿيون پيدا آهن، انهن تي هن مهل وقت ختم ٿيڻ ڪري، آءٌ ڳالهائي نه ٿو سگهان، صرف ايترو عرض ڪندس سنڌ جي عوام لاءِ ڄام نظام الدين جو دور وڌيڪ چڱو هو، ذوالفقار علي ڀٽي جي دور کان. چڱو جيئي سنڌ!

پتنگن پهه ڪبو

جمهوري قوتن جي ڪنوينشن ۾
ڪيل تقرير

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهن ذَلِيل ۽ غريب ملڪن ۾، جتي بي انداز دولت جي چوڏاري بي انداز غريبي گهيرو ڪيو ويٺي هجي، اتي پوليس ۽ فوج حڪومت جا اهم ٿنڀا هوندا آهن. اهڙي پوليس ۽ فوج جنهنجي تربيت غير ملڪي ماهر ڪندا آهن، پوليس جي طاقت ۽ فوج جي قوت انهيءَ حساب سان وڌيل هوندي جنهن حساب سان قوم ۾ جمود هوندو آهي. غير ملڪي هر سال ڏيندڙ قرض جي عيوض اهڙي ملڪ کان خودداري ۽ آزادي جي سوچ لوچ جون رعايتون ڦري وٺندا آهن.

اهڙي ملڪ ۾ بيشمار بدعنوانيون پيدا ٿينديون آهن. وزير امير ٿيندا ويندا آهن، سندن بيگمون سونهن سينگارن سان سينگارجي گهمنديون آهن. پارليمنٽ جا ميمبر پنهنجا گهر ڀريندا آهن ۽ هڪ عام پوليس جي سپاهي کان وٺي حڪومت جي معمولي آفيسر تائين ڪوبہ نہ هوندو آهي جيڪو بدعنواني جي لعنت جي انهيءَ عظيم جلوس ۾ شريڪ نہ هجي.

فرانز فينن

ڏيڍو آهي ڏينهن ڪو، جر جر اُڀو جر ڪو
آجو ٿيندو هر ڪو، هر مزدور ڪسان
سنڌو ديس مهان!

مڃڏو محترم، نوجوان ساٿيو!

آءٌ اوهان جو دل جي گهراين سان نورانٿو آهيان، جو اوهان مون کي قومي جمهوري قوتن جي ڪانفرنس ۾ پنهنجي خيالات جي اظهار جو وقت ۽ موقعو ڏنو آهي. آءٌ ان رقت ۽ موقعي مان فائدو وٺندي، ڪن ڳالهين جي وضاحت ڪرڻ چاهيان ٿو.

پهرين ڳالهه ته اڄ جي گڏجاڻي ۾، تورخم کان وٺي ننگرپارڪر ستونگ کان وٺي ڪوڪراپار تائين، مختلف ماڻهو، قافلا جمهوريت جا مختلف پانڌيئڙا ۽ ڏار ڏار تنظيمن جي نمائندگي ڪندڙ اهي بهادر ۽ دلير، جرئتمند ۽ جاڳندا انسان، لوهي لنگن واوا هاري، فولادي ارادن جا مالڪ مزدور، گلاب جي پنکڙين، جهڙي جسمن جون مالڪ پيڙون انساني زندگي جي روشن مستقبل جي ترجماني ڪندڙ شاعر ۽ معاشري جي ناسورن کي اگهاڙو ڪري پيش ڪندڙ اديب، سڀ اچي گڏ ٿيا آهن. اسان سڀني جو مقصد هڪ آهي. اسان سڀني جا ارادا هڪ جهڙا آهن. اسان سڀني جي منزل هڪ جهڙي آهي. اسان جا سور ۽ پور هڪ جهڙا آهن. اسان کي هڪ ئي ماڳ تي پهچڻو آهي، ۽ اهو آهي انسانيت جو شاندار مستقبل. زمين تي زمين جي اصلي وارثن جو جو راڄ ۽ هن ڪائنات تي پورهيت جي حڪمراني انهيءَ ماڳ تي پهچڻ لاءِ اسان جمهوريت جي جدوجهد هلائيندا رهيا آهيون. اسان چاهيون ٿا ته قلمن تي پهرا نه هجن، وستن تي پوليس ۽ فيوڊل سڪورني فورس جي درندن جون لائينون لڳل نه هجن، ته جيئن اسان کي پنهنجي بهادر ۽ دلير عوام سان ملڻ جي سهوليت ٿئي. اسان هنن جا ڏک ۽ سور ونڊي سگهون، حال اوري سگهون. هنن جي گهرن، ڇپرن پاڙن ۽ ڪچن ۾ رهي، سندن سکن ۽ مشڪلاتن جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حق ڀڏائي سگهون، ڪين پنهنجي حقن حاصل ڪرڻ جي لاءِ عظيم جدوجهد شروع ڪرڻ لاءِ پنهنجو تعاون همدردي ۽ مدد آڇي سگهون. اڄ حالت هي آهي، جو اسان هن سر زمين جا سچا ۽ حلالي فرزند هن ئي سر زمين تي لڪ چوري جي زندگي گذارڻ تي مجبور آهيون. اسان جا گهٽ ۽ گهيڙ روڪيا ويا آهن. اسان جي چر پر تي مي - آهه. ڊي جا ڪتا ڪرڙي نظر رکيو ويٺا آهن ۽ حڪمران ٽولو اسان جي عوام سان ملڻ تي انهن چوڪسي رکيو ويٺو آهي، جيئن رقيب محبوب تي رکندو آهي. ۽ اهي ماڻهو جيڪي هن سر زمين جا سچا ۽ حلالي ٻچا نه آهن، ڌارين جا دلال آهن، عوام جا دشمن آهن، ڪنهن نظام، نظريي سان وفاداري بجاءِ صرف ڪرسي، پنهنجي پيٽ ۽ پنهنجي اقتدار سان وفادار آهن، سي هن ملڪ ۾ انهن آزادي سان، دٻدٻي سان ۽ غرور سان هلي ۽ گهمي رهيا آهن، جيئن نادر شاهي لشڪر دهليءَ ۾ قتل عام ڪرڻ کان پوءِ بيوس هندستانين جي لاشن تي گهمي رهيو هو. هن ٽولي هن بدقسمت ملڪ جي عوام جي تمنائن جي شيشن کي فيڊرل سڪورٽي فورس جي ڏنڊن سان پيچي پوري، انهن ٺيڙي پڪيڙي ڇڏيو آهي، جيئن ۱۸۵۷ع ۾ مغليه شهزادين جي عصمتن جي آبگينن کي برطانوي فوجي سپاهين لٽي ڇڏيو هو. انهي ڪري، اسان چاهيو ٿا ته انهن خرابين جو ازالو ڪيون ۽ انهن رڪاوٽن کي هٽائي، آزادي سان پنهنجي عوام سان ملون. موجوده نظام ۾ جمهوريت سان مقصد صرف اهو آهي. جمهوريت اسان جي منزل ناهي. جمهوريت منزل تي پهچڻ لاءِ هڪ ڏاڪو آهي، رستو آهي ۽ وسيلو آهي، ان عظيم الشان مقصد کي حاصل ڪرڻ جو. ۽ اهو مقصد آهي غريب ۽ مسڪين مارو ماڻهو جي حڪومت هن ملڪ ۾ قائم ڪرڻ.

ٻي ڳالهه - حڪمران ٽولو مختلف علائقن ۽ صوبن ۾ مختلف دوائون ڪري ٿو. سنڌ ۾ سنڌي سڏائي ٿو، پنجاب ۾ پنجابي، پختونستان ۾ مسلمان ۽ بلوچستان ۾ آزادي جو علمبردار. سنڌ ۾ اسان جڏهن به ڪو احتجاج ڏي ڪيو آهي، ته هن سري ڪاڏل نظام جي محافظن ۽ ميڪاولي جي روحاني شاگردن هميشه اهو چيو آهي، ته پاڻ ادا، اسين سنڌي آهيون. سنڌ جي خدمت ڪرڻ اسان جو ايمان آهي. آئون ذوالفقار علي ڀٽي کان پڇڻ چاهيان ٿو ته جناب والا توهان سنڌ جي خدمت ۽ حفاظت جي دعوي ڪرين نه ٿولي پاڪستان جو اقتدار

ملي. راجا ڏاهر سنڌ جي حفاظت جو نعرو هڻي، ته ان کي شهادت ملي. تون سنڌ جي خدمت جي داڙ هڻين ته توکي اسلام آباد جي ڪرسي نصيب ٿئي ۽ دريا خان سنڌ جي بچاءَ جو اعلان ڪري ته ان کي تلوار جا گهاءَ نصيب ٿين. تون سنڌ جي محبت جي هام هڻين ته توکي آل عيال سميت عيش ۽ نشاط ملن ۽ سائين جي. ايم سيد جيڪڏهن سنڌ سان محبت جو قسم کڻي ته ان کي زندان ۽ زنجيرون پلئه پون. تنهنجا سيڪاريل طوطا جيڪڏهن سنڌڙي سان جنڊڙي لڳي چون ته انهن کي وڏيون وزارتون ملن ۽ اسان جيڪڏهن سنڌ جي خدمت جو اعلان ڪيون ته اسان جي مائرن جي چونڊين ۾ وسا جي پيئرن جي گهچين ۾ پٽڪا وجهي عالماڻي جهڙا بيغيرت خسيس آفيسر ۽ (ڊي. ايس. پي) ٿاڻن ۾ بند ڪن، مون کي ٻڌايو ته اهو تضاد ڇو؟ اهو ان ڪري ته توهان سنڌ سان سچا ناهيو. توهان هتي جي عوام سان وفادار ناهيو. توهان جي رڳن ۾ مادر وطن سنڌو جي نُج نه پر جونئن آمريڪي بولٽن جو پائوڊر ٿو ڊوڙي توهان هن ملڪ لاءِ اهائي حيثيت رکو ٿا. جيڪا فيروز شاهه تعلق، خان خانان ۽ چارلس نيپئر جي هئي. آءٌ جتوئي صاحب کي ٻڌائڻ چاهيان ٿو ته جنهن ڪرسي تي تون ويٺو آهين، ان تي جيڪو رنگ ۽ روغن لڳل آهي، اهو صدين جي شهيد سنڌين جو مقدس رت آهي ۽ هزارها انسانن جي معصوم آرزوئن ۽ اسنگن جي گلڪاري ٿيل آهي. اسان انهيءَ ڪرسيءَ تي ڪنهن ڪرڙ ڪاڻيري کي ڏسڻ چاهيون ٿا. اساز اها اهڙي سانهوءَ ڪي جي ڪي هيٺ ڪڏهن به برداشت ڪرڻ جي لاءِ تيار ناهيون، جيڪو سانهو سنڌي عورتن ۽ سنڌ جي ڪارڪنن جي پيئرن جي وارنٽن تي دستخط ڪندي، ذرو به شرم محسوس نٿو ڪري. حقيقت ۾ اهي دستخط حڪمران ٽولو پنهنجي ايندڙن نسلن جي خاتمي جي دستاويز تي ڪري رهيو آهي. انهن کي به هڪ ڏينهن عوام جي عدالت ۾ پيش ٿيڻو پوندو ۽ ان ڏينهن انهن جي گريبانن ۾ مظلوم مائرن ۽ ڏکويل پيئن جا هٿ هوندا. ڪين ڪا به جاءِ پناهه نه ملندي، ڪو به آمريڪي جهاز هنن کي کڻڻ لاءِ نه ايندو. ان ڏينهن انهن جو ڪهڙو حال هوندو؟ شايد هينئر اهو تصور ڪري نه سگهن.

ٽين ڳالهه. حڪمران ٽولي جي مختلف دعوائن سان هڪ دعوي هيءَ به آهي، ته هي عوامي حڪومت آهي. انهيءَ دعوائي تي آءٌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏيڪ ڏيکا نٿي ڪري ڪان سواءِ، صرف هيترو عرض ڪندس ته هي عجيب ڳالهه آهي ته جيڪڏهن روس ۾ عوامي حڪومت قائم ٿي ته ان لاءِ چوڏهن سال مشڪل جدوجهد ۾ ڪيترا لکها انسانن جون قربانيون ڏيڻيون پيون، رت ۽ باه جي دريائن مان اڪرڻو پيو، قاسين جي ڦندن ۾ لٽڪڻو پيو. تنهن کان پوءِ عوامي حڪومت قائم ٿي. چين ۾ جيڪڏهن عوامي حڪومت قائم ٿي، ان لاءِ سالن جي جدوجهد ۽ ١٣ لکـه شهيدن جي رت جو نذرانو ڏيڻو پيو، تنهن کان پوءِ عوامي حڪومت قائم ٿي، الجزائر ۾ عوامي حڪومت لاءِ ١٦ سال جدوجهد ۽ ڏه لکه ماڻهو قربان ڪرڻا پيون، پوءِ عوامي اچي. بنگلا ديش ۾ ٢٥ سال جدوجهد ۽ ٣٠ لکن انسانن جي لازوال قرباني عوامي حڪومت جي راه هموار ڪري ۽ ويٽنام ۾ سو ساله طويل جدوجهد ۽ چاليهه لکه هارين ۽ مزدورن کي شهادت جو جام پيئڻو پيو. پر هي عجيب ڳالهه آهي ته پنهنجو صاحب ۽ پيپلز پارٽي ٻن ماڻهن جي قرباني (حق نواز گنڊاپور ۽ ڊرائيور ابراهيم) ٣ مهنا جيل ۽ ڏيڍ سال ڳلا ڦاڙي تقريرون ڪرڻ مان عوامي حڪومت قائم ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويجي. يا ته دنيا جي تاريخ ڪوڙي آهي، انهن اڏول ۽ اڻ ٽنگ انسانن جن آفريڪا جي صحرائن ۾، روس جي برفزارن ۾، ويٽنام جي جهنگلن ۾، چين جي پهاڙن ۾ بنگلا ديش جي کيتن ۾ پنهنجو مقدس رت هاريو سي ڪوڙا آهن، يا عاليجناب قائد عوام ۽ سندس چاليهه چور ڪوڙا فريبي ۽ مڪار آهن. انهن ٻنهي ڳالهين مان هڪ ضرور آهي. اهو ماڻهن تي ڇڏيل آهي ته هو ڪنهن کي ڪوڙو ۽ ڪنهن کي سچو سمجهن، پر منهنجو يقين ۽ ايمان آهي ته تاريخ ڪوڙي نٿي ٿي سگهي، تاريخ جو عمل ڪوڙو نٿو ٿي سگهي، شهيدن جو مقدس رت ڪوڙو نٿو ٿي سگهي. باقي ٻيو سڀ ڪجهه ڪوڙو ٿي سگهي ٿو. سڀ ڪجهه ڍونگ ٿي سگهي ٿو. موجوده حڪمران ڏولو عوامي حڪومت جي نالي ۽ نعري ۾ تقرير ۽ تحرير تي بندش وجهي ٿو، مزدور کان هڙتال جو حق ڦري وٺي ٿو. اديب کان قلم جو حق کسي ٿو، ۽ اخبارن تي بندشون وجهي ٿو. پر پوءِ چوي ٿو ته هي سڀ ڪجهه عوام جي مفاد وٽان آهي. آئون هنن کي گذارش ڪندس ته ارهان عوام کي اهو ڪجهه ڏئي ڇڏيو، جيڪو روس ۾ عوام کي ڏنو ويو آهي، جيڪو يوگو سلاويه ۾ ڏنو ويو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي ۽ چين ۾ ڏنو ويو آهي ته پوءِ اسان ڏوهان جي هر ڳالهه قبول ڪرڻ لاءِ تيار آهيون. اسان پنهنجا قلم ۽ ڪاغذ اوهان جي حوالي ڪرڻ لاءِ تيار آهيون.

چوٿين ڳالهه - موجوده دور ۾ حڪمران ٽولو ۽ ان جا اتحادي وڏي زور ۽ شور سان نظريه پاڪستان جي تبليغ ۾ رڌل آهن. پوءِ اها تبليغ ڪهڙي نه هئي. پاڪستان مسلم عوام جي ووٽن هندو ۽ انگريز جي جمهوريت نوازيءَ سبب وجود ۾ آيو. بر صغير جي مسلمان ووٽ جي ذريعي مطالبو ڪيو ته اسان کي برصغير ۾ ڌار حڪومت ڪرڻ جو حق ڏنو وڃي. انگريزن ۽ انڊين نيشنل ڪانگريس جي دورانديش رهنمائن مسلم عوام جي راءِ جو احترام ڪندي، انهن کي ڌار آزاد حڪومت ڪرڻ جو موقعو ڏني، بر صغير جو ورهاڱو قبول ڪيو. انهن، مسلم عوام جي راءِ کي وٺي، فوج ڪشي ڪري، ڏنڊڪن ۽ بمن جي ذريعي مسلم عوام کي انهي ووٽ ڏيڻ جي سزا نه ڏني، فوجي ايڪشن نه ڪيو. نتيجي طور هندستان ۽ پاڪستان جا جهنڊا ڳڏ جهولڻ [illegible]. پر اي نظريه پاڪستان جا ٺيڪيدارو! اوهان بنگله ديش جي بهادر عوام کي پنهنجي آزادي جي لاءِ ووٽ ڏيڻ جي جرم ۾ تاريخ جي وڏي قتلام گهر ۾ تبديل ڪري ڇڏيو. اوهان انهي جي معصوم ۽ ڪنول جهڙين نازڪ بنگالي ناري کي پنهنجي هوس جو نشانو بنايو. اوهان ابهم ٻارن کي سنگينن ۾ ٽنبي، انسانيت جي ڳلن تي ٽڪي ڇڏيو. اوهان بلوچستان جي عوام کي ووٽ ڏيڻ جي سخت ترين سزا ڏني ۽ هنن جي نسل ڪشي ڪئي. اوهان پختونستان جي دلير ۽ جانٺن انسانن کي پنهنجي مڏائڻ جي جرم ۾ حڪومت ڪرڻ کان محروم ڪري بس جو ڌونهون پوري ملڪ ۾ پکيڙي ڇڏيو. اوهان انهن ماڻهن کي جيلن ۾ وڌو، جن پاڪستان ٺاهڻ لاءِ ووٽ ڏنو.

سنهنجو والد جيل ۾ آهي. پيغام جو ايڊيٽر مسٽر خادم لاکير انهيءَ سان ملڻ ويو ته سنهنجي والد سادگي سان خادم کان پڇو ته ”اسان مون ڪڏهن چوري ڪانه ڪئي. مون ڌاڙو ڪونه هنيو آهي. مون ته سمگلنگ ڪانه ڪئي آهي، آهي، مون ڪڏهن پنهنجي محنت ڪانسواءِ بي ڪنهن ناجائز طريقي سان هڪ پئسو به حرام جو نه ڪاڏو هوندو. ته پوءِ آخر مون کي جيل ۾ ڇو وڌو ويو آهي؟ وڏي ڳالهه ته [illegible] ڪانگريس جي مقابلي ۾ مسلم ليگ کي ووٽ ڏنو هو ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڪستان ٺهڻ وقت سون زندگي جي ڀرپور ۽ آخري نماز ٻه رڪعتون نفل پڙهيا هئا. ڇا سون کي ان ڪري جيل ۾ وڌو ويو آهي ته سون پاڪستان کي ووٽ ڇو ڏنو؟ ڇا سندن ڏوه پاڪستان کي ووٽ ڏيڻ ئي نه ناهي؟ جنهن ڏوه جي سزا سون کي هندو ۽ انگريز ڏئي نه سگهيا ان جي سزا سون کي قائداعظم جا جانشين ڏئي رهيا آهن.“ ان ڳالهه تي پيغام جو ايڊيٽر صرف ان پوڙهي ماڻهو جي نظرن ۾ ئي ڏسندو رهجي ويو. توهان ماڻهن جي انهن راين مان اهو اندازو لڳايو ته سنڌ جو عوام مهاتما گانڌي، جواهر لال نهرو ۽ لارڊ مائونٽ بيٽن کي توهان کان وڌيڪ انصاف پسند ۽ جمهوريت نواز سمجهڻ تي مجبور ڇو ٿيو آهي؟ ڪٿي اهو احساس اوهان جي بد اعمالن ڪري هن پوري ملڪ ۽ عوام جي لاءِ نقصانڪار ثابت نه ٿئي. سون کي يقين آهي ته اوهان کي به جنرل ٽڪو ۽ لون نال وانگر هڪ ڏينهن پنهنجي آقائن کان زندگي جي بيک مگڻي پوندي ۽ توهان جون اهي بيمثل ماسترن واريون ورديون ويهه گهر ۾ پيل ڪپهه وانگر گندگي جي ڍيرن تي اڇليون وينديون. اهو تاريخ جو فيصلو آهي، ائين ٿيندو آيو آهي ۽ ٿيندو رهندو. جيڪڏهن ڪمزور بنگالي بانس جي ڏنڊن سان ايشيا جي بهترين فوج کي گوڏا کوڙڻ تي مجبور ڪري سگهن ٿا ته هي خوب صورت اکين ۽ ويڙهل مٿن وارا راءِ سهرس جا وارث، اڙٻنگه سنڌي، اوهان کي به مٿو ٽيڪڻ تي مجبور ڪندا. تاريخ عنقريب انهن سنڌين جي هٿن ۾ پاسو بدلائڻ واري آهي. ان ڏينهن کان ڊڄو جڏهن سنڌ جو ماڻهو زبان جي بجاءِ کهڙي استعمال ڪرڻ تي مجبور ٿئي!

ڄڳو جيئي سنڌ

پاتال ۽ پاڙون

ڏوڪري ۽ ڏيل هڪ ڪچهري اندر
سوال ۽ جواب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيءَ حسين سر زمين اسان جي آهي، انجا
وارث ۽ مالڪ اسان ئي آهيون،
جيڪڏهن اسان هتان هليا وياسين
تہ انجو حسن مرجهائي ويندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن رمضان شريف جي مهيني ۾، دوستن جي هڪ ڪچهريءَ ۾ شريڪ ٿيڻ جي لاءِ، ڏوڪري وڃڻ ٿيو. جتي بن جاين تي دوستن سان تمام ڀرپور ڪچهري ٿي، جن سان ڪجهه سوال جواب هتي ڏنا ٿي رهيو آهيان. انهن سوالن سان ٢ سوال محترم غلام حيدر جويي پڇيا ۽ هڪ سوال محترم قربان پرڳڙي شاگرد چانڊڪا ميڊيڪل ڪاليج لاڙڪاڻه پڇيو.

ته حيدر جويو ادا! اوهان اخبارن ۾ روز پڙهندا هوندو، ته سنڌ ۾ فلاڻي جاءِ تي ٻه قتل ٿيا، جيڪب آباد ۾ چار قتل ٿيا، سکر ۾ ٽي خون ٿيا، لاڙڪاڻه ۾ ٻه ماريا ويا. مهرباني ڪري توهان پنهنجي راءِ ۽ تجزيو ڪيو ته اهي انفرادي قتل ڇو ٿا ٿين؟ ۽ انهن جي پس منظر ۾ ڪهڙو جذبو ڪار فرما آهي؟

جواب:- ادا منهنجي خيال ۾ انفرادي قتل ٿيڻ جو وڏو سبب عدالتن ذريعي ۽ سرڪار وٽان انصاف نه ملڻ آهي. هن ملڪ ۾ ڏاڍي زبان، وڪيلن جي ڳاٽي ڀڳن خرچن، قانون جي ورن وڪڙن ۽ وڏن ماڻهن جي اثر رسوخ، انصاف کي غريب ماڻهو لاءِ ناممڪن بڻائي ڇڏيو آهي. ڪيترائي خون ناحق آهن، جن کي انصاف جي سفيد چادر هيٺ لڪايو ويو آهي. ڪيترا اهڙا دماغ آهن، جن ۾ انصاف جي گهنڊ جا ٻي سرا نڪتا هٿوڙي وانگر لڳي رهيا آهن. ڪيتريون اهڙيون ذهنيون آهن، جن سان انصاف جي تمنا، وڪيلن جي پئسن ميڙڻ جي هوس جي پيٽ چڙهي وئي آهي. سنڌ جي غريب ماڻهوءَ وٽ نه ايترو پئسو آهي، جو وڪيلن جون فيون ڀري سگهي، نه ايترو وقت آهي، جو ڪورٽن جا چڪر ڪاٽيندو رهي، نه ايترو علم آهي، جو ججن جي کهري زبان سمجهندو رهي، ۽ نه اها حيثيت اٿس، جنهن جي ذريعي وڏيري پير، ۽ مير جو ڪيسن ۾ مقابلو ڪري سگهي. انصاف مهانگو ۽ دير سان حاصل ٿيندڙ آهي. انگريزن ديسي ماڻهن کي پريشان رکڻ پاڻ ۾ وڙهڻ ۽ هڪ ٻئي کي ختم ڪرڻ لاءِ قانون جو اهڙو سسٽم رکيو آهي، جنهن ۾ سنڌ جي غريب ماڻهو ڪورٽن ڪوريئڙي وانگر سالن جا سال ڦاٿل رهي ٿو ۽ وڏو ماڻهو ان قانون کي ٽوڙيو، ڏاڍين حاڪمن جي پشت پناهي سان جهڪي وٺي سو ڪندو رهي ٿو. هن قانون ۾

ايتري ته پيچيدگي آهي جو اچ توهان کي هڪ مثال ڏيندس ته هڪڙي ماڻهوءَ ڪنهن ٻئي شخص تي ٢٩ روپين جي ڪورٽ ۾ دعويٰ داخل ڪئي. اهو مقدمو ست سال هلندو رهيو ۽ انهيءَ تي مدعي جو خرچ ٣٠٠ روپيا آيو. انهيءَ کان پوءِ اهو مقدمو ڪورٽ خارج ڪري ڇڏيو. هي واقعو اردو جي ڪتاب تاريخ جرم و سزا ۾ لکيل آهي. هتي ته ڏاڍن جي دعوائن جا فيصلا پڙ پونن کي ٻڌايا وڃن ٿا. ايتري دير ۾ جڏهن سنڌي ماڻهو ڏسي ٿو ته سندس پيءُ، ڀاءُ يا سوٽ جو قاتل مزي سان گهمندو رهي ٿو، جنهن سندس ننين گهوٽ ڀاءُ کي قتل ڪري ان جي ونيءَ کي بيوه بڻايو هيو، سو پاڻ سوڙ ٻڌيو ميچ تي ويٺو آهي، يا انهن گهٽين ۾ مڇ مروڙيندو ڏاڍي لٺي بازي سان ميڙيون وڇائيندو وتي ٿو ۽ قانون انهيءَ معاملي تي بيوس ۽ مجبور نظر اچي ٿو ته انهي وقت سنڌي ماڻهو جي غيرت جيڪا انفرادي ٿي آهي، جوش ۾ اچي ٿي ۽ هو ٿڌي تي پلاند ڪرڻ لاءِ مجبور ٿيو پوي. انگريزن کي اچڻ کان اڳ انصاف جو طريقو اهو هيو ته راڄ جا چڱا مڙس پاڻ ۾ گڏجي، هفتي ڏيڍ اندر فيصلو ڪري هڪ ٻئي کي مڱ ڏياري، هميشه هميشه لاءِ جهڳڙي جو خاتمو ڪري ڇڏيندا هئا. هنن وٽ عام طرح سزا جا ٣ طريقا مروج هوندا هيا.

پهريون :- مقتول جي وارثن کي قاتل کان سنگ ڏيارڻ. ٻيو قاتل کي پيٽ پوٽ سان ڪڍي ڇڏڻ، ٽيون قاتل کي قتل ڪرڻ. پر اهي سڀئي ڳالهيون وقتائتيون ۽ جلدي ٿينديون هيون، ان ڪري وڌي پشماني تي خونريزي نه ٿيندي هئي ۽ مختلف راڄن ۾ ساڻئي ۽ سڱا بندي جو سلسلو شروع ٿي ويندو هيو. انگريزن جي اچڻ سان پراڻو نظام ختم ٿي ويو ۽ هنن هتي جيڪو نئون نظام رائج ڪيو. ان مان هنن جو مقصد صرف عوام کي پريشان ڪرڻ هيو ۽ بس-! هاڻي وقت آيو آهي ته انهي انفرادي غيرت ۽ انتقامي جذبي کي اجتماعي صورت ڏني وڃي، جيئن اهڙو نظام وجود ۾ اچي سگهي، جنهن نظام تحت انصاف ۾ دير نه ٿئي. ۽ انصاف ڪنهن وڏيري پير، مير ۽ وزير جي اشاري تي، رقاصه وانگر نچندو نظر نه اچي. حقيقت هي آهي، جيڪا اسان جي سنڌ جي عوام کي سوچڻ گهرجي ته هنن انگريزن سامراجين ۽ انهن جي ڪارن جانشينن جي دور ۾ انفرادي قتل ۽ خونريزي ذريعي جهڙيون جانيون وڃايون آهن ۽ وٽ هاريو آهي، اهو سڀ ڪجهه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪڏهن اجتماعي مقصد جي لاءِ هاريو وڃي ها ۽ قرباني ڏني وڃي ها ته يقينن انصاف جي انڌي لٺ ۽ قانون جي سفيد چادر، جڃن جو ڪهرو آواز ۽ وڪيلن جي هيرا ڦيري هتي جي ماڻهن جي آرزوئن جو گلو گهٽڻ ۾ ناڪام ٿي، پنهنجي آقائن ڏانهن موٽي وڃي ها.

حيدر جو ويو ٢- سوال- ڇا زميندار ي نظام، جيڪو هن وقت سنڌ ۾ رائج آهي، سو انگريزن جي اچڻ کان اڳ به موجود هيو، جيڪڏهن نه ته ان ۽ هن نظام ۾ ڪهڙو فرق آهي ۽ انگريزن هي نظام ڪهڙي مصلحت تحت جاري ڪيو؟

جواب :- توهان پنهنجي سوال کي ٽن حصن ۾ ورهايو آهي. پهريون حصو: ڇا انگريزن کان اڳ، وارو ۽ هي نظام هڪ جهڙا آهن؟ ان جو جواب آهي ته نه- ٻيو حصو آهي ڪهڙو فرق آهي؟ ان جو جو جواب هي آهي ته اڳي هتي زميندار ي ٽڪرن ۾ ورهايل ڪانه هئي، پر سنڌي حاڪم ڪنهن ماڻهوءَ کي هڪ پرڳڻو جاگير طور ڏئي ڇڏيندا هيا. ان جو مطلب اهو هيو ته اهو ماڻهو انهن ڳوٺن ۾ انصاف قائم ڪندو هو. انتظامي بندوبست رکندو هو. زمين جيڪا هوندي هئي سا انهن راڄن جي ملڪيت هوندي هئي. جيڪو ڪيڙيندو هيو سو ڪائمندو هو. جاگيردار مال پوري ڏيڻ تي هن کان ان جو هڪ خاص حصو وصول ڪندو هيو انهي ان کان ڪجهه هو پنهنجي ڪاڌي خرچ لاءِ ۽ ڪجهه مرڪز ڏانهن موڪليندو هيو ۽ باقي رهيل ان مقامي ماڻهن مان ڀرتي ڪيل سندس داني لشڪر کي پگهار طور ڏيندو هيو. اهڙو نظام پوري سنڌ ۾ رائج هوندو هيو ۽ ڪنهن به جنگ وقت مرڪز طرفان سڏ ڏيڻ تي مقامي تعلقيدار، جاگيردار ۽ نواب پنهنجا راڄ ۽ سپاهي وٺي، دشمن سان مقابلو ڪرڻ لاءِ شاهي فوج سان گڏ ڏيندا هيا. آبپاشي نظام جي بهتر نه هجڻ جي باوجود سنڌ جي تاريخ ۾ مون ڪڏهن به هي نه پڙهيو آهي، ته ٿر ۽ ڪوهستان ڪانسواءِ ڏڪار وگهي وڏي پيماني تي ڪي ماڻهو مئا. ٻاڻ جي ڪپڙي کان وٺي ڏڌ ولوڙڻ جي ماڌاڻي تائين هر شيءِ سنڌي ماڻهو پاڻ تيار ڪندا هئا. لونگيون کيس، گرييون، ڪٿا، جنڊي ۽ ڪاشي جو سامان، گج اجرڪون، ڪاڏي ۽ ململ ايتري انداز ۾ ٺهنديون هيون، جو ڏيساور ۾ به وينديون هيون. سنڌ جي هر گهر ۾، وليون رکڻ لاءِ ڳاڙهي سنجي، ڳاڙهيون ڪٽون، ڳاڙها پمنگها هوندا هئا، جن سان اسان جا

ڪيترا رومانوي داستان وابسته آهن، ۽ اسان جي لوڪ شاعري، خاص ڪري ڪٽ ۽ پنگهي جي ذڪر سان ڀري پئي آهي. مطلب اهو آهي ته سنڌ جو ماڻهو فاتحن جي حملن کان سواءِ زميني نظام جي لعنت کان آجو پئي رهيو آهي. انگريزن اچڻ شرطن انهيءَ پراڻي نظام کي ختم ڪري، آبپاشي جي نظام کي بهتر بڻايو. زمينن جي تقسيم جو نئون ۽ نرالو طريقو ايجاد ڪيو ان نظام تحت زمينون واڍن، ٽپن، ديهن، ۽ جاگيرن جي صورت ۾ تقسيم ڪري، ڪن مخصوص ماڻهن کي ان جو مالڪ بڻايو ويو. اهڙي طرح وهيل ماڻهو ڪيتي تي گذران هٿ ڪري، انهن مالڪن جا هاري بڻجي پيا. اهڙي طريقي سان زميندار ۽ هاري ٻه طبقا هتي وجود ۾ آندا ويا. زميندار مخصوص چند ماڻهو هيا، جيڪي انگريزن جا چاپلوس دلال ۽ وطن دوست قوتن جا دشمن هيا. هاري اها وسيع آبادي هئي جيڪا ڪابه چاپلوسي ڪرڻ جي لاءِ تيار نه هئي. اهو آهي ٻنهي نظامن ۾ فرق. اوهان جي سوال جو ٻيون حصو آهي ته انگريزن اهو نظام ڇو ايجاد ڪيو؟ ان جو جواب هي آهي ته انگريزن ديسي دلال پيدا ڪرڻ لاءِ اهو طريقو ايجاد ڪيو، جيئن انهن جي معرفت باقي آبادي تي ضابطو رکي سگهجي، واچن ۾ حريت پسندن کي پناه جي ٺڪاڻن کان محروم ڪري، انهن وڏيرن ذريعي جاسوسي جو بهتر نظام هلائي سگهجي. ٻيو سبب ته اسيمبلين اندر به اهي سندس دلال آڻائي، قانون سازيءَ کي به پنهنجي مرضي مطابق هلائي سگهجي ۽ وطن دوست قوتون اسيمبلين جي ايوانن کان به ٻاهر رهن ۽ ٽي سگهي نه وڃن وقت به ملڪ مخصوص طبقي جي حوالي ڪيو وڃي جيڪو بين الاقوامي سطح تي به سنڌن اشاري تي نچندو رهي ۽ ڪابه جاندار ۽ خود داري واري پاليسي اختيار نه ڪري سگهي. وقت آيو آهي ته سنڌ جو عوام ٻهرين بديسي حاڪمن جي پشت پناهي کان انهيءَ طبقي کي محروم ڪري، پوءِ انهيءَ نظام جو خاتمو آڻي، ٻي صورت ۾ ويهين صدي ۾ به اسان ٻهرين صديءَ عيسوي جي زندگي گذارڻ تي مجبور ٿينداسين.

سوال نيون قربان پرگڙي :- سائين ڇيو وڃي ٿو ته سنڌي نوجوان نوڪرين ۽ واپار جي سلسلي ۾ پنهنجي ملڪ کان ٻاهر وڃڻ لاءِ تيار ناهن ان جو ڪهڙو سبب آهي؟

جواب :- ادا اهو چوڻ ته سو سيڪڙو سنڌي ماڻهو ملڪ کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻاهر نٿا وڃن سو غلط آهي. سنڌي ماڻهو ملڪ کان ٻاهر ويا آهن ۽ ويندا رهن ٿا. دنيا جو اهڙو ڪوبه ملڪ ڪونهي، جت اوهان کي سنڌي نه ملن. تازو مون برگيڊيئر گلزار محمد جي ڊائري "تذڪره آفريڪا" ۾ پڙهيو ته آفريڪا جا ملڪ، ايٿوپيا، ڊاڪار، سيرالون گني، ٽوگو، ڪانگو، انهن ملڪن ۾ ايشيائي زبانن مان جيڪڏهن ڪا زبان عام طرح ڳالهائي وڃي ٿي، اها صرف سنڌي آهي، جنهن ڪري مجبورن مون کي به انگريزي کان سواءِ اتي سنڌي ۾ ڳالهائڻو پيو. ان مان توهان اندازو لڳائي سگهو ٿا ته سنڌي ماڻهو ٻاهر وڃن ٿا يا نه؟ باقي هي حقيقت آهي ته عام سنڌي نوجوان پاڪستان جي ٻين صوبن ۾ سنڌ کان سواءِ وڃڻ لاءِ گهٽ تيار آهي. ان جو سبب انهن صوبن جي ماڻهن جو رويو ۽ هلت چلت آهي. ٻي هڪ ڳالهه جيڪا آءٌ بيان ڪرڻ چاهيان ٿو، سا هي آهي ته ماڻهن جي روزگار جي وسيلن جي اڻاٺ هوندي آهي. انهيءَ ڪري ان ملڪ جا ماڻهو رزق تلاش ۾ وطن ڇڏڻ جو وڏي ۾ وڏو سبب پنهنجي ملڪ ۾ روزگار جي جي تلاش ۾ در بدر هڪ ملڪ کان ٻئي ملڪ ۾، هڪ شهر کان ٻئي شهر تائين، هڪ صوبي کان ٻئي صوبي تائين، هڪ کنڊ کان ٻئي کنڊ تائين، ولندا، ڌڪا ۽ ڌاڪا کائيندا رهندا آهن. عربن جون ايشيا ۽ آفريڪا تي چڙهايون، آرين جي وچ ايشيا مان بر صغير ڏانهن لڏ پلاڻ، منگولن ۽ ترڪن جا هندستان ڏانهن ڪٽڪ، اهي سڀ روزگار جي تلاش ۽ پنهنجي گذ ڪرڻ جي هوس ڪري وجود ۾ آيا، اها لڏ پلاڻ انهن ملڪن ڪرن ۽ ميداني علائقن مان ٿي آهي، جتي درياهه ۽ نهرون، ڍنڍون ۽ ڍورا، گهاٽا جهنگل ۽ سر سبز ماڙيون نه هونديون هيون يا سخت برف پوڻ ڪري، اتي زندگي گذارڻ محال ۽ مشڪل ٿي پوندو هو، پر سنڌ، عظيم "درياءَ سنڌ" جي ٻنهي ڪنارن تي آباد زمينون سٺيون، ساوڪ ۽ سبزي گهڻي، پيلا جهجها، برسات جام، ان سچي، پڪي، اڻ ميو، ساوڪ ۽ سبزي بي انداز، اهي سڀ اهڙيون شيون آهن جن جي هوندي سنڌ جي ماڻهوءَ ٻاهر وڃڻ جي ضرورت ٿي نٿي سمجهي. هي سر زمين صدين کان ساز ۽ سرور جي سر زمين رهي آهي. هن جي انچ انچ مان ملڪ جي حب ۽ پيار جا نغما ڦٽي ڦٽي نڪتا آهن، جن هتي جي ماڻهن کي پنهنجي وطن عزيز سان رومانوي طرح وابسته ڪري ڇڏيو آهي، انهي ڪري هي پنهنجي ديس کي عارضي طرح ٿي ڇڏڻ لاءِ تيار نه آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻيو سبب :- هي حقيقت آهي ته، سنڌ جا ماڻهون ڪنهن وقت ڏيساور ۾ وڃي واپار ڪندا رهيا آهن. اهو وقت هيو جڏهن سنڌ جا سامونڊي ٻيڙا درياهن ۽ سمنڊن جون ڇاتيون چيري، هسپانيا ۽ آفريڪا تائين پهتا. فلسطين ۽ مصر سان واپار ڪيائون. ڏور اوڀر تائين پنهنجو علم ۽ هنر، فن ۽ فڪر ونڊيائون ۽ ورڇيائون. ڏوهان شاهه جو سر سامونڊي پڙهي ڏسو ته اهو به وقت هوندو هيون، جڏهن عام ويلي، سنڌ جون عورتون پنهنجي ساهڙين جي پلئه سان پرڏيهه ڏين کي ڏيکي سنڌ دريا جي ڪنارن تي ٻاسون ٻاسيندڀون هيون. جن لاءِ شاهه صاحب چيو آهي.

سر لوهيڙا ڳيا، ڪسر نسريا.
ڏو ڪنهن وسريا ڍولڻا ڏينهن اچڻ جا.

يا ٻي جاءِ تي چئي ٿو

سر نسريا پاند اتر لڳا آءِ پرين!
سون ڏو ڪاڻ ڪانڌ، سهين سڪائون ڪيون.

ان مان معلوم ٿئي ٿو ته سنڌ جا ماڻهو سالن جا سال ٻاهر رهي. سياري جي شروعات ۾ واپس موٽندا هيا. جن جي اچڻ جو انتظار درياءَ جي ڪپن تي ٻيٺل ونين جي اڻ چوڙبل اکڙين ۾ آس جا ديپ جلائيندو هو. پر پوءِ جڏهن سنڌ جي سر سبز ميدانن فاتحن لاءِ ڪشش پيدا ڪئي ۽ هو ايراني سامراج جي صورت ۾ ڪڏهن يوناني ليڙن جي روپ ۾ ڪڏهن ڌاڙيلن جي رنگ ۾، ڪڏهن ارغونن، ترخانن ۽ مغلن جي بدمعاشين جي رنگ ۾ سنڌ تي ڪڙڪندا رهيا ۽ سنڌ جي ماڻهن ڏيساور مان جڏهن به واپس اچي ڏٺو ته هن جا سرسبز ميدان رت سان ڀريا پيا هئا. گهر ڊٺل هيا، اناج جا گودام ڦلهارجي ڍيرن ۾ تبديل ٿيل هئا، ۽ زندگي جي هر شي تهه و بالا ٿي وئي هئي. ته هنن ٻاهر وڃڻ ڪرڻ ٿي بس ڪئي ۽ پنهنجي سر زمين ۽ گهرن مان انهن

ڇنبڙي ٻيا جيئن سياري جي رات ۾ ننڍڙو ٻار ماءُ جي گرم ڇڪ
سان ڇنبڙي پوندو آهي. عنن وچن ڪهو ته ٻاهر رهڻ کان بهتر
آهي ته گهٽ ۾ گهٽ اهڙي مصيبت جي وقت ۾ گهرن ۾ رهي،
واءُ سهرس وانگر وطن جي عظمت لاءِ ڪنڌ ته ڪٽائي سگهون، يا
دريا حان ٻنجي، مر جو ننڍوانو وطن جي دٻوءَ کي دان ڪري سگهون.
اهوئي سبب آهي ته عنن وطن کان ٻاهر وڃڻ ڇڏي ڏنو. نفسيات جو
اصول آهي ته ماءُ پيءُ جا احساس ۽ جذبا شعوري يا غير شعوري
طرح اولاد ۾ منتقل ٿيندا رهندا آهن ۽ اهو وطن نه ڇڏڻ جو جذبو
ورثي طور سنڌ جي عن نسل تائين به باقي آهي.

جڏهن ماڻهو پنهنجي آزادي حاصل
ڪرڻ لاءِ پڪو ارادو ڪندا آهن ته
پوءِ هو طرح به وڙهندا آهن جو هوائي
جهازن تي پٿر اڇلائيندا آهن ، ٽينڪن
کي ڪاٺ سان اونڌو ڪندا آهن.

فيڊل ڪاسٽرو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شـــام

سنڌ يونيورسٽي شاگرد سنگت طرفان
ملهايل سنڌي شام ۾ ڪيل تقرير

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڏهن وقت چراغ شام ٻري، ۽ ميخاني ۾ جام ٻري،
تڏهن وقت اسانجو ٻنڌ ٻري، ٻنهنجو به ٻرانو آ پيارا!

صدر محترم ۽ نوجوان ساٿيوا جئي سنڌ!

آءٌ هڪڙي ڳالهه شروع ۾ ئي واضح ڪرڻ چاهيان ٿو ته آءٌ ڪابه سياسي تقرير ڪانه ڪندس.

جيئن توهان سڀني کي خبر آهي ته هن وقت اسان تاريخ جي انتهائي نازڪ دور مان گذري رهيا آهيون. ان لاءِ نوجوان جدوجهد ڪن پيا، ان تي ڪافي ڪجهه ڳالهايو ويو آهي ۽ اسان جا ڪيترا بزرگ وينا آهن جيڪي ان تي ڳالهائيندا. آءٌ هڪ ٻه ڳالهه سمجهائيندس. ڀيريان ته اسان اڄ سون ميانئي جي شام ملهائي رهيا آهيون.

بنارس جو صبح ڪونه پيا ملهايو. شام صبح جو پيغام آهي! شام زندگي ۾ هلچل ۾ اهو وقفو هوندو آهي، جيڪو تياري لاءِ موقعو ميسر ڪندو آهي. شام زندگي جي هلچل کان پوءِ ٿورو وقت سڪون سان گهارڻ جو موقعو آهي. اها شام جنهن جو تصور ٻين وٽ الائي ڪهڙو هجي، پر سون وٽ سنڌ جي شام جو هڪ نرالو تصور آهي.

دوستوا جي سائين ايم سيد هن اسٽيج تان تقرير ڪندي چيو ته سنڌي نوجوانن سان شام ملهائڻ ياقوتي ڪائڻ جي برابر آهي. ان وقت سون انهي جملي جو مطلب پيو ڪجهه سمجهو، پر رات کان وٺي، اڄ هتي ويهي سون انهيءَ جملي جو مطلب پيو ڪجهه سمجهو هو. انهيءَ وقت سون سمجهو هيو ته سنڌي شاگرد ۽ سنڌي نوجوانن سان شام ملهائڻ ايتري قدر نه قوت ۽ طاقت بخشي ٿو. جهڙو سائهو ياقوتي ڪائي ميدان ۾ آيو هجي. پر اڄ آءٌ اهو سوچڻ تي مجبور ٿيو آهيان ته سنڌي نوجوانن سان شام ملهائڻ، انهن سان خطاب ڪرڻ لاءِ انهن سان حال اورڻ ۽ ڪين ٻنهنجي قومي سڀني کان واقف ڪرڻ لاءِ ايتري نه سگهه جي ضرورت آهي جو سائهو ياقوتي ڪائي پوءِ اسٽيج تي اچي. اوهان ڪالهه کان وٺي تقريرون ٻڌيون آهن، سنڌ جي آزادي جي

جدوجهد کي تيز ۽ تکو ڪرڻ لاءِ تجويزون ۽ تدبيرون ٻڌيون آهن، پر مون کي افسوس سان چوڻو ٿو پوي ته توهان پنهنجي قومي مسئلن کي ٻڌڻ ۽ انهن کي حل ڪرڻ جي سلسلي ۾ قطعي سنجيده نه آهيو. مون توهان کي مائٽن جي سالگره تي ٻه هڪ واقعو ٻڌايو ۽ اڄ به ٻڌايان ٿو ته جڏهن ڪينيا ۾ جوموڪينتا جي سربراهيءَ ۾ سانو سانو تحريڪ شروع ٿي، انهي وقت انگريزن ڪينيا جي رهنمائن کي لنڊن ۾ گهرائي، سائن مذاڪرات ڪرڻ گهريا، ڪينيا جا رهنما جڏهن لنڊن جي هوائي اڏي تي لٿا، ان وقت الف اگهاڙا هيا. اخباري نمائندن کائنن پڇيو ته ڇا توهان وٽ ايترو ڪپڙو به ڪونه هيو جو اوهان پنهنجو بدن ڍڪي اچو؟ ۽ اگهاڙا اچي پنهنجي ملڪ جي ذلت جو سبب بڻيا آهيو. اخباري نمائندن جي انهيءَ سوال تي آفريڪي نمائندن جواب ڏنو ته اسان وٽ ڪپڙا نه هيا. اسان ڪپڙا پائي پنهنجي مگهياسين پر جيئن ته اسين پنهنجي قوم جي نمائندگي ڪري رهيا آهيون، انهيءَ صورت ۾ اسان دنيا وارن کي ڏيکارڻ ۽ ٻڌائڻ چاهيون ٿا ته سامراجي ايڏا ته بدمعاش آهن ۽ ايترقدر لٽيرا ۽ ڦورو آهن، جو هنن اسان جي قوم جي جسم تان ڪپڙي جو آخري ٽڪرو به لاهي ورتو آهي ۽ هنن کي اُنهن اگهاڙو ڪري ڇڏيو آهي جيئن اسان اڄ آهيون.

سائيوا توهان به غلام قوم جا فرد آهيو. اوهان کي گهٽ ۾ گهٽ پنهنجي قومي غلامي، ذلت پستي ۽ پيڙاءَ جو احساس ته هئڻ گهربو هيو شاهه صاحب چيو آهي ته

ساڙين ماريس ڪينڪي، مرن مونجهه مياس

مون کي ڪڙن ڪوڻن ته ڪونه ماريو آهي، عمر جي زندان ۽ زنجيرن ته ختم نه ڪيو آهي، مون کي ساڙين ۾ بند ڪيو ويو آهي، تنهن مان مان مايوس نه آهيان، پر مارن ۾ جيڪا منجهه، جيڪا مايوسي، جيڪا غفلت ۽ لاپرواهي آهي، تنهن منهنجي جيءَ کي جهوري ڇڏيو آهي، تنهن منهنجي قوت ارادي کي لوڏي ڇڏيو آهي، تنهن مون کي آزادي جي احساس جي باري ۾ شڪي ڪري ڇڏيو آهي، ان ڳالهه جو فڪر ناهي ته اسان غلام آهيو، مجبور ۽ مظلوم آهيون، غلام دنيا جي تختي تي پيا هئا، ۽ آهن، پين قومن تي به ظلم ۽ جبر ٿيندا رهيا آهن. ۽ ٿين پيا. مون تازو هڪڙي ڪتاب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ پڙهيو ته ڪانگو ۾ جڏهن لوممبا اقتدار ۾ آيو، ان وقت اتان بيلجيم رهاڪو خوف کان ڀڄڻ لڳا. سندس حالت اها هئي جو زال کي مڙس جو فڪر ڪونه هيو، ماءُ کي ٻار جي ڳڻتي ڪانه هئي، پيءُ کي ڌيءَ لاءِ تشويش ڪانه هئي. سڀ افراتفري جي عالم ۾ ڀڄي رهيا هئا، ته چند شيدي ٻيٺا هيا، جيڪي هنن تي ڪليا، شيدين جي انهيءَ ڪلڻ تي هڪ غيرملڪي سيلاني انهن کي چيو ته ڪنهن انسان جي مجبوري ۽ بيوسي تي کلڻ انسانيت جي توهين آهي. انهن چيو ته انهيءَ وقت ۾ انسانيت جي توهين ڪان هئي، جڏهن هنن ئي ڪنارن تان اسان جي ابن ڏاڏن کي اوهان غلام بڻائي، بحري جهازن ۾ ڪڻي آمريڪا، فرانس، جرمني، اٽلي ۽ اسپين ۾ وڪيو. ان وقت اهو مذاق ڪونه هيو، جڏهن اوهان اسان جي سينن تي گوليون هلايون. ان وقت انسانيت جي توهين نه هئي، جڏهن يورپي فوجن بوٽن سان اسان جا مٿا چيري ڇڏيا. ان وقت اها انسانيت جي بيعزتي نه هئي، جڏهن اوهان اسان جي وات جي گرهه کان وٺي بدن جي ڪپڙي تائين يورپ ۾ ميڙي ڪڻي ويو. ان وقت اها انسانيت ڪٿي هئي جڏهن آفريڪا جي صحرائن کي اوهان هن سرزمين جي فرزندن جي رت سان لاله زار بڻايو. ان وقت اها انسانيت ڪيڏانهن مري وئي هئي، جڏهن اسان جي سر سبز ۽ شاداب کيتن ۾ توهان پنهنجون ٽينڪون هلايون؟ ان وقت اها انسانيت ڪٿي هئي، جڏهن ڪنهن يورپي عورت ڏانهن ڏسڻ جي جرم ۾ اسان جون اکيون ڪڍيون ويندڀون هيون؟ ۽ اڄ اوهان کي انسانيت جي ياد آئي آهي، جڏهن هن ڌرتي جو اصلي انسان پوري طاقت سان اهو ڪجهه توهان ڏانهن موٽائي رهيو آهي، جيڪو توهان کين ڏنو هيو. اڄ هي ماڻهو جيڪي اوهور (آزادي زنده باد) جا نعرا هڻي اٿيا آهن، جن جي رڳن ۾ صدين جو وحشي خون جوش مان ٽهڪڻ لڳو آهي، سي توهان جي انسانيت نوازيءَ کي چڱي طرح سڃاڻن ٿا ۽ اوهان جي تهذيب کي پوري ريت ڄاڻن ٿا. ته دوستو! هي قومون جن آزادي جو تصور ئي نه ڪيو هيو، تن ۾ جڏهن غلامي جو احساس پيدا ٿيو ۽ سندن جسم تي ذلت جا لڳل ڏنبا چڪڻ لڳا، ان وقت انهن جي فاتحانه يلغار ۽ بهادرانه جدوجهد کي پوري يورپ ۽ آمريڪا جا ائٽم بم ميزائيل ۽ ٽينڪ به روڪي نه سگهيا. اسان ۾ جيستائين غلامي جو احساس پيدا نه ٿيو آهي، ان وقت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تائين اسان جي ڊڪ ڊوڙ، جدوجهد ۽ هلچل اجائي ۽ بيفائده آهي.

ڀائرو! دوستو ۽ ساٿيو! جيئن مون اوهان کي عرض ڪيو ته شام، زندگي جي هلچل لاءِ هڪ وقفو آهي، ساهي آهي ۽ ٿڪ ڀڃڻ لاءِ موقعو آهي، شام امن جي علامت آهي. شام جي وقت دشمن جون فوجون هڪ ٻئي کان ڌار ٿي ويندي ون آهن، جيئن رات جي وقت ٿڪل فوجون آرام ڪري سگهن. اسان اهو امن ان وقت وڃايو هيو، جڏهن سڪندر يوناني اسان تي حملو ڪيو. اسان اهو امن ان وقت وڃايو هيو، جڏهن ايراني سامراج سان ٽڪران وٺ وڙهندي، سنڌ جو سورهيه مهاراج سيرس شهيد ٿي ويو. اسان اهو امن ان وقت وڃايو هيو، جڏهن وچ ايشيا سان عرب حملو ڪري آيا هئا ۽ اروڙ ۾ شام جي وقت برندڙ ڏيئا آخري ڀيرو ڪو ڪان وسامي ويا هئا، اسان اهو امن ان وقت وڃايو هو، جڏهن دريا خان ٺٽي جي حفاظت ڪندي، ارغون ڪتن جي جارحيت ۽ فريب جي پنجوڙ ۾ ڦاسي پيو هيو. اسان اهو امن ان وقت وڃايو هيو جڏهن روپا ۾ روج ۽ راڙو متو هيو. اسان اهو امن ان وقت وڃايو هيو؟ جڏهن مياڻي جي ميدان ۾ هوشو شيدي ”مرويسون مرويسون پر سنڌ نه ڏيسون“ جو نعرو هڻندي جان ڏني هئي، پر آڻ نه مڃيائين. اسان اڄ انهي امن کي ڳولڻ جي لاءِ گڏ ٿيا آهيون ۽ انهي مون مياڻي جي ياد تازي ڪرڻ لاءِ اچي مڙيا آهيون، جيڪا ست رنگي سانجهي هئي ۽ ڪنهن به ڌارئي جي، ڌپ هن سرزمين تي نه هئي. اسان اڄ چاهيون ٿا ته هيءَ سر زمين ڌارين جي قبضي ۽ تسلط کان آزاد رهي. ڪنهن ڌارئي جي هتي ڌاڪ نه هجي، ڪو به لٽيرو سنڌ جي ساٿهو جي گذران جي وسيلن تي ڌاڙو نه هڻندو هجي ۽ سنڌ هتي جي عوام جي قبضي ۽ ڪنٽرول ۾ هجي ۽ اسان جا پير هن سر زمين تي مضبوط هجن. اسان ۾ دوست ۽ دشمن جي سڃاڻپ جي سمجهه هجي ۽ اهو دور وري اچي جنهن دور ۾ سنڌ جا بحري ٻيڙا سمنڊن ۽ درياڻن جون ڇاتيون چيري اسپين ۽ آفريڪا پهچندا هيا، سنڌ جي موسيقي جون لهرون يورپ تائين پهچنديون هيون. جڏهن شام ويلي سنڌ جون وڻيون سنڌوءَ جي ڪناري تي ڏيئڙا ٻاري اوسيئڙي ۽ انتظار سان جهونگاريندي ون هيون ته.

سر لوهيڙا ڳپيا ڪسر نسريا، تو ڪيئن وسريا ڍوليا ڏينهن اچڻ جا.
سر نسريا پاند، اتر لڳا ڍبرين! مون تو ڪارڻ ڪَ مکاڻيون ڪيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهيءَ شام جي تلاش ۾ اسان ڪڏهن اروڙ ۾ رت هاريو، انهيءَ شام جي تلاش ۾ اسان ڪڏهن مخدوم بلاول بڻجي، گهاڻي ۾ پيڙيا ويا سين. انهيءَ شام جي تلاش ۾ اسان ڪڏهن ننگر جهڙا نينگر بڻجي، نينهن جو ناتو نڀايو ۽ وطن جي بچاءَ جي لاءِ ڪونئل سان ڪيل قول پاڙيا سين، انهيءَ شام جي تلاش ۾ اسان ڪڏهن سائين جو ساٿ ڏنو هون ڪيو ۽ انهي ئي شام جي تلاش ٿئي. جنهن اسان کان هيمون جي روپ ۾ ڦاسي تي به جيئي سنڌو ديش جا نعرا هڻايا.

ڏين ڳالهه :- قريشي صاحب ساسراجي ملڪن ۽ قومن جون ٻه پاليسيون هونديون آهن، هڪڙي پنهنجي ملڪ لاءِ ۽ ٻي سندن غلام ملڪن لاءِ پنهنجي ساڪ اندر هنن جي پاليسي انصاف جمهوريت، رواداري ۽ انسانيت دوستي واري هوندي آهي ۽ ننڍڙن غلام ۽ محڪوم ملڪن لاءِ هنن جي پاليسي جاورحاڻه ۽ وحشانيت سان ڀرپور جذبي تي مبني هوندي آهي. آمريڪا ۾ جڏهن واٽر گيٽ اسڪينڊل جهڙو معمولي واقعو ٿي پوي ته صدر نڪسن کي استعيفا ڏيڻي پوي، پر جڏهن آمريڪا کي ويٽنام ۾ چاليهه لک انسان مرڻا پون ته ان تي آمريڪا جي انسانيت دوستي تي ڪوبه اثر نه ٿو پوي. فرانس ۾ مزدورن ۽ شاگردن جي معمولي بيچيني موسيو ڊيگال کي استعيفا ڏيڻ تي مجبور ڪري، پر الجزائر ۾ ڏه لک عربن جو قتل عام ڊيگال لاءِ ڪنهن به خطري جو سبب نٿو بڻجي. يوگنڊا ۾ برطانيه جو معمولي پروفيسر قيد ٿي پوي ته پوري برطانيه ۾ ڏرٽلو مچي وڃي، پر سو سالن تائين برطانوي سامراج پوري دنيا کي قيد ڪيو ويٺو هجي ته اهو ڪو غيرمعمولي واقعو ناهي. بنگلا ديش ۾ پنجابي فوج قيد ٿئي ته پوري پاڪستان ۾ صف ماتم وڇائجي وڃي، پر انهيءَ سر زمين تي جڏهن ٣٠ لک بنگالين جا بي غور و ڪفن لاش اسان جي مسلماني تي ماتم ڪندا رهن ته به اسان کي ڪا پرواه ڪانهي. بينجم جا رهاڪو جڏهن اڌ آفريڪا کي لتاڙيندا ۽ پيلهندا وتن ته اهو سندن جائز حق شمار ڪيو وڃي، پر آفريڪا جي عظيم ليڊر لومبا ريلوي جي ڪلارڪي تان انهيءَ ڪري برطرف ڪيو وڃي ته هن جي ڪاتي سان معمولي گهٽ بي نڪري. لومبا ريلوي ۾ ڪلارڪ هوندو هيو، بيلجم وارن ڪيس بدعنواني ۽ رشوتخوري جي الزام ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

برطرف ڪري ڇڏيو، پر آفريڪا جي عظيم عوام پنهنجو وت ڏئي ثابت ڪيو ته لومبا ئون اسان جو ليڊر آهين، بدعنوان ئون نه آهين پر پيلجم وارا آهن.

ساڳي حالت هن ملڪ ۾ پناهگير پنجابي سامراج جي آهي. اردو جو شاعر راشد جيڪڏهن مري ويو ۽ مرڻ وقت وصيت ڪري ته سندس جنازي نماز نه پڙهي وڃي ۽ سندس لاش پورڻ جي بجاءِ ساڙيو وڃي، ته ان جي باوجود پاڪستان ٽيليويزن ۽ ريڊيو ٽن ڏينهن تائين هن جي ماتم ۾ پروگرام نشر ڪن، پر سنڌ جو شاعر نياز همايوني جيڪڏهن ايئن چوي ته

دين ڌرم جي ڏوڪي لڄي، نيٺ اسان اڪ ڪوا اڇي،
سنڌ سوا ڳالهه نه ٿيندي ڀل ساهون گولي اچي.

ته سندس ڪتاب ضبط ڪيو وڃي ۽ ڪيس ڪافر هجڻ جو سرٽيفڪيٽ ڏنو وڃي. جيڪڏهن اداڪار جو نمائندو، جيڪو رات هتي موجود هيو، سو هتي موجود هجي ته آءُ ڪالنگس اينترو معلوم ڪرڻ چاهيان ٿو، ته تنهنجو مطالعو ۽ مشاهدو ايترو ته تيز آهي، جو تون بند ڪمرن جون خفيه ميٽنگون پڙهيو وٺين، تون پنهنجي معلوم ڪريو وٺين ۽ تون سنڌ جي سرحدن تي خيمي ميڙڪواڙ جي هلچل ڪي تاڙيو وٺين. پر تون هن سر زمين جي فرياد ڇو پڙهي سگهين؟ تون هتي جي قوم جي اندر جون آهون ۽ دانهون ڇو پڙهي سگهين؟ تون هن ڌرتي جي ڇيهون ڇهندڙ تاريخ ڏانهن ڌيان نه ڏنو آهي، تو هتي جي عوام جي بکين پيٽن ڏانهن نه ڏٺو آهي. تو هتي جي ڏتڙيل انسانن جي اندر ۾ جهاتي پائي سور ۽ پور نه جاچيا آهن، تو هتي جي سنڌي ڪتابن جي جليل ڦلهار ڪي نه ڏٺو آهي. لاهور ۾ ڪنهن بوڪنگ اسٽيشن تي جيڪڏهن ڪنهن پنجابي جي سٽي تان پوتي لهي ٿي ته تنهنجو قلم فورن حرڪت ۾ اچيو وڃي، پر جڏهن سنڌي ورڪرن جي مائن ۽ ڀينرن جي چوٽين ۾ رسا وجهي ۽ سندن پوڙهن پٽن جي ڳچين ۾ پٽڪا وجهي، ٿاڻن ۾ بند ڪيو وڃي ته اهو تنهنجي لاءِ ڪو مسئلو ڪونهي. انهي ڪري جو تون سامراجي ذهنيت جو نمائندو آهين. تون حاڪمن طبقن جو فرد آهين ۽ تون مستقل مفاد جو ساٿاري آهين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن ملڪ ۾ پنجابين ۽ پناهگيرن لاءِ هڪڙي پاليسي مرتب ٿيندي رهندي آهي ۽ سنڌين لاءِ ٻي هتي پناهگير ۽ پنجابي قاتلن کي به نه ڇڏيو ويندو آهي. پر حق گهرڻ جي پاداش ۾ مولا بخش لغاري جي ڇوڪري کي گرفتار ڪيو ويندو آهي، عبدالواحد جي ٻيءَ ۽ ٻارن کي ٻڌو ويندو آهي، اسماعيل جي ٻارن کي هٿڪڙيون هڻيون ويندڙيون آهن، شاه محمد جي ماسي کي ڪاٺ ۾ وڌو ويندو آهي. جرم جيڪڏهن ڪيو آهي ته اسان ڪيو آهي، اسان جي مائٽن ته ڪونه ڪيو آهي. اسان جي مائٽن جو ڏوهه ۽ گناهه صرف اهو آهي، جو انهن اسان کي جنم ڏنو آهي، جيڪڏهن اهو ڏوهه آهي ته هن غلامي واري دور ۾ هن ذلت ۽ پستي واري زماني ۾ هر ماءُ باغي ٻار کي جنم ڏيندي رهندي ۽ هر پيءُ پنهنجي باغي پٽ کي پينگهي ۾ لوڏيندي رهندي ۽ هر پيءُ باغي پٽ کي هلڻ سيکاريندو رهندو.........!!

چوٿين ڳالهه:- نه صرف اسان کي پنهنجي حقن لاءِ آواز اٿارڻ تي بندش آهي، پر اسان جي پنهنجي پوري تاريخ به پڙهڻ نه ٿي ڏني وڃي ۽ اسان جي صحيح تاريخ کي بگاڙڻ جي مسخ ڪرڻ جي، هيٺ مٿي ڪرڻ جي منظم سازش تحت ڪوشش ڪئي پئي وڃي. اعجازالحق قدوسي تاريخ سنڌ نالي اردو ۾ ڪتاب لکيو آهي، جيڪو مرڪزي اردو بورڊ طرفان لاهور مان شايع ڪيو ويو آهي. قيمت ٣٠ روپيه آڌس. انهي ڪتاب ۾ تاريخ دان لکي ٿو ته مخدوم بلاول هڪ الله لوڪ فقير هو، هو عبادت ۽ رياضت جو وڏو پابند هيو، هن جو مقبرو سکلي تي شيخ حماد جمالي جي پڙ ۾ آهي. انهيءَ تاريخدانن کي ايتري به خبر ڪانهي ته مخدوم بلاول جي قبر ڪٿي آهي؟ هالاڻڪ دادو جي ٻار ٻار کي خبر آهي ته مخدوم بلاول جي قبر باغبان ۾ آهي. انهيءَ طريقي سان جيڪڏهن اسان جي تاريخ کي بگاڙڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي ته ميانجي ڪو اثر جهڙو مورخ انهيءَ بحث جو عبرت اخبار ۾ آغاز ڪندو ته مخدوم بلاول جي قبر ڪٿي آهي ۽ ان نالي سان ڪو سنڌ ۾ ماڻهو به هو يا نه؟ جيئن ڪجهه وقت اڳي ڊاڪٽر بلوچ ۽ پير علي محمد راشدي جو بحث هليو هو ته هوش محمد جي قبر ڪٿي آهي.

ان کان سواءِ هڪ منظم منصوبي تحت اسان کي پنهنجن تاريخي هيرن کان ڪٽيو وڃي ٿو. اسين جيڪڏهن مهاراجه ڏاهر جي عظمت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو ذڪر ڪريون ٿا ته ڊاڪٽر بلوچ ڪاوڙيو پوي ته ڀلائي! ڏاهر جو ذڪر ڇو ٿا ڪيو؟ آءٌ عرض ڪرڻ چاهيان ٿو ته ڏاهر جو ذڪر اسان لاءِ پنهنجي قومي وجود جي باقي رکڻ جي علامت آهي. نبي صلعم نوشيروان جي وقت ۾ پيدا ٿيا هئا ۽ پاڻ سڳورن فرمايو هيو ته خدا جو شڪر آهي جو مان عادل بادشاه جي وقت ۾ پيدا ٿيو آهيان. نوشيروان مسلمان ڪونه هيو، پر باه جو پوڄاري ڪافر هيو. جيڪڏهن رسول باه جي پوڄاري جي تعريف ڪري سگهي ٿو، ته اسان پنهنجي قومي هيري ڏاهر جي تعريف ڇو نه ٿا ڪري سگهون.

ان کان سواءِ پاڪستان وارا رات ڏينهن هوچي منه جي تعريف جا گيت ڳائيندا رهن ٿا، آءٌ صرف ايترو پڇڻ چاهيان ٿو جيڪڏهن ڏاهر ڪافر هيو ته هوچي منه ڪهڙو احرام پڌي ڪعبي مان پاهر نڪتو هيو؟ شهنشاه ايران جيڪڏهن پنهنجو اڍائي هزار ساله جشن ملهائي، ته اسلامي جمهوريه پاڪستان جو سربراه ان ڪافر بادشاهن جي جشن ۾ شريڪ ٿئي، پر جيڪڏهن اسان ڏاهر جو نالو وٺون ته اسلام خطري ۾ پئجيو وڃي.

ان سواءِ نبي صلعم جو چوڻ آهي ته بهترين جهاد ظالم حاڪم کي سچ چوڻ آهي. جيڪڏهن ابن قاسم ۾ واقعي ڪا غيرت هجي ها ته هو حجاج بن يوسف کي حق چئي ها جنهن حجاج ڪعبي جون ديوارون ڊهرايون، عبدالله بن زبير کي ڪهي ان جو لاش رستي تي ٽنگائي ڇڏيو، ۽ مولانا آزاد جي لکڻي موجب جنهن ساڍو هڪ لک اٺاويهه هزار انسان بنا جنگين جي قتل ڪرايا هجن. محمد بن قاسم اهڙي ظالم کي ته حق چئي نه سگهيو پر ڏاهر سان جهاد ڪرڻ لاءِ پهتو پڌي نڪتو، آءٌ ته اڃا به وڌي ايترو چوندس ته محمد بن قاسم اهڙي حڪومت جو چاڙتو هيو، جنهن جي ڀرين سر رسول الله صلعم جي جي ڏوهٽي امام حسين جي لاش تي رکي وئي هئي.

ٿوري دير لاءِ اسين ڏاهر کي ڇڏيون ٿا پر اسان جيڪڏهن شاهه بيگ ارغون جهڙي لعنتي جي مذمت ڪيون، جنهن مخدوم بلاول جهڙي انسان کي گهاڻي ۾ پيڙايو ته ”نوائي وقت“ اخبار ايڊيٽوريل لکي، ته نظريه پاڪستان کي خطرو. اسين جيڪڏهن فيروز شاهه تغلق جي مذمت ڪيون ته علي نواز جتوئي ڪاوڙجيو پوي، اسين جيڪڏهن جام نندي کي پنهنجو هيرو سمجهون ته جسارت اخبار مضمون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نڪي ته اسلام خطري ۾ پئجي ويو آهي صرف ايترو چوڻ تو چاهيان، ته ڪڏهن ڪافر ٿيا، ڏاهر ته واقعي ڪافر هيو، پر درياخان ته مسلمان هيو، ان تي مسلمانن ڇو حملو ڪيو؟ ڄام ننڍو ته مسلمان هيو، ان تي تغلقن ڇو حملو ڪيو؟ سومرا ته مسلمان هيا، انهن تي علاوالدين ڇو ڪاهه ڪئي؟ ۽ اڄ به اسان سنڌي مسلمان آهيون، توهان يوپي، سي پي، بهار ۽ اوڙيسا مان ڪنڪ وٺي، ڇو پيا سنڌ جي زمين کي ڀيليو؟ توهان جي انهن روش کي ڏسي انصاف پسند مورخ انهيءَ چوڻ تي مجبور ٿيا آهن ته توهان جا سڀ حملا ۽ ڪاهون صرف دولت گڏ ڪرڻ مال ميڙڻ ۽ انسانن کي غلام بنائڻ لاءِ هيا ۽ آهن، بس–!

جيئن ته آئون سياسي تقرير نه پيو ڪريان، ان ڪري گورڪي جو قول اوهان کي پڙهائيندس. گورڪي لکيو آهي ته ته ”جيڪڏهن مون کي ڪتان ننڍي خوشي به ملي ته آءٌ ان کي قبول ڪرڻ ۾ مسرت محسوس ڪندس. پر آءٌ ننڍڙي خوشي لاءِ پنهنجي ڪوٺ.“ ساڳي طرح اسان جي به ننڍڙي خواهش ننڍڙي خوشي ننڍڙو مطالبو آهي، اهو هي ته هن سر زمين تي سنڌ جي عوام جي مرضي مطابق ڪين ٿي حڪومت ڪرڻ جو حق ڏنو وڃي. هتي يونانين، ايرانين، ارغونن، ترخانن، تغلقن، خلجين، مغلن، انگريزن پنجابين، پناهگيرن ۽ ٻين راڄ ڪيو آهي، هاڻ صرف هتي سنڌ جي هن ڌرتيءَ ۽ بهادر عوام کي راڄ ڪرڻ جو موقعو ڏنو وڃي.

جيئي سنڌ!

جڏهن عوام جون دلمون جهالت ۽ وهم پرستيءَ سان پريل هونديون آهن، تڏهن انهن جي دلين ۾ خوف جو ماحول پيدا ٿيندو آهي. چالاڪ ۽ هوشيار ماڻهو اهڙين حالتن جو ناجائز فائدو وٺي مٿن قابض ۽ حڪمران ٿيڻ جي ڪوشش ڪن ٿا.

جي - ايم سيد

ٻقا جي جنگ

سائين جي - ايم سيد جي سالگره
تي ڪيل تقرير

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صدر محترم ۽ پيارا سائيو جيئي سنڌ :-

هڪ سال گذرڻ کان پوءِ اڄ وري سنڌ جي سائين جي سالگره تي اچي گڏ ٿيا آهيون. هن هال ۾ ويٺل نوجوانن کي ڏسي انهن جون تقريرون ٻڌي ۽ نعرا سمجهي آءٌ يقين سان چوان ٿو ته نوجوانن جو هي ٻي جگر ڪاروان زندگي، عمل، ۽ ارادي سان ڀرپور دليون ڪنهن صبح کي جنم ڏينديون. ڪا ٻيرو پيدا ڪنديون ۽ هن سرزمين جي صدين کان ستل قسمت کي جاڳائڻ ۾ ڪامياب ٿينديون. دوستو :- هن کان اڳ ۾ سنڌي شام جي موقعي تي مون عرض ڪيو هئو ته سامراج جون ٻه پاليسيون ٿينديون آهن. پنهنجي ملڪ ۽ عوام لاءِ هڪڙي پاليسي هوندي اٿن، ۽ قبايل ملڪ ۽ محڪوم قوم لاءِ لاءِ ٻي پاليسي. آمريڪا جي آمريڪي عوام لاءِ پاليسي ڌار آهي، ۽ ويٽنامي عوام لاءِ جدا. اڄ آئون اوهان کي سامراج جي قسمن جي باري ۾ ٻڌائڻ چاهيان ٿو. پر ان کان اڳ ۾ اها وضاحت ڪريان ته سامراج ڇاکي چئبو آهي.

سامراج هر انهي ملڪ، قوم ۽ گروه کي سڏي سگهجي ٿو، جيڪو ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾ ٻئي ملڪ ۽ قوم تي قبضو ڪري ان کي پنهنجي بينڪ بڻائي. اڏان جو ڪجهو سال ڪمائي پنهنجي ملڪ جي ڪارخانن ۽ واپار ۾ واڌارو ڪري ۽ تيار مال وڏي اگهه ۽ قيمت تي وري ساڳي محڪوم ملڪ ۾ غلام قوم کي وڪڻي. اهڙي طريقي سان ٻٽي قسم جي ڦرمار ڪري هلائي غلام ملڪ جي مائهن سان رت ۽ ست جو آخري قطرو به نپوڙي ڪڍي ڇڏي. انهيءَ سامراج جا ٽي قسم آهن.

١- پاڻ غلام بڻايل ملڪ ۾ فاتح بنجي اچي ويهي رهي ۽ اتي جي عوام جي آزادي، ملڪيت، معيشت ۽ دولت ڦري لٽي پاڻ سان گڏ آيل چند سپاهين، اميرن، درٻارين ۽ ٻانهين ۽ قصيده گو شاعرن ۾ ورهائيندو رهي. جهڙي طرح مغل هندستان ۾ ڪيو. عربن اسپين ۾ ڪيو ۽ ارغونن، ترخانن ۽ ٻين سنڌ ۾ ڪيو. انهيءَ صورت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ سامراج جو سرشتو پنهنجي اصلي سرزمين ۽ ملڪ سان بلڪل ڪٽجي ويندو آهي ۽ هو ڏاڙيل بڻجي ايندو آهي ۽ شهنشاهه بڻجي مرندو آهي. انهيءَ سامراج جي هڪ صورت هيءَ به ٿيندي آهي. اهڙا هي ته هو لٽ مار ڪرڻ ايندو آهي، ۽ لٽ مار جو مال کڻي هليو ويندو آهي، ملڪ وري به مقامي ماڻهن جي قبضي ۾ رهجي ويندو آهي. جيئن تيمورلنگ، احمد شاهه ابدالي، نادر شاهه هندستان ۾ ڪيو ۽ جيئن خليجين پٺاڻن مدد خان سميت سنڌ ۾ ڪيو.

٢- سامراج جو ٻيو قسم اهو آهي جنهن ۾ سامراج پاڻ پنهنجي ملڪ ۾ ويٺو هوندو آهي ۽ فوجي طاقت جي ذريعي ٻئي ملڪ تي قبضو ڪري، اتي پنهنجو نظام ۽ نظريه رائج ڪري، مقامي ماڻهو جو مال، ملڪيت، سون، هيرا، جواهر پنهنجي ملڪ ۾ ڪڻائيندو رهندو آهي. ان لاءِ هو پنهنجي ملڪ جون نوجوان، واپاري، مذهبي اڳواڻ سول انتظاميه جا آفيسر ۽ تعليمي ماهر محڪوم ملڪ ۾ رکي حڪومت ڪندو آهي. جيئن انگريز هندستان ۾، عرب سنڌ ۾، فرانسيسي الجزائر ۾، بلجڪي ڪانگو ۾، ڊچ انڊونيشيا ۾، ۽ پورچوگيز انگولا ۾ رهيا.

٣- سامراج جي ٽين صورت جيڪا موجوده دور ۾ گهڻو ڪري مروج آهي. سا هي آهي ته سامراج ملڪ ۽ قومون مقامي ماڻهن جي معرفت ۽ انهن جي وسيلي دنيا جي اسرندڙ ۽ ايرندڙ ملڪن ۾ اقتصادي امداد، فوجي معاهدن، ۽ ثقافتي عهدنامن ذريعي ڪري رهيا آهن، جيئن آمريڪا، لاطيني آمريڪا جي ملڪن، فوجي معاهدن جي ميمبر حڪومتن ۽ ننڍين قومن سان ڪري رهي آهي. با سنڌ جو ٿي مثال کڻي وٺو. هتي اسان وٽ ٻن قسمن جو سامراجي سرشتو جاري ڪيو ويو آهي. هڪ ته پنجابي ۽ پناهگير سامراج وڏي تعداد ۾ سنڌ اندر اچي ڪڙڪيو آهي. جنهن سنڌ جي هر شيءِ تي قبضو ڪري مقامي ماڻهن کي جانورن واري زندگي گذارڻ تي مجبور ڪيو آهي. پر ته ٿي حڪومت حقيقت ۾ پناهگير پنجابي جنرل، ڦورو، غاصب، ۽ بدترين قسم جا ظالم ڪري رهيا آهن. ليڪن مقامي وڏيري، پير ۽ ميڊ جي معرفت اسان جي سامهون ظاهري طرح ته سنڌي ڳالهيندڙ ٻولي موجود آهن. ليڪن اهي صرف اڳوڻين جا ڳڏا، ٻئي جي اشاري تي نچندڙ ۽ بي جان پتليون آهن انهن جي پٺيان پناهگير سول انتظاميه ۽ پنجابي فوجي جنتا جو مڪروهه ۽ ذليل ذهن ڪم ڪري رهيو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سامراج جي خلاف جڏهن ته جدوجهد ٿي آهي، جڏهن ته آزادي جو جهنڊو انساني هٿن ۾ ڦڙڪڻ لڳو آهي سامراج جي سڀ کان بدترين ۽ مشڪل صورت آزادي جي راھ ۾ رڪاوٽ ۽ رنڊڪ بڻجڻ لاءِ مقامي ماڻهو واري حڪومت ثابت ٿي آهي. آزادي جي جنگ جي هر مورچي، هر محاذ، هر ميدان ۽ هر اسٽيج تي مقامي مجاهدن کي انهن ڇڻي برغلايو ويو آهي، ٺڳيو ويو آهي ۽ ڌوڪو ڏنو ويو آهي ته توهان جو ماڻهو ئي ته حڪومت ڪري رهيو آهي. ڏسو فلاڻي ڪامريڊ کي سيڪريٽري ڪيو ويو آهي. فلاڻي وڪيل کي شرف ملاقات بخشيو ويو آهي، ۽ فلاڻي شاعر کي سياھ ۽ سفيد جو مالڪ بڻايو ويو آهي. اهڙي طريقي سان آزادي جي تحريڪ ۽ حقن جي جدوجهد کي ختم ڪيو ويو آهي. دنيا جا اهي بهادر ۽ دلير انسان، اهي ڏاها ۽ سچار مجاهد جن پنهنجي زندگي سان پريت جي ويت نڀائڻ جو قسم کنيو ۽ پنهنجي قوم جي ڏکن ۽ سورن سان پاڻ کي انهن ملائي ڇڏيو جيئن ڇيمٽ جي چانڊوڪي ۾ ته ازل جون اجايل دليون ملي هڪ ٿي وينديون آهن. ته انهن سڀني حربن، چالاڪين مڪارين ۽ فريب ڪارين جي واريءَ جي ڪوٽ کي اُلٽن سان ڊاهي ديسي دلالن کي پنهنجي آقائن وٽ پڄي وڃڻ لاءِ مجبور ڪيو. جيئن ڪمبوڊيا جي بهادرن لون نال سان ڪيو ۽ جيئن ڏکڻ ويٽنام جي مجاهدن جنرل ٿيو کي ٽڏي ڇڏيو. اسان کي ڇيو وڃي ٿو ته پاڻي! موجوده حڪمران ٽولو سنڌي آهي، انهي ٽولي خلاف ڳالهائڻ، ڪڇڻ، احتجاج ڪرڻ ۽ ڪين بي نقاب بڻائڻ سنڌ سان دشمني جي برابر آهي. اسان جو جواب صرف هي آهي ته جيڪڏهن جنرل ٿيو جي خلاف جدوجهد بغاوت نه پر حب الوطني جي مقدس جنگ آهي، جيڪڏهن لون نال جي خلاف احتجاج ٿي نه پر هٿيار کڻڻ ڪمبوڊيا جي مر زمين سان غداري نه پر لافاني محبت آهي. جيڪڏهن شومبي کي ٽڏڻ ڪانگو سان دشمني نه پر لوممبا جي مقدس رت جو جو انتقام آهي ته پوءِ حڪمران ٽولي خلاف احتجاج ۽ هلچل ڏاهر کان وٺي شهيد عبدالرزاق سوسري تائين جي عظيم انسانن جي رت جو انتقام آهي بدلو آهي، ۽ مر زمين سنڌ جي تاريخي پڪار جو آواز آهي ۽ اهو آواز هلندو رهندو، بلند ٿيندو ويندو، جيستائين اهو پوري سنڌ ۾ طوفان ۽ گجگوڙ جي صورت اختيار نه ڪري، سامراج ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آن جي ايجنٽن کي پنهنجي انجام تي نه پهچائي.

هن وقت سنڌ هڪ اهڙي دور ۽ مرحلي ۾ زندگي ۽ موت جي ڇڪتاڻ ۾ مبتلا آهي. انهي مدين جي ستايل، وڏيل، ڇچريل ۽ چيپاڙيل سنڌ جو ڇٽن ميدانن ۾ استحصال ڪيو پيو وڃي ۽ جڏهن به سنڌ جو باشعور ۽ باغيرت انسان انهي استحصال جي خلاف آواز بلند ٿو ڪري ته ڪيس ملڪ دشمن، وطن دشمن ۽ قوم دشمن سڏيو ٿو وڃي. پر اسان انهن الزامن کان بيپرواهه ٿي عوام کي پڌائيندا رهيا آهيون ۽ پڌائيندا رهنداسين ته اهي ڪهڙا ميدان آهن ۽ ڪهڙا شعبا آهن جن ۾ سنڌ جو استحصال ڪيو پيو وڃي ۽ ڪير ٿو ڪري؟

پهريون:- سنڌي قوم جو استحصال لساني ميدان تي ڪيو پيو وڃي. سنڌي پريسن، ڪتابن، رسالن ۽ اخبارن تي بندشون وجهي، اردوءَ جي بالا دستي ۽ حاڪميت هلائي پئي وڃي. اردو اخبارن کي قومي اخبارون قرار ڏئي انهن جي اشتهارن جو اگهه، سنڌي اخبارن جي اشتهارن کان چوڻو مٿي مقرر ڪيو ويو آهي. سنڌي ڪتابن جي انعام جي رقم اردو ڪتابن جي رقم کان اڌوڻي گهٽ مقرر ڪئي ٿي وڃي، ريڊيو ۽ ٽيليويزن تي سنڌي شاعري ڊرامي ۽ ڪهاڻي کي ٻيو درجو ڏنو وڃي. سنڌي ٻوليءَ کي ڪاليجن، اسڪولن، يونيورسٽين، ريڊيو، ٽي-وي، سئنيما، سائين بورڊن، نيم پليٽن ۽ رستن جي نالن جي معاملي ۾ ڪابه اهميت ۽ حيثيت نه ٿي ڏني وڃي. پاڪستان جي ٽي-وي کي پناهگيرن کي راضي ڪرڻ لاءِ استعمال ڪيو وڃي ٿو اهڙي ريت سنڌي زبان کي پنهنجي ملڪ ۾ بي وس جيان بيحال بنايو ويو. هي. هتي اقبال ۽ غالب جهڙن درباري شاعرن کي لطيف ۽ خليفي نبي بخش کان مٿاهون درجو ڏئي، انهن جي بي سواد شاعريءَ کي عام ڪرڻ لاءِ بي دريغ پيسو خرچ ڪيو وڃي ٿو. پاڪستان ٽيليويزن تان غالب ۽ اقبال جا انگريزن جي ساراهه ۾ چيل قصيدا ته نشر ڪيا وڃن ٿا پر خليفي نبي بخش جا سنڌ جي عوام جي تعريف ۽ واکاڻ ۾ چيل شعر نشر نٿا ڪيا وڃن هتي ڪيترن ئي بادشاهن جي مولود خواني ڪندڙ امير خسروکي ته اهميت ڏني وڃي ٿي پر سچل جهڙي هفت زبان شاعر کي پڇيوئي ڪونه ٿو وڃي. اهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سارو زبان جي معاملي ۾ استحصال يو-پي، سي-پي، بهار ۽ اڙيسه
کان آيل پناهگير ڪري رهيو آهي.

ٻيو: ثقافت جي ميدان ۾ سنڌ جي تهذيب ۽ ثقافت کي
اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ ختم ڪيو پيو وڃي. سنڌي
عوام تي مغلن جي تهذيب کي اسلامي تهذيب جو نالو ڏئي مڙهيو
پيو وڃي. هي عجيب ستم ظريفي آهي جو جهانگير جيڪو اسلامي
شريعت مطابق حرامي ٻار هيو تنهن جي ثقافت ته اسلامي ثقافت پر
لطيف ۽ سائين جي-ايم سيد جيڪي آل رسول آهن، تن جي ثقافت
غير اسلامي آهي. مون جهانگير جي لاءِ حرامي لفظ استعمال ڪيو آهي
سو ڪيني، حسد، دشمني وچان نه پر نيٺ مسلماني نقطهءِ نظر سان.
ڇو ته اسلام ۾ ڪنهن به هندو عورت سان بغير مذهب بدلائڻ نڪاح
جائز ڪونهي ۽ اهڙي عورت سان پيدا ٿيل ٻار حرامي ڪري ليکيو
ويندو ان ڪري ٻيءَ جي ورثي، ترڪي مان ڪوبه حصو نه ملندو ۽
هي ڳالهه سڀني تاريخدانن وٽ تسليم ٿيل آهي ته جهانگير سميت
اڪثر مغل شهزادا هندو راڻين جو اولاد هئا جيڪي مغلن جي حرمن
۾ بنا مذهب بدلائڻ جي رهنديون هيون. اهي ماڻهو جيڪي مغلن
جي دور ۾ اسلام جي خلاف ورزي ڪري اهڙن حرامي ٻارن کي
حڪومتون به ورثي ۾ ڏياريندا هئا، تن جي ڪا تهذيب ۽ ثقافت
تخليق ڪئي سا ڪنهن به صورت ۾ مسلم ثقافت مڃڻ جي اهل
ڪانهي. حقيقت ۾ مودودي کان وٺي ظهور قاسمي تائين سڀ حرامين
جي ثقافت جا مبلغ ۽ علمبردار آهن، اهي اسان تي الزام هڻڻ کان
اڳ پنهنجي گريبان ۾ ليئو وجهن ته ڪير آهي حرامين جي ثقافت
جا علمبردار پناهگير، ثقافت جي ميدان ۾ اسان جو استحصال ڪن پيا.

ٽيون: سياسي ميدان ۾ اسان جو استحصال پنجاب ڪري رهيو
آهي. هن وقت حالت هي آهي جو قومي اسيمبلي ۾ سنڌ، سرحد،
بلوچستان سان قومي اسيمبلي جا سڀ ميمبر گڏجي به پنجاب جي
قومي اسيمبلي جي ميمبرن کان گهٽ آهن اهڙي ريت آئيني طرح
پنجاب جي حڪومت هميشه هميشه لاءِ اسان تي مسلط ڪئي وئي
آهي. ٻيو جو هي جمهوري اصول آهي ته هر اهو ملڪ جنهن ۾ وفاقي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نظام حڪومت هجي ان ۾ آدمشماري جي بنياد تي موبن ڪي نمائندگي ڏيڻ جي ڪابه گنجائش ڪانه هوندي آهي. اهو ان ڪري جو عددي اڪثريت جي بنياد تي هڪ موبو پوري وفاقي انتظاميه جو مالڪ بنجي وڃي ٿو. جيڪڏهن ڪنهن ملڪ اهڙي غلطي ڪئي به آهي ته اتي بيچيني جا سبب وڌيا آهن ۽ اهي سڀ ملڪ لاءِ هاڃيڪار ثابت ٿيا آهن. انهي ڪري اسان جو مطالبو آهي ته آدمشماري جي بنياد تي نمائندگي ڏيڻ بجاءِ قومي اسيمبلي ۾ برابري جي بنياد تي سيني موبن کي نمائندگي ڏني وڃي، بي صورت ۾ خراب نتيجا به نڪري سگهن ٿا. نه صرف اسيمبلي ۾ هر نوڪرين وارياں فوج، پوليس ۽ ٻين کاتن ۾ پڻ برابري وارو اصول تسليم ڪيو وڃي.

دوستو اهي چندگالهيون جي - ايم سيد جي فڪر جي روشني ۾ عرض ڪيون اٿم، وڌيڪ جي - ايم سيد جي شخصيت تي سان جاگالهايان جڏهن به مون جي - ايم سيد جي عظيم ۽ اڏول شخصيت تي غور ڪيو آهي ته پاڻ کي انهن سمجهو اٿم ته هڪڙو ننڍڙو ماڻهو هماليه جي چوٽي ڏانهن ڏسڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، هر ڏسندي ڏسندي سندس نظر ڪم ڪرڻ ڇڏيو ڏئي، پر هماليه جي چوٽي ڪيس نظر نه اچي سگهي. جي - ايم سيد ۾ هزارها خوبين سان گڏ، ٻه شيون تمام اهميت واريون آهن، پهرين هيءَ ته هن جي خودداري ۽ غيرت ايتري ته مضبوط ۽ فولادي آهي جو پاڪستان جو ڪوبه حڪمران جي - ايم سيد کي لالچ ڏيڻ جي جرئت نه ڪري سگهيو آهي. ٻي هو ايڏو ته بهادر انسان آهي جو هن جي رڳن ۾ ٻوڙندڙ رت ۾ ظالم جابر کان خوف جو ذرو به شامل ڪونهي. جي - ايم سيد هن ملڪ ۾ هميشه حڪمران ٽولن سان ٽڪر کائيندو رهيو آهي ۽ نتيجي ۾ جيڪي ڪجهه ستائس وهيو وارهيو آهي تنهن کي خنده پيشاني سان برداشت ڪندو پيو آيو آهي. پاڪستان جي ٻي ڪابه پارٽي ايتري اصول پسنديءَ جو ثبوت پيش ڪري نٿي سگهي. ڇا جماعت اسلامي اصول پسند آهي؟ جنهن معصوم بنگالين جي رت سان پنهنجون ڏاڙهيون رنگيون، يحيلي خان جي هٿ ٺوڪي حڪومت ۾ وزارتون قبول ڪيون. ڇا نيشنل عوامي پارٽي، ايڏي اصول پسند آهي؟ جنهن قومن جي قاتل آنهن ٿي صحيح ڪري مولوين سان گڏ حڪومتون ورتيون، ڇا پيپلز

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻارڻي جنهن کي آئون اهڙو شراب خانو سڏيندو آهيان جتي عـام جي وقت عياش ماڻهو تفريح لاءِ اچي گڏ ٿيندا آهن، اصول پسند آهي.

آخر ۾ آئون اوهان سڀني جو ٿورائتو آهيان جو اوهان منهنجون ڳالهيون محبت جي ڪنن سان ٻڌيون.

چڱو جيئي سنڌ —

پورو ٿيو

قيمت : [redacted].

سنڌي قومي ڪتابي سلسلو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عبدالواحد آريسر:

[illegible] جو ڏاهوڻ-

خيالي مقصد کي لفظن جي روپ ۾ معني جي هوبهو فطرت ۾ [illegible] رکڻ و چئي پر مجاني پڻ چائي ٿوه جو ٻڌڻ انهن لفظن وسيلي (پنهنجو ۽ پرائو) اها فطري ٻاجهه ۽ [illegible] محسوس [illegible]ندو آهي. جهڪاهوبهو هر ماڻهو ڳالهائڻ سان [illegible] ڪرائي [illegible] سگهي-

[illegible] وٽ لفظن جو استعمال:

[illegible] جيڪي الڳ الڳ مقصدي سگهه رکندا آهن. هو انهن کي [illegible]طري نموني چئي چائي:

[illegible]هنجن لاءِ: هو پنهنجن لاءِ جڏهن لفظن [illegible] ۽ [illegible] پڙهندو [illegible] تڏهن هر ڏيهي لفظن کي ٻڌي جو آواز [illegible] پنهنجي ٿي ضمير جو چاتو سڃاتو آواز سمجهندو آهي. مثل چرکي جاڳ موندا آهن [illegible] رتل پلن ۾ [illegible] پوندا آهن:

- ڏاڍين لاءِ: هو لفظن ۾ جيڪا ٽڪار [illegible] پڙهندو آهن (هن جي عملي روپي جڪري) اها انهن [illegible] مجالي ۾ هٿوڙي وانگر [illegible] آهي. ۽ هو ٻڌجي پوندا آهن.

[illegible] ٻڌڻ لاءِ:

ٻڌڻ کي هو لفظي لطافت سان متجهيل مسئلن جي ذهن [illegible] ڪرائيندو آهي جو هر ٻڌڻ کي پنهنجي [illegible] ۾ وٺل جو [illegible] ٻه جهاز جي گهرڪي ڪان گهرو [illegible] آهي. تن گهڙين ۾ جن ۾ هو ڳالهائي رهيو هوندو آهي. ماڻهن جي [illegible] سرشتو ان پڙهه باوازي ٻول تي وهندو آهي [illegible] مٿان [illegible] آواز ٻڌڻ ۾ رهندو وجهي-

[illegible] ڪجهه جيڪي آهي: ان مان گهٽو ڪجهه نه: هو ڏيهه جي ساڳي جي فطرت جو نه ٿلهو چاتو آهي پر ڪيس وٽ ڏيهي فطرت جي آثار ني ڏيهه واسين جي چوڪاري لاءِ تصورتي [illegible] ڳوڙهل آهن [illegible] ڪاڻ وڏ ته هو ڏيهه جي عام ماڻهن جي ڏکن پيڙن جيٽين تي ڏاڍو ڏکويل آهي-

پڙهندڙ نَسُل . پ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، ياڙي، ڪاٺو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسُل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي ڪُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران کَنهن بہ رُڪاوٹَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، جاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَڙهَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڙهَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي چوءِ چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽُل گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ "منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو.

اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book